

GOVERNMENT OF INDIA

ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 8538

CALL No. Sa8k/Jay/Vas

D.G.A. 79

VASKDEVA SASTRI

Tanjore Saraswati Mahal Series: No. 6

GITA GOVINDA

WITH

ABHINAYA

of
Jayadeva
*

8538

Edited with Introduction
in English & Tamil

BY

K. VASUDEVA SASTRI B. A.

Research Pandit, Saraswati Mahal

TANJORE

Sa 8K
Jay/Vas

Ref Sa 7Nr
Jay/Vas

PUBLISHED BY

S. GOPALAN B. A., B. L.

Honorary Secretary for the Administrative Committee

T. M. S. S. M. LIBRARY

TANJORE.

1950

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI

Acc. No..... 8538

Date..... 19. 3. 57

Call No. 2815

Jay/Vas

~~CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY NEW DELHI~~

~~Acc. No..... 414~~

~~Date..... 22. 8. 51~~

~~Call No..... 891. 2062. Sas~~

PREFACE.

It is now accepted on all hands that Bharata Natyam is by far the most systematic, expressive and graceful type of dance. The Art has of late, sprung to new life in our country, and many girls and their parents consider it necessary to learn it, if they could afford it. The publication at this moment of an ancient work on the practice of Bharata Natya must therefore be welcome to the art-loving public.

The present work gives the Abhinaya for every word in the wellknown Dance-Drama, **Geeta Govinda of Jayadeva**. The publication is based on 2 paper manuscripts preserved in the Saraswathi Mahal, B. No. 6680 and 6681 (Descriptive catalogue Vol. 16 p. 7340, No. 10947 and 10948). There are no other copies of the work available elsewhere. Both the manuscripts break off abruptly in the 17th Ashtapadi. But the work is a valuable repository of traditional practice of Abhinaya so far as it goes, and it has therefore been considered proper to include it among the first publications of the Library.

The work has been edited with an introduction in English and Tamil by our Research Pandit, Sri K. Vasudeva Sastri. It is hoped that the publication will be used with benefit by students and teachers of Bharata Natya.

We are grateful to the Government of Madras for their timely grant which has enabled us to publish this and other valuable manuscripts of this Library.

Tanjore, }
15—10—50. }

S. GOPALAN,
Saraswathi Mahal Committee.

முன்னுரை.

பரதநாட்டியம் உலகிலுள்ள நர்த்தன நாட்டிய வகைகளுள் மிகச்சிறந்ததென்பதைத் தற்காலம் மேனாட்டார் உள்பட யாவரும் ஒப்புக்கொள்ளுகின்றனர். இப்போது நம் நாட்டில் பரதநாட்டியக்கலை புத்துயிர் பெற்று வளர்ந்துவருவது கண்கூடு. பல பெற்றோர்கள் தங்கள் பெண் குழந்தைகளுக்குப் பரதநாட்டியம் கற்றுக்கொடுக்க ஏற்பாடு செய்துவருகின்றனர். இந்த சமயத்தில் பரதநாட்டியத்தின் சுத்தமான சம்பிரதாயப்படி அபிநயம் செய்யும் முறையை விளக்கும் நூல் ஒன்று வெளிவருதையாவரும் விரும்புவர் என நம்புகிறோம்.

இந்த வெளியீட்டில் ஜயதேவர் இயற்றிய 'கீதகோவிந்தம்' என்னும் நாட்டிய நாடக நூலில் உள்ள அஷ்டபதிகள், சுலோகங்களின் ஒவ்வொரு வார்த்தைக்கும் உரிய அபிநயம் விவரமாகச் சொல்லப்பட்டிருக்கிறது. இந்த நூல் தஞ்சை சரஸ்வதி மஹாலில் காப்பாற்றப்பட்டுவரும் இரண்டு காசிடீச் சுவடிகளை ஆதாரமாகக்கொண்டு பதிப்பிக்கப்பட்டிருக்கிறது. அவ்விரண்டு சுவடிகளும் 17வது அஷ்டபதியில் முடிவடைந்துவிடுகின்றன. எனினும், சம்பிரதாய சுத்தமான பரதநாட்டிய அப்பியாச முறைகிடைப்பது அரிதாகையால், கிடைத்தவரையில் இந்நூல் வெளியிடப்பட்டிருக்கிறது.

இந்நூல் சரஸ்வதி மஹால் ஆராய்ச்சி ஆசிரியர் ஸ்ரீ கே. வாஸுதேவ சாஸ்திரி அவர்களால் ஆங்கிலத்திலும், தமிழிலும் எழுதப்பட்ட முகவுரைகளுடன் பதிக்கப்பட்டுள்ளது. இது பரதநாட்டியம் கற்கும் மாணவ மாணவிகளுக்கும் கற்பிக்கும் ஆசிரியர்களுக்கும் பயன்படும் என்று நம்புகிறோம்.

இந்நூல்போன்ற பல அரிய நூல்களை வெளியிடுவதற்கு வேண்டிய பண உதவி செய்துவரும் சென்னை அரசாங்கத்தாருக்கு எங்கள் நன்றி எப்போதும் உரித்தாகும்.

ஸரஸ்வதி மஹால்,
தஞ்சை,
15-10-1950.

S. கோபாலன்,
கவர்வ காரியதரிசி.

“General Editors’ Introduction to the Madras Government Oriental Series”.

The Government of Madras took up for consideration the question of publication of the various manuscripts in different languages on subjects like Philosophy, Medicine, and Science etc, early in May 1948. Important Manuscript Libraries in the Madras Presidency were requested to send a list of unpublished manuscripts with them for favour of being considered by the Government for publication. The Honorary Secretary of the Tanjore Maharaja Serfoji's Saraswati Mahal Library, Tanjore, alone complied with this request. This list as well as a similar list of unpublished manuscripts in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras were carefully examined and a tentative selection of manuscripts suitable for publication was made. The Government in their Memorandum No. 34913/48-10, Education dated 4-4-1949 constituted an expert committee with the Curator of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the Secretary for the final selection of manuscripts suitable for printing and for estimating the cost of publications. The following are the members of the Committee.

The name of personnel of the Committee Constituted for selecting Manuscripts for Publication.

1. Sri T. M. Narayanaswami Pillai, M.A., B.L.
2. „ R. P. Sethu Pillai, B.A. B.L.
3. „ C. M. Ramachandra Chettiar, B.A., B.L.
4. „ R. Krishnamoorthy (Kalki)
5. „ Dr. N. Venkataramanayya, M. A. Ph. D.
6. „ M. Ramanuja Rao Naidu, M.A.
7. „ V. Prabhakara Sastri

8. Sri N. Venkata Rao
9. „ H. Sessa Ayyangar
10. „ Masti Venkatesa Ayyangar
11. „ M. Mariappa Bhat, M.A. L.T.
12. „ Dr. C. Achyuta Menon, B. A. Ph. D.
13. „ C Kunhan Raja, M.A., D. Phil.
14. „ A. Sankaran, M A , Ph.D., L T.
15. „ P. Rama Sastri
16. „ S. K. Ramanatha Sastri
17. Dr. M. Abdul Haq., M.A , D. Phil., (Oxen)
18. Afzul-u-Ulma Hakim Khader Ahamed
19. Sri P. D. Joshi
20. „ S. Gopalan, B.A. B.L ,
21. „ T. Chandrasekharan, M.A., L.T.

The members of the Committee formed into Sub-Committees for the various languages, Sanskrit, Tamil, Telugu, Kanada, Malayalam, Marathi and Islamic languages. They met during the month of May 1949 at Madras and at Tanjore to examine the manuscripts and make a selection. The recommendations of the Committee were accepted by the Government in G. O. No. Mis. 2745 Education dated 31—8—1949 and they decided to call these publications as the "MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL SERIES", and appointed the Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras-5, as the General Editor of the Publications. The following manuscripts have been taken up for publication during the current year.

**'A' From the Government Oriental Manuscripts
Library, Madras.**

Tamil

1. Kappal Sastriam
2. Anubhava Vaidya Murai
3. Attaanakolahalam
4. Upadesa Kandam
5. Colan Purvapattayam
6. Konga Desa Rajakkal
7. Sivajnana Dipam
8. Sadasiva Rupan—with commentary.

Telugu

1. Sangita Rathnakaramu
2. Aushadha Yogamulu
3. Vaidya Nighantu
4. Dhanurvidya Vilasamu
5. Yoga Darsana Vishayamu
6. Khadga Lakshana Siromani

Sanskrit

1. Vishanarayaniyam
2. Bhargava Nadika
3. Hariharacaturangam
4. Brahma Sutra Vritti, Mitakshara
5. Nyayasiddhanta Tatvamritam

Malayalam

1. Garbha Chikitsa
- 2a. Vastulakshanam
- b. Silpasastram
- c. Silpavishayam
3. Mahasaram
4. Kanakkusaram
5. Kriyakramam

Kannada

1. Lokopakara
2. Rattamata
3. Diksabodhe
4. Asvasastram
- 5a. Aushadagalu
 - b. Vaidya Vishaya
6. Sangita Ratnakara
7. Supasastra

Islamic Languages

1. Jamil-al-Ashya
2. Tibb-E-Fairidi
3. Tahqiq-Al-Buhran
4. Safinat-al-Najat

**'B' From the Tanjore Maharaja Serfoji's
Saraswati Mahal Library,**

TANJORE.

Tamil

1. Sarabendra Vaidya Murai (Diabatese)
2. " (Eyes)
3. Agasthyar
4. Konganar Sarakku Vaippu
5. Tiruchitrambalakkovaiyar
(with Padavurai)
6. Kalachakram
7. Talasamudram
8. Bharatanatyam
- 9a. Pandikeli Vilasam Natakam
 - b. Pururava Chakravarthi Natakam
 - c. Madana Sundara Vilasa Natakam
 - d. Percy Macqueen's Collection—in the
Madras University Library, of Folklore.
10. Rammayan Ammanai
11. Tamil Padalkal — including Pattinathar
Venba and Vannangal

Telugu

1. Kamandakanitisaramu
2. Taladasapranadipika
- 3a. Raghunatha Nayaka Abhyudayamu
- b. Rajagopala Vilasamu
4. Ramayanamu by Katta Varadaraju

Marathi

1. Natyasastra Sangraha
- 2a. Book of Knowledge—Vahi
- b. Folk Songs
- c. Dora Darun Veni Paddati
- d. Aswasa Chatula Dumni
- 3a. Pratapasimhendra Vijaya Prabandha
- b. Sarabendra Tirthavali
- c. Lavani
4. Devndra Koravanji
5. Bhakta Vilas
6. Sloka Badha Ramayana

Sanskrit

1. Aswasastra—with Tricolour illustrations
2. Rajamriganka
3. Chikitsamritasagara
4. Ayurveda Mahodadhi
5. Gitagovinda Abhinayam
- 6a. Cola Campu
- b. Sahendra Vilasa
7. Dharmakutam—Sundara Kanda
8. Jataka Sara
9. Vishnutatvanirnaya Vyakhya
10. Sangita Darpana
11. Beeja Pallava

It is hoped that the publication of most of the important manuscripts will be completed within the next four years.

Some of the manuscripts taken up for publication are represented by single copies in the Library and consequently the mistakes that are found in them could not be corrected by comparing with other copies. The Editors have, however, tried their best to suggest correct readings. The wrong readings are given in round brackets and correct readings have been suggested in square brackets. When different readings are found, they have been given in the foot-note or incorporated in the text itself.

The Government of Madras have to be thanked for financing the entire scheme of Publication although there is a drive for economy in all the departments. My thanks are due to the members of the Expert Committee who spared no pains in selecting the manuscripts for publication. I have also to thank the various editors, who are experts, in their own field, for readily consenting to edit the manuscripts and see them through the press. The various Presses that have co-operated in printing the manuscripts in the best manner possible also deserve my thanks for the patience exhibited by them in carrying out the corrections made in the proofs.

T. Chandrasekharan, M.A. L.T.,
General Editor.

Introduction.

Gitagovinda, the well known dance-drama ranks in poetic beauty on a level with, if not higher than, the works of Kalidasa and others. The author **Jayadeva** is a saint well-known for his deep devotion to Lord Jagannatha. He appears to have lived in the 12th century. He was born in Bengal but he made Puri his home. The story of Gita Govinda, briefly told, is the love episode of a single night between Sri Krishna and Radha on the banks of the Yamuna. It has long been the practice among devotees in our country, to sing the Bala-Leelas of Sri Krishna, and enact them with or without dance. In the Tamil land also, we find mention, in some of the early classics like 'Silappadhikaram', of shepherd-girls dancing the "Rasa Dance", (dancing in circle) one of them personating Krishna and others the Gopies. It is called in Tamil "Aychiyar Kuravai".

Sri **Jayadeva** therefore only followed the traditional practice, when he sang the sringara leelas of Krishna in the 24 Ashtapadies, or songs in eight line, and about 60 slokas in different meters. He has divided the work into 12 Adhyayas.

In the first two Ashtapadies the 10 Avatars of Mahavishnu and some incidents in the more important Avatars are described. Next comes a fine description of Vasanta Ritu (spring season). Krishna and the Gopies are then described as dancing the Rasa Dance. Sri Krishna captivates the Gopies with his *muraligana* and his superbly attractive form. He moves freely among the Gopies indulging in all kinds of love-pranks. Radha with whom Krishna had already made a tryst, waits for his coming in the bower on the banks of the Yamuna. She waits long but Krishna does not arrive. Her companion who goes out

on a reconnoitering mission comes back to tell Radha that Sri Krishna is at the height of his love-sports with the Gopies in Rasa Dance. On hearing this, and getting it confirmed by actually seeing from a distance, she undergoes the deepest pangs of disappointed love and gives vent to her feelings in her out-bursts to her companion, who comforts her and gives her hope. The latter starts to find Krishna and inform him of the love-pangs of Radha. Krishna meets her half-way and says that he would rather stay there and that the messenger might lead Radha to that place. On hearing this, Radha, already stricken with the severe pangs of love, feels unequal to the task of vending her way in the dark, to Krishna. In the meanwhile Krishna himself arrives at the bower of Radha. Radha, after having felt the keenest disappointment, is now wroth against Krishna, and Krishna pleads with all the resourcefulness he could command: Radha points to the unmistakable marks of his campaign of love, and Krishna blinks and has perforce to retire. When once Krishna had departed Radha is stricken with love-pangs of redoubled severity and she accuses herself for her folly in thus rebuking Krishna away.

Her companion offers to mediate, softens her feeling and leads her to Sri Krishna who is now awaiting Radha's coming, with the pangs of love no less intense than Radha, and they are reconciled. This is the story of the Ashtapadies and Slokas of **Gitagovinda**.

Each Ashtapadi is composed in a different Raga. The ragas and Talas are all mentioned by the author himself. But the modes in which they were sung in the days of Sri **Jayadeva** have all changed beyond recognition in modern practice both in the north and in the south. And at the present day, the Ashtapadies have been assigned particular ragas according to latter-day Sampradaya both in the North and in the South.

It is a noteworthy feature of the Ashtapadies that they have all been composed for the express purpose of being used for Nritya (Dance with Abhinaya). This is indicated by the reference, in the text of the Astapadi, to the fact that Sri **Jaydeva** sang these Ashtapadies to the accompaniment of Nritya by his devoted wife, Padmavati. He calls himself in introductory verse No. 2 'an expert in directing the feet of Padmavathi in her dance.' (Padmavathi Charana Chaarana Chakravarti); and again he refers to the collaboration of Padmavati in his recital in Ashtapadi. 21 (Vihita Padmavati Sukha Samaje—Bhanati. Jayadeva Kavirajaraje).

Having thus been composed for the express purpose of Nritya, the Abhinaya for all the pieces must have been determined and preserved by tradition. But the traditional practice has suffered by the general break of tradition due to the foreign invasion and foreign influence. Fortunately for us however, the Abhinaya for every word is found in two manuscripts, preserved in the Saraswati Mahal. But in both the manuscripts, the text breaks off at the 17th Ashtapadi. Incomplete as it is, it is presented to the public on account of the rarity and value of genuine traditional practice of Nritya. The fact that the Abhinaya given here agrees well with the practice of the Art in the Tanjore District which is now the home of the purest tradition of Bharata Natya, is itself sufficient to conclude that the work is pretty old. This conclusion is strengthened by another circumstance. Both the manuscripts are in paper and pretty old. Palmleaf has solely been in use in the Tamil and Telugu land in general and in Tanjore in particular, till the advent of the Maharattas and the British. The fact that both these manuscripts are in paper show that both are from North India. After the advent of the Afghans and Moghuls, the pure tradition of Bharata Nritya had been mixed up with Persian forms in North

India. But this work contains the Bharatha Natya tradition in a very pure form. It is therefore clear that this work must have been composed before the mixing up of the Indian and Persian styles of Dance, under the Afghan and Mughal rule of the 14th to 17th century in Northern India. It is extremely probable that this work was composed by the direct disciples of Sri **Jayadeva** himself or those just after them.

The gestures that are found in this work are simple, highly expressive, and graceful, and they follow the technique laid down by Bharata in the Natya Sastra. The movements and gestures chiefly to be found in this work are included in the 26 Asamyutahastas (Single-hand-mudras), 13 Samyutahastas (mudras by using both the hands), the 4 hasta-karanas (winding movements), and the 13 movements of the head. Their definitions and use are to be found in the Natya Sastra chapters 8, 9 and 10. They are also explained in the Abhinaya Darpana of Nandikesvara. The latter work is now available in print with a translation in English. The Abhinaya of Gita Govinda which is now presented in this series will, it is hoped, serve as a reference book of the practice of Abhinaya according to Bharata.

॥ श्रीः ॥

மு க வ ரை .

‘கீத கோவிந்தம்’ என்ற ஸம்ஸ்கிருத இசைக் காவியம், சொற் சுவை, பொருட்சுவைகளில் காளிதாஸன் முதலிய மகா கவிகளின் நூல்களுக்கு ‘ஒப்போ’, ‘மிக்கோ’ என்று கூறும்படியான உயர்ந்த தோர் சிருங்கார காவ்யம். இது ‘ஜயதேவர்’ என்ற பக்த சிரோமணியால் இயற்றப்பட்டது. இவரது காலம் ஏறக்குறைய கி. பி. 12வது நூற்றாண்டு என்பர். இவர் பிறந்தது வங்காளம். இருந்த இடம் ‘பூரி’ என்னும் ஜகந்நகரம்.

கீத கோவிந்தத்தின் கதைச் சுருக்கம்.

கீத கோவிந்தத்தின் கதை, ஸ்ரீகிருஷ்ண பகவானுக்கும், அவரிடம் பிரேமை மிகுந்து, அவருடைய ஒப்பற்ற பிரேமைக்கும் பாத்திரமான ‘ராதை’ என்ற கோபஸ்த்ரீக்கும், யமுனை நதிக்கரையிலுள்ள கொடிமண்டபத்தில் நடந்த ‘ஊடலும்’ ‘கூடலும்’ ஆகும். ஸ்ரீகிருஷ்ணரிடம் பக்தி மேலீட்டால் அவருடைய லீலைகளை வர்ணித்துப் பாடுவது, அந்த நாட்டிய நாக ஆடுவதும், நம் நாட்டில் தொன்று தொட்டு நடந்துவரும் சம்பிரதாயம். நம் தமிழ் நாட்டிலும், சிலப்பதிகாரம் முதலிய பழைய நூல்களில் விவரிக்கப்பட்டிருக்கும் ‘ஆய்ச்சியர் குரவை’ என்ற குரவைக் கூத்தில், ஸ்ரீகிருஷ்ணனும் கோபஸ்த்ரீகளும் பாத்திரங்களாக ஆடிப்பாடுகிறார்கள். அப்படியே ஸ்ரீ ஜயதேவரும், ஸ்ரீகிருஷ்ணனுடைய சிருங்கார லீலைகளை இந்த நூலில் விவரித்திருக்கிறார். இதில் 24 ‘அஷ்டபதிகள்’ என்ற எட்டடிப் பாடல்களும், சுமார் 91 சுலோகங்களும் அடங்கியிருக்கின்றன. இதை 12 அத்தியாயங்களாகப் பிரித்திருக்கிறார்.

முதல் இரண்டு அஷ்டபதிகளில் மகாவிஷ்ணுவின் 10 அவதாரங்களும், அவற்றில் நடந்த விசேஷங்களும், வர்ணிக்கப்படுகின்றன. பிறகு வஸந்த கால வர்ணனை. ஸ்ரீகிருஷ்ணனும் கோபஸ்த்ரீகளும் ‘ராமம்’ என்ற ‘பூரவைக் கூத்து’ ஆடுகிறார்கள். ஸ்ரீகிருஷ்ணன் தனது முரளிகானத்தால் கோபஸ்த்ரீகளை மகிழ்விப்பதோடு, அவர்களோடு அளவளாவி ஆடிப்பாடுகிறார். ராதை ஏற்றிகளவே செய்து

கொண்ட ஸங்கீதப்படி யமுறை நதிக்கரையில், ஸ்ரீ கிருஷ்ணனுக்காகத் தனது தோழியுடன் காத்திருக்கிறாள். வெகுநேரமாகியும், ஸ்ரீ கிருஷ்ணன் வரவில்லை. ராதைக்கு ஸ்ரீ கிருஷ்ணனை நினைத்து விரகவேதனை அதிகரிக்கிறது. ஸ்ரீ கிருஷ்ணன் கோபஸ்தரீகளுடன், ஆடிப்படியி ருப்பதை அறிகிறாள். பலவிதமாகத் தன் தோழியுடன் வார்த்தையாடித் தன் விரகவேதனையைத் தணித்துக்கொள்ள முயலுகிறாள். பிறகு, தன் தோழியைக் கிருஷ்ணனிடம் அனுப்புகிறாள். அதற்குள் ஸ்ரீ கிருஷ்ணனும், ராதையைத் தேடி வருகிறார். தோழி கிருஷ்ணனிடம் ராதையின் விரகநாபத்தை விவரிக்கிறாள். ஸ்ரீ கிருஷ்ணனும் ராதையைக் காணாமல் தான் படும் பாட்டை வர்ணித்துவிட்டுத் தான் அங்கேயே இருப்பதாகவும், ராதையை அழைத்து வருப்படிக்கும், சொல்லியனுப்புகிறார். தோழி அதை ராதையிடம் சொல்லுகிறாள். தனியாக இருட்டில் செல்ல பயப்படுகிறாள் ராதை. பிறகு கிருஷ்ணனை ராதையிடம் வருகிறார். அப்பொழுது இரவு அநேகமாகக் கழிந்து விட்டது. ராதை தன் விரகநாபத்தால் யமுனையில் விழுந்து தன் உயிரைவிட யோசித்துக்கொண்டிருக்கும் ஸமயம். கிருஷ்ணன் வந்ததும் ராதை ப்ரணய கோபத்தினால் பேச மறுக்கிறாள். கிருஷ்ணன் மன்றுகிறார். ராதை, அவருடைய உட்ப்பிலுள்ள சிருங்கார லீலைச் சின்னங்களைக் காட்டிக் குற்றம் சாட்டுகிறாள். கிருஷ்ணன் பதில் சொல்லமாட்டாபல் விழிக்கிறாள். புறக்கணிக்கப்பட்டுத் திரும்புகிறார் கிருஷ்ணன். ஓர் கொடிமண்டபத்தில் தங்குகிறார். கிருஷ்ணன் சென்றதும் விரகநாபத்தை அடைகிறாள் ராதை. தன்னைய் நொந்து கொள்ளுகிறாள். தோழி அவளைத் தேற்றி, கிருஷ்ணனிருக்கும் இடத்திற்குச் செல்லச் சொல்லுகிறாள். இதற்குள் கிருஷ்ணன் 'ராதை வருகிறாளா' என்று அடிக்கடி பார்த்த வண்ணமாகவே விரகநாபத்தை அடைகிறார். அப்பொழுது தோழி யுடன் ராதை கிருஷ்ணனிடம் வந்து கூடுகிறாள்.

காசியத்தின் அமைப்பு.

ஓவ்வொரு அஷ்டபதியும் ஓவ்வொரு ராகத்தில் அமைக்கப்பட்டிருக்கிறது. ஆனால் அந்த ராகங்கள் அக்காலத்தில் பாடப்பட்ட பாணிகள் தற்போது முற்றிலும் மாறிவிட்டன. தற்காலத்தில் அஷ்டபதிகள் தென்னாட்டில் சில குறிப்பிட்ட ராகங்களிலும், வட நாட்டில், வேறு சில ராகங்களிலும் பாடப்பட்டு வருகின்றன. ஓவ்வொரு அஷ்டபதியும், ந்ருத்தயத்திற்காகவே அமைக்கப்பட்டு, ஸ்ரீஜய தேவர் மனைவியான 'பத்மாவதி' என்ற பதிவரதா சிரோடணியால்

ந்ருத்யம் செய்யப்பட்டது என்பது அந்த அஷ்டபதிகளில் ஸ்ரீஜய தேவராலேயே சொல்லப்பட்டிருக்கிறது. ஸ்ரீஜயதேவர் தன்னைப் 'பத்மாவதியை ந்ருத்யம் செய்விப்பதில் நிபுணரான ஜயதேவர்'— 'பத்மாவதி சரண சாரண சக்ரவர்த்தி'—என்று சொல்லிக்கொள்ளுகிறார். ஆகவே இந்த அஷ்டபதிகள் ந்ருத்யத்திற்காகவே ஏற்பட்டவை. அதற்காக ஏற்பட்ட அபிரமயங்களும் சம்பிரதாயமாகக் காப்பாற்றப்பட்டு வந்தவை, தற்காலம் வெகுவாக மறைந்துவிட்டது. ஆனால், அந்ருஷ்டவசமாக இதன் பழைய சம்பிரதாய அபிரமயம் ஓர் நூலாக எழுதிவைக்கப்பட்டு, சரஸ்வதி மஹால் நூல் நிலையத்தில் காப்பாற்றப்பட்டு இருந்து வருகிறது. அதைக் கண்ணுற்றதும் எங்களுக்கு இருந்த ஆனந்தத்திற்கு அளவில்லை. ஆகையால் அதைப் பரிசோதித்து வெளியிட ஏற்பாடு செய்யப்பட்டது. ஆனால் இந்த நூல் 17வது அஷ்டபதியின் முற்பகுதியோடு முடிந்துவிடுகிறது. பிற்பகுதி கிடைக்கவில்லை. கிடைத்ததைமட்டும் உடனே வெளியிடத் துணிந்தோம்.

அபிரமயக் குறிப்புகள்.

இதில் சொல்லப்பட்டிருக்கும் அபிரமயக் குறிப்புகள் மிகவும் தெளிவாகவும், சுபாவமாகக் காட்டப்படும் சைகைகளை ஒத்ததாகவும் அழகுறவாய்ந்தனவாகவும் இருப்பது முதலில் குறிப்பிடத்தக்கது. இது மிகப்பழையதான பாத முனிவர் சம்பிரதாயத்தை அனுஸரித்தது என்பதில் சந்தேகமில்லை. பாதர் சம்பிரதாயம் மிகவும் சுத்தமாக வழங்கிவரும் தஞ்சை ஜில்லா ந்ருத்யத்தில், பெரும்பாலும், இதே அபிரமயங்களே இந்தப் பொருள்களுக்கு உபயோகிக்கப்பட்டு வருகின்றன என்பதே இதற்குச் சான்று. இதன் தொன்மைக்கு மற்றொரு சான்றும் உளது. சரஸ்வதி மஹாலில் உள்ள நூல்களில், தென்னாட்டுச் சுவடிகள் பனை ஓலைகளிலும், வடநாட்டுச் சுவடிகள் காசுத்தத்திலும் எழுதப்பட்டிருக்கின்றன. இந்த நூலின் பிரதிகள் இரண்டு இருக்கின்றன. இரண்டும் காசுத்தத்திலேயே ஏற்பட்டிருக்கின்றன. இதன் பிரதி பனை ஓலைச் சுவடிகளில் இல்லை. ஆகையால் இங்குள்ள பிரதி வடநாட்டுப் பிரதி என்பதில் சந்தேகமில்லை. ஆனால் இதிலுள்ள அபிரமயம், வடநாட்டுச் சம்பிரதாயத்தில் இப்போது பெரும்பாலும் மாறிப்போய்விட்டது; தற்காலத்தில் தஞ்சை முதலிய தென்னாட்டுப் பகுதிகளில் மட்டும் அனுஷ்டிக்கப்பட்டு வருகிறது. ஆகையால், இந்த நூலில் உள்ள சம்பிரதாயம், நமது தேச முழுதும், மாறுபடாத ஒரே சம்பிரதாயமாக இருந்த 12வது நூற்றாண்டில் ஸ்ரீஜயதேவர் இருந்த வடநாட்டில் உள்ளது என்பது வெளிப்படடை.

இதன் ஆசிரியரைப்பற்றியோ, எழுதப்பட்ட காலத்தைப் பற்றியோ பிரதிகளில் யாதொரு விவரமும் கிடைக்கவில்லை. 'கீத சோவிந்தம்' ஏற்பட்ட உடனேயே, அல்லது சிறிது காலத்திற்குள் இந்த நூல் ஸ்ரீஐயதேவர் சிஷ்ய பரம்பரையைச் சேர்ந்த ஒருவரால் எழுதப்பட்டிருக்கலாம் என்று தோன் முகிறது.

இதிலுள்ள அபிரமயக் குறிப்புகளில், ஹஸ்தங்களில், 26 அஸம் யுத ஹஸ்தங்களும் (ஒற்றைக்கைகளும்) 13 ஸம்யுத ஹஸ்தங்களும் (இரட்டைக்கைகளும்) அடிக்கடி வருகின்றன. கைடைச் சுழற்றும் 4 வித ஹஸ்தகரணங்களும் காணப்படுகின்றன. பலவிதமான தலை அசைவுகளும், பலவித த்ருஷ்டி (பார்வை)களும் இருக்கின்றன. இவை களின் வடிவம் தெளிவாகத் தெரிந்தால், இதிலுள்ள அபிரமயங்கள் பெரும்பாலும் எளிதில் புலனாகும். ஆகவே 'அபிரமயம்' என்பதைச் சிறிது விவரிப்போம்.

'அபிரமயம்.'

'அபிரமயம்' என்றால், 'எதிரே கொண்டுவந்து காட்டுவது' என்று பொருள். 'அபி' (अभि) என்றால் 'எதிரே' என்றும், 'ரமயம்' (नयः) என்றால் 'கொண்டு வருதல்' என்றும் பொருள்படும். இந்த அபிரமயத்தினால் சகல பொருள்களும், மனதின் நிலைமைகளும், செய்கை களும், காட்டப்படுகின்றன. 'அபிரமயம்' என்ற சொல்லில் கண், கை முதலியவைகளில் ஏற்படும் சைகைகளும், வாய்ப்பேச்சும், கண்ணீர் விடுதல் முதலிய மெய்ப்பாடுகளும், வேஷம், ஆபரணம் முதலிய வைகளும், நாட்டிய அரக்கத்தில் காட்டப்படும் இதர தோற்றங்களும், அடங்கும். இவற்றை முறையே, ஆங்கிகம், வாசிகம், ஸாத்விகம், ஆஹார்யம், என்று நாட்டிய நூல் ஆசிரியர்கள் கூறுவர்.

இந்த நூலில் சொல்லப்பட்டிருப்பதெல்லாம் 'ஆங்கிக அபிரமயம்' ஒன்றே. அபிரமயத்திற்கான அங்கங்கள் 6. அவை-தலை, கைகள், இடுப்பு, மார்பு, பக்கங்கள், கால்கள், என்பனவாம். இவை ஒவ்வொன்றிலும் அடங்கியிருக்கும் சில்லரை அங்கங்களுக்கு 'உபாங்கம்' என்று பெயர். தலைபின் உபாங்கங்கள் கண், புருவம், மூக்கு, உதடு, கன்னம், முகவாய்க்கட்டை, என்பனவாம்:

अङ्ग प्रत्यङ्ग संयुक्तः षडङ्गो नाट्यसङ्ग्रहः ।

तस्य शिरोहस्तोरःपार्श्वकटीपादतः षडङ्गानि ।

नेत्रभ्रूनासाधरकपोलचिबुकान्युपाङ्गानि ।

நாட்டிய சாஸ்திரம் (காசிப்பதிப்பு) அத், 8 சு. 12—13.

இவை ஒவ்வொன்றினுடைய அபிரயபேதங்களை எல்லாவற்றையும் விவரிப்பது என்பது இம்முகவுரையில் இயலாத காரியம். இந்த நூலில் பெரும்பாலும், தலை, கண், கை, கால், இவற்றின் அபிரயமே முఖ்யமாக இருப்பதால், அவற்றை மட்டும் இப்பொழுது பரதநாட்டிய சாஸ்திரத்திலுள்ள மேற்கோள்களுடன் விவரிப்போம்.

(1) தலையின் அசைவுகள் 13 வகை.

1. ஆகம்பிதம் (காஃபித் = சிறிது அசைத்தல்) மெதுவாக மேலும் கீழுமாக அசைத்தல் :

‘**शनैराकंपना दूर्ध्व मधश्चाकंपितं शिरः**’ || சு. 19 ||

மாகிரிப்பிரயோகம்—‘கேள்வி கேட்டல்’: ‘पृञ्जसु’ சு. 20.

2. கம்பிதம் (க்பித் = அசைத்தல்) வேசமாக மேலுங்கீழுமாகப் பல தடவை அசைத்தல்.

द्रुतं तदेवबहुशः कंपितं कंपितं शिरः || சு. 19 ||

மாகிரிப்பிரயோகம்—‘அதட்டுதல்’: ‘तर्जने’ சு. 21.

3. துதம் (யுத் = ஆட்டல்) இருபக்கங்களிலும் தலையை மெதுவாய்த் திருப்புதல் :

शिरसोरचनं यत्तु शनैस्तद्दुतामिष्यते || சு. 22 ||

மாகிரிப்பிரயோகம்—‘வேண்டாம் எனல்’: ‘अनीसिते’ சு. 23.

4. விதுதம் (விதுதம் = கடுமையாக ஆட்டல்) இருபக்கங்களிலும் தலையை வேகமாகத் திருப்புதல் :

द्रुतमारेचनादेतत् विधुतन्तु भवेच्छिरः || சு. 22 ||

மாகிரிப்பிரயோகம்—குளிர் நடுக்கல்: ‘शीतमस्ते’ சு. 24.

5. பரிவாஹிதம் (பரிவாஹிதம் = பக்கத்தில் செலுத்துதல்) மாற்றி மாற்றி இருபக்கங்களிலும் தலையைத் திருப்பிவைத்துக்கொள்ளுதல் :

पर्यायतः पार्श्वगतं शिरःस्यात्परिवाहिम् || சு. 25 ||

மாகிரிப்பிரயோகம்—யோசிக்கல்: ‘विचारे’, ஆச்சரியமடைதல்: ‘विस्मये’ சு. 26.

6. ஆதூதம் } ஆதூதம் = சிறிது அசைத்தல்.
அல்லது } அथवा அல்லது
உதவாஹிதம் } उदाहितम् = மேலே தூக்குதல்.
தலையை விறைப்பாக மேலேகொண்டுபோதல் :

आधूतमुच्यतेतिर्यक् सकृदुदाहितश्चयत् || சு. 25

மாகிரிப்பிரயோகம்—தற்பெருமை கொள்ளுதல்: ‘आत्मसंभावनादिषु’ சு. 27.

7. அவதூதம் (அவதூதம் = கீழே ஆட்டுதல்)

ஒரு தடவை தலையை கீழும் மேலுமாக ஆட்டுதல்:

यदधः सकृदाक्षिमवधूतन्तु तच्छिरः ॥ சு. 28.

மாகிரிப்பிரயோகம்—தூது சொல்லியனுப்புதல்: 'சீதே', பேச்சு: 'அலாப' சு. 28.

8. அஞ்சிதம் (அஷிதம் = வளைத்தல்) கழுத்தை ஒருபுறமாக வளைப்பதற்கு 'அஞ்சித சிரஸ்' என்று பெயர்.

किञ्चित् पार्श्वानतग्रीवं शिरोविज्ञेयमश्रितम् ॥

மாகிரிப்பிரயோகம்—'துக்கத்தில்': து:சிதை சு. 29.

9. நிறுஞ்சிதம் (நிஹ்ஷிதம் = தோள்களை இருபக்கத்திலும் தூக்கிக்கழுத்தை ஒரு பக்கமாகச் சாய்த்தல். இது ஸ்திரீகளுக்கே உரியது:

उत्क्षिप्तवाहुशिरसः तथाश्रितशिरोधरः ।

निहश्रितन्तु विज्ञेयं स्त्रीणामेतत् प्रयोजयेत् ॥ சு. 30.

மாகிரிப்பிரயோகம்—'கர்வத்தில்' 'ரீ', 'யுவகிகளின் சேஷ்டைகளில்': விலாசை, லலிதை, விவ் கே, கிலிகிஷிதை, மோடியிதை, குடிமிதை சு. 31.

10. பராவ்ருத்தம் (பராவ்ருத்தம் = திருப்புகல்) பின்பக்கம் முகத்தைத் திருப்புகல்:

परावृत्तानुकरणं परावृत्तं शिरःस्मृतम्. (अ. 8. श्लो. 32)

மாகிரிப்பிரயோகம்—பின்பக்கம் பார்ப்புகில்: 'பூரூ: ப்ரேஷாணாடியு' சு. 3

11. உத்சூழித்தம் (உத்சிதம் = மேலே தூக்குதல்) சிறிது அண்ணாந்து பார்ப்பது:

उत्सिक्शश्चापि विज्ञेयं उन्मुखावस्थितं शिरः ॥ சு. 33.

மாகிரிப்பிரயோகம்—உயரமானவளைப் பார்ப்புகில் (பாங்கு... யோசு சு. 8 ஶ்ல. 33)

12. அநோகதம் (அநோகதம் = கீழே சென்றது) தலையைக் கீழே தொங்கப்போடுதல்:

अधोमुखं स्थितश्चापि शिरः प्राहुरधोगतम् । (अ. 8 श्लो. 34)

மாகிரிப்பிரயோகம்—வெட்கத்தில்: (லஜாயா) சு. 34.

13. (பரிலோலிதம் = நாலுபக்கமும் ஆடுதல்.) நிலையில்லாமல் எல்லாப் பக்கங்களிலும் தலை ஆட்டல்காணுதல்:

सर्वतो लोलनाच्चापि शिरःस्यात्परिलोलितम् । अ. 8 सु. 35

மாகிரிப்பிரயோகம்—'மூர்ச்சையில்': 'மூர்' 35வது சுலோகம்,

2. கைகளின் முத்திரைகள் 37 வகை.

A அஸ்ப்யத ஹஸ்தங்கள் (ஓற்றைக்கை முத்திரைகள்) 24.

1. பதாகா (பதாகா = கொடி) விரல்களை மீட்டிச்சேர்க்குதுப் பெரு விரலைக் குறுக்கினால் அதற்குப் 'பதாகஹஸ்தம்' என்று பெயர்:—

प्रसारितायाः सहिताः यस्याङ्गुलयो भवन्ति हि ।

कुञ्चितश्च तथाङ्गुष्ठः स पताक इति स्मृतः ॥ (அ. 9—சு. 18.)

மாதிரிப்பிரயோகம்—அடிப்பதில்: (புறார்பாடு) சு 19.

2. த்ரிபதாகம் (த்ரிபதாகா = முக்கொடி) பதாகஹஸ்தத்தில் மோதிர விரலை வளைத்தால் அதற்கு 'த்ரிபதாகஹஸ்தம்' என்று பெயர்:—

पताकेतु यदावक्राऽनामिकात्वंङ्गुलिर्भवेत् ।

त्रिपताकस्य विज्ञेयः कर्म चास्य निबोधत ॥ (அ. 9—சு. 27).

மாதிரிப்பிரயோகம்—மங்கலமான தாவ்யத்தைத்தொடுதல்:—

'मङ्गल्यद्रव्याणां स्पर्शः' (சு. 29)

3. கர்த்தரீமுகம் (கரீரமுகம் = கத்திரிக் கைலின் வாய்) த்ரிபதாக ஹஸ்தத்தில் ஆள்காட்டி விரல், நடுவிரலின் பின்புறத்தைப் பார்க்கும் படி தூக்கப்பட்டால் அதற்கு 'கர்த்தரீமுகம்' என்று பெயர்:—

4. அர்த்தசந்திரம் (அர்ச்சந்த்ர:—அரைச்சந்திரன்) ஒரு பக்கம் எல்லா விரல்களையும் வளைத்து மற்றொரு பக்கத்தில் கட்டை விரலையும் வளைத்தால் அதற்கு அர்த்த சந்திரஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

यस्याङ्गुलयस्तु विनताः सहाङ्गुष्ठेन चापरम् ।

सोऽर्धचन्द्रोऽहि विज्ञेयः करः कर्मास्य वक्ष्यते ॥ சு-36

மாதிரிப்பிரயோகம்—பிறைச்சந்திரனைக் காட்ட:—

शशिलेखा । சு-37

5. அராளம் (அரால:—வளைவுள்ள) ஆள்காட்டி விரலை வில்லைப் போல் வளைத்து, பெருவிரலைக் குறுக்கி மற்ற விரல்களைப் பிரித்து மேற்புறமாக வளைத்தால் அதற்கு அராளஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

आद्या धनुर्लता कार्या कुञ्चितोऽङ्गुष्ठकस्तथा ।

शेषा भिन्नोर्ध्ववलिता धरालाङ्गुलयस्स्मृताः ॥ சு-39

மாதிரிப்பிரயோகம்—ஸ்திரீகள் கூந்தலை முடித்தல் அல்லது தூக்கி ஆற்றுவதைக் காட்டவும், வியர்வையை வழித்தலைக் காட்டவும்:—

केशानां संग्रहोत्कर्षौ சு41 स्वदस्य चापनयने சு-44

6. சுக துண்டம் (शुकतुण्डः—கிளி முக்கு) ஆராள ஹஸ்தத்தில் (5-ம் நெட்பர்) மேகிர விரலை வளைத்தால் அதற்கு 'சுகதுண்டம்' என்று பெயர்:—

अरालस्य यदा वक्राऽनामिकात्वङ्गुलिर्भवेत् ।

शुकतुण्डस्तु स करः कर्मचास्य निबोधत ॥ சு-46

மாதிரிப்பிரயோகம்—ஆலாஹுசுத்தைக் காட்ட:—

आवाहने சு-47

7. முஷ்டி (मुष्टिः—முஷ்டி) விரல்களின் துளிகள் உள்ளங்கையில் பொருந்தி, விரல்களின் மேல் பெருவிரல் வைக்கப்பட்டால் அதற்கு 'முஷ்டி' என்று பெயர்:—

अङ्गुल्यो यस्य हस्तस्य तलमध्येऽग्रसंस्थिताः ।

तासामुपरिचाङ्गुष्ठः स मुष्टिरिति संज्ञितः ॥ சு-48

மாதிரிப்பிரயோகம்—குத்துவதைக் காட்ட:—

प्रहारे சு-49

8. சிகரம் (शिखरम्—உச்சி) முஷ்டி ஹஸ்தத்தில் (நெ 7) பெரு விரல் உயரத் தூக்கப்பட்டால் அதற்கு சிகரஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

अस्यैवतु यदामुष्टेः ऊर्ध्वोऽङ्गुष्ठः प्रयुज्यते ।

हस्तस्य शिखरोनाम तदाज्ञेयः प्रयोक्तृभिः ॥ சு-50

மாதிரிப்பிரயோகம்—சுக்கி - முதலிய ஆயுதங்களை எறிவதைக் காட்ட:—

तोमरशक्ति प्रमोक्षणे சு-51

9. கபித்தம் (कपित्थः—) சிகரஹஸ்தத்தில் முன்பக்கத்தில் கட்டை விரலால் அமுக்கி, ஆள்காட்டி விரலை வளைத்துக்கொண்டால், அதற்குக் கபித்தஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

अस्यैव शिखरान्त्यस्य मुखेऽङ्गुष्ठ निपीडिता ।

यदा प्रदेशिनी वक्रा स कपित्थस्तदास्मृतः ॥ சு-52

1. 'கபித்தம்' என்றால் 'விளாங்கனி' என்று பொருள். இந்த வார்த்தையை கபி'ஸ்த' என்று பிரித்தால் 'குரங்கு நிற்கும் நிலை' என்று பொருள்படும்.—

மாதிரிப்பிரயோகம்—அம்பு விடுவதைக் காட்ட:—

बाण சு-53

10. கடகாமுகம் (ஃடகாமுகம்)—சூத்துக்கட்டையின் முகம்) கபித்த ஹஸ்தத்தில் (நெ. 9) மோதிர விரலும் சுண்டு விரலும் வளைந்த தாகவே மேடேல னூக்கப்பட்டால் அதற்கு கடகாமுகம் என்று பெயர் :-

उत्क्षिप्तवक्रातु यदाऽनामिका सकनीयसी ।

अस्यैवतु कपित्थस्य तद्ददाऽसौ खटकामुखः ॥ சு-54

மாதிரிப்பிரயோகம்—கண்ணாடி-குடை-முதலியவைகளைப் பிடிப் பதில்:—

छत्रं आदर्शधारणम् சு-55

11. ஸூசீ முகம் (சூசீமுகம்—ஊசீ முகம்) கடகாமுக ஹஸ்தத்தில் (நெ. 10) ஆள்காட்டி விரலை நீட்டி விட்டால் அதற்கு ஸூசீமுக ஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

खटकाख्ये यदाहस्ते तर्जनी संप्रसारिता ।

हस्तस्त्रिचीमुखो नाम तदाज्ञेयः प्रयोक्तृभिः ॥ சு-58

மாதிரிப்பிரயோகம்—‘இவர் யார்?’ என்று கேட்க:—

.... कोऽसाविति निर्देश சு-67

12. பத்ம கோசம் (பத்மகோச:—நன்றாக மலராந தாமரை) விரல் களை யெல்லாம் பிரித்து அவைகளை வளைத்து னுனிகளைச் சேர்க்காமல் மேல்நோக்கி வைத்துக்கொண்டால் அதற்குப் பத்ம கோசம் என்று பெயர்:—

यस्याङ्गुल्यस्तु विरलाः सहाङ्गुष्ठेन कुञ्चिताः ।

ऊर्ध्वाङ्घ्रिसंगताप्राश्च सभवेत्यन्नकोशकः ॥ சு-74

மாதிரிப்பிரயோகம் -- வில்வப்பழம் விளாம்பழம் முதலியவை களைப் பறித்தல்—ஸ்திரீகளின் மார்பைக் காட்டுவது:—

विल्वकपित्थफलानां ग्रहणं-कुचदर्शनञ्च नारीणाम् சு-75

13. ஸர்ப்ப சிரஸ் (சர்ப்சிர:—நல்ல பாம்பின் தலை) எல்லா விரல் களையும் வளைத்து, உள்ளங்கை குழியுட்படி பெருவிரலும், மற்ற விரல் களும் வரினசயாகச் சேர்க்கப்பட்டால், அதற்கு ஸர்ப்ப சிரஸ் என்று பெயர்:—

अङ्गुल्यस्सहिताः सर्वाः सहाङ्गुष्ठेन यस्यतु ।

तथा निम्नतलश्चैव स तु सर्पशिरःकरः ॥ சு-78

மாதிரிப்பிரயோகம்—பாம்பின் கதையைக் காட்ட:—

.... भुजग गतौ சு-79

மாதிரிப்பிரயோகம்—சந்தனம் பூசுவதைக்காட்டி:—

गंधसंश्रये चैव ௧-101

21. ஸந்தம்சம் (சந்தனம்: இறுகக் கடிப்பதுபோல் சேர்த்தல்) அராள ஹஸ்தத்தில் (௨௩. 5) பெருகியல் ஆஸ்காட்டிவிரல் இவைகளின் நுணிகள் சேர்ந்து, உள்ளங்கை குழிந்திருந்தால் அதற்கு ஸந்தம்சம் என்று பெயர்:—

तर्जन्यङ्गुष्ठसंदेशो ह्यरालस्य यथाभवेत् ।

आभ्युगतलपध्यश्च स संदेश इति स्मृतः ॥ ௧-104

இது மூன்று விதம்:—1. அக்ரஸந்தம்சம் (சம நுணி)
2. முகஜஸந்தம்சம் (முகஜ முகத்தோடு முகத்தைச் சேர்ப்பது.)
3. பார்ச்வகத ஸந்தம்சம் (பாஷ்வத் பக்கங்களைச் சேர்ப்பது.)
மாதிரிப்பிரயோகம்—அக்ரஸந்தம்சம்:—பூப்பறித்தல்—தொடுக்கல் இவைகளைக்காட்டி:—

पुष्पावचय ग्रथने ௧-106

முகஜஸந்தம்சம்: திரி, சலாசை - இவைகளைச் செலுத்தல்:—

वर्ति शलाकादि पूरणं चैव ௧-107

பார்ச்வகத ஸந்தம்சம்—பூநூல் நூற்றுலைக்காட்டி:—

यज्ञोपवीत ௧-108

22. முகுளம் (முகுலம் மொக்கு) எல்லா விரல்களின் நுணிகளும் அண்ணப்பாஷ்வதின் வாயைப்போல் வளைந்து சேர்க்கப்பட்டு, மேல் நோக்கி இருந்தால் அதற்கு 'முகுளம்' என்று பெயர்:—

समानताग्रासहिताः यस्याङ्गुल्यो भवन्ति हि ।

ऊर्ध्वा हंसमुखस्येव भवेन्मुकुलकः करः ॥ ௧-111

மாதிரிப் பிரயோகம் — தாமரைமொக்கு - முகவியவைகளைக் காட்டி:—

पद्मोत्पलमुकुलरूपणेचैव ௧-112

23. ஊர்ண நாபம் (ஊர்ணம்: சிலந்தி) பத்மகோச ஹஸ்தத்தில் (௨௩. 12) விரல்களைச் சிறிது மடக்கினால் அதற்கு ஊர்ணநாபம் என்று பெயர்:—

पद्मकोशस्य हस्तस्य हङ्गुल्यः कुञ्चिता यदा ।

ऊर्णनाभस्य विज्ञेयः केशचौर्यं ग्रहीदपु ॥ ௧-114

மாதிரிப்பிரயோகம் — தலைபைச் சொறிதல் - குஷ்ட வியாதி
இவைகளைக் காட்டி:—

शिरःकण्डूयने कुष्ठव्याधि निरूपणे ௬-115

24. தாம்ர சூடம் (தாமரூட்: கோழி) நடுவிரலும் பெருவிரலும்
நுணிகள் சேர்ந்து ஆங்காட்டி விரல் வளைந்து மற்ற விரல்கள் உள்ளங்
கையில் புகிய வைக்கப்பட்டால் அதற்குக் தாம்ர சூடம் என்று
பெயர்:—

मध्यमाङ्गुष्ठमंशो वक्राचैव प्रदेशिनी ।

शेषे तलस्ये कर्तव्ये ताम्रचूडे कराङ्गुली ॥ ௬-116

மாதிரிப்பிரயோகம் — சூழ்ந்தகைகள் போசர். பொழுது காட்டப்
படும் செய்கை:—

.... बालालाप ௬-118

தாம்ர சூடம் மற்றொரு வகை— விரல்களைச் சேர்ந்து வளைத்து
அவற்றின்மேல் பெருவிரலை வைத்துச் சுண்டுவிரலை நீட்டினால் அதற்
கும் தாம்ர சூடம் என்று பெயர்:—

अङ्गुलयस्सहिता वक्रा उपर्यङ्गुष्ठपीडिताः ।

प्रसारिता कनिष्ठा च ताम्रचूडः करस्समृतः ॥ ௬-119

மாதிரிப்பிரயோகம்— தூறு ஆவிரம் - லக்ஷம் முதலியவைகளைக்
காட்டி:—

शतं सहस्रं लक्ष्य करणैकेन योजयेत् ௬-120

இந்த இருபத்தி நான்கு அஸம்ப்யுத ஹஸ்தங்களை (ஓற்றைக்
கைகளை) நாட்ய சாஸ்திரத்தில் சொல்லப்பட்டிருக்கின்றன. அடியிற்
கண்ட இரண்டு ஹஸ்தங்களும் சீத கோவிந்த அபிநயத்திலும் மற்றும்
பழக்கத்திலும் இருந்து வருகின்றன. அவற்றின் லக்ஷணம் 'அபிநய
தர்ப்பணம்' என்னும் தூலிசிரந்தா கொடுக்கப்படுகிறது:—

25. அர்த்தபதாகம் (சர்வபதாகம்) பாதிக்கொடி) த்ரிபதாக ஹஸ்தத்
தில் (நெ. 2) சுண்டு விரலும் வளைக்கப்பட்டால் அதற்கு அர்த்த
பதாகம் என்று பெயர்:—

त्रिपताके कनिष्ठाचेत् वक्रिताऽर्धपताकिका ।

மாதிரிப்பிரயோகம்— 'இரண்டு' என்பதைக் காட்டி:—

उभयोरिति वाचके.

26. மயூர ஹஸ்தம் (மயூர: மயில்) கர்த்தரீ முகஹஸ்தத்தில் (நெ. 3) மோகிர விரலும் பெருவிரலும் ஒன்றோடொன்று சேர்க்கப் பட்டால் அதற்கு மயூர ஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

अस्मिन्न (कर्तरी मुखे) नामिकाङ्घ्रि श्लिष्टेचान्याः प्रसारिताः
मयूरहस्तः कथितः करटीकाविचक्षणैः ॥

மாதிரிப்பிரயோகம்—கண்ணீர் துளியை எடுத்தெறிவதில், தாக்கம் செய்வதில்:—

नेत्रोदक समुत्क्षेपे शास्त्रवादे

ஸம்புதஹஸ்தங்கள் (இரட்டைக்கைகள்) 13:—

(1) அஞ்சலி (अञ्जलि: கும்பிடுதல்) இரண்டு கைகளையும் பதாகைகளாக வைத்துக்கொண்டு அவைகளைச் சேர்த்தால் அதற்கு அஞ்சலி என்று பெயர்:—

पताकाभ्यान्तु हस्ताभ्यां संश्लेषादञ्जलिः स्मृतः ५-122

மாதிரிப்பிரயோகம்—தேவதைகள், குரு, ஸ்நேகிதன் இவர்களை நமஸ்கரித்தல்:—

देवतानां गुरुणां च मित्राणांश्चाभिवादाने ५-122

(2) கபோதஹஸ்தம் (कपोत: புற) இரண்டு கைகளின் பக்கங் களையும் ஒன்றோடொன்று சேர்த்தால், அதற்குக் கபோதஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

उभाभ्यामपि हस्ताभ्यां अन्योन्यं पार्श्वमंग्रहात् ।

हस्तः कपोतकोनाम कर्मचास्य निबोधत ॥ ५-124

மாதிரிப்பிரயோகம்—பயத்தில்:—

भये ५-125

(3) கர்க்கடஹஸ்தம் (कर्कट: நண்டு) இருகைகளின் விரல்களும் கோர்க்கப்பட்டால் அதற்குக் கர்க்கடஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

अङ्गुलयो यस्य हस्तस्य ह्यन्योन्यान्तरनिःसृताः ।

स कर्कट इति ज्ञेयः करः कर्मच कथ्यते ॥ ५-127

மாதிரிப்பிரயோகம்—தூங்கியெழுந்து சோம்பல் முறித்துக் கொண்டாவி விடுவதைக் காட்டி:

सुप्तोत्थित विजृम्भणे ५-128

(4) ஸ்வஸ்திகம் (स्वस्तिकम्) ஸ்வஸ்திக முத்திரையைப்போல் ஒன்றுக்கொன்று குறுக்காக வைக்கப்பட்டது) இரண்டு கைகளையும்

அராள ஹஸ்தமாக (ஒற்றைக்கை ஐந்தாவது) வைத்துக்கொண்டு, மணிக்கட்டுகளை ஒன்றின்மேல் ஒன்றாக வைத்து இடது பக்கமாக உயர்த்தி வைத்துக்கொண்டால், அதற்கு ஸ்வஸ்திகஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

मणिबंधन विन्यस्ता वरालौवर्धमानकौ ।

उत्तानौ वामपार्श्वस्थौ स्वस्तिकः परिकीर्तितः ॥ சு-129

மாதிரிப்பிரயோகம்—ஸ்வஸ்திக முத்திரையிலி ரந்து கைகளைப் பிரித்துக்கொண்டு போனால், திசைகளையும் மேகத்தையும் ஆகாயத் தையும் காடு ஸமுத்திரம் முதலானவைகளையும் காட்டலாம்:—

स्वस्तिक विच्युतिकरणात् दिशो घनाः वनं समुद्राश्च ॥ சு-103

(5) கடகாவர்த்தமாநகம் (கடகாவர்धमानकम् கடகம்-வளை; வர்த்த மாநகம்—விரிந்து போதல்) இரண்டு கைகளையும் வளைகள் அணியும் இடம் ஒன்றின்மேலொன்று இருக்கும்படி வைத்தால் அதற்குக் கடகா வர்த்தமாநகம் என்று பெயர்:—

कटकः कटकेन्यस्तः कटकावर्धमानकः । சு-131

மாதிரிப்பிரயோகம்—பெரியோர்களை நமஸ்கரிக்கும்போது பாதங் களைத் தொடுவதில்:—

प्रणामकरणे சு-131

(6) உதஸங்கம் (उत्सङ्गम् படி) இரண்டு கைகளும் உள்ளங்கை மேற்புறமாக அராள முத்திரையைத் (1) தாக்கி ஒன்றின்மேல் ஒன்று குறுக்காக வைக்கப்பட்டு மேலே வளைக்கப்பட்டால் அதற்கு உதஸங்கம் என்று பெயர்:—

अरालौतु विपर्यस्तौ उत्तानावूर्ध्वमानतौ ।

‘उत्सङ्ग’ इति विज्ञेयः स्पर्शस्य ग्रहणेकरः ॥ சு-132

மாதிரிப்பிரயோகம்: ஸ்பரிசு உணர்ச்சியைக் காட்டுவதற்கு,

(1) இந்த ஹஸ்தத்திற்கு ஊடகாவர்धमानकम् என்ற பெயரைக் கொடுத்து, “இரண்டு கைகளிலும் கடகாமுக முத்திரையோடு (ஒற்றைக்கை 10) மணிக்கட்டின்மேல் மணிக்கட்டு இருக்கும்படி குறுக்காகவோ அல்லது கைகள் ஒன்றையொன்று பார்க்கும்படிக்ளோ வைத்துக்கொள்ளாதல்” என்று ஸங்கீத ரத்னாகரத்தில் கூறப்பட்டுள் ளது:—

खटकामुखयोः पाण्योः स्वस्तिके मणिबन्धके ।

अन्योन्यासिमुखत्वेवा खटकावर्धमानकः ॥ ७. 7 சு-203

स्पर्शस्य ग्रहणे करः

(7) நிஷதம் (நிஷத:—கெட்டியான) இது இருவகை :—முதல் வகையாவது—கைகள் இரண்டும் ஒன்று மற்றொன்றின் புஜத்தில் வைக்கப்பட்டு வலது கை, முஷ்டியாகத் தரிக்கப்பட்டால் அதற்கு 'நிஷதம்' என்று பெயர்:—

गृहीत्वा वामहस्तेन कूर्पराम्यन्तरे भुजम् ।

दक्षिणञ्चापि वामस्य कूर्पराम्यान्तरेन्यसेत् ॥ ५-134

सचापि दक्षिणोहस्तः सम्यङ्गुष्टीकृतो भवेत् ।

इत्येष निषधो हस्तः कर्मचास्य निबोधत ॥ ५-135

மாகிரிப்பிரயோகம்—கர்வம், சரீரத்தின் அழகான அமைப்பு இவைகளைக் காட்டுவதற்கு:—

गर्व सौष्ठव ५-136

இரண்டாவது வகை—இரண்டு கைகளிலும் ஹம்ஸபக்த முதல் திரையைத் தாங்கி உள்ளங்கை வெளிப்புறம் நோக்குமாறு வைக்கப் பட்டால் அதற்கும் நிஷதம் என்று பெயர்:—

अथवा—ज्ञेयोवै निषधोनाम हंसपक्षौ परागुतौ ५-137

மாகிரிப்பிரயோகம்—ஜன்னலைக் காட்டுவதற்கு:—

जालवातायनादीनां ५-137

(8) தேலம் (दोल:—ஊஞ்சல்) தேள்களை நன்றாகத் தளர்த்திக் கைகளைப் பதாக (ஒற்றைக்கை 1) முதல்திரையோடு தொங்கவிட்டால் அதற்கு 'தேலம்' என்று பெயர்:—

अंसौ प्रशिथिलौमुक्तौ पताकौ प्रविलंबितौ ।

यदा भवेतां करणे स 'दोल' इति संज्ञितः ॥ ५-138

மாகிரிப்பிரயோகம்—ஏக்கம் மூர்ச்சை, இவைகளைக் காட்டுவதற்கு:—

विषाद मूर्च्छित ५-139

9. புஷ்பபுடம் (புஷ்புடம் பூக்களை வைக்கும் தொன்னை) இரண்டு கைகளிலும் ஸர்ப்பசிராஸ் (ஒற்றக்கை நெ. 13) முத்திரையுடன், ஒரு கையின் விரல்கள் மற்றொரு கைக்குள் விரல்களை ஒட்டிணைப்போல் அணைத்து வைக்கப்பட்டால் அதற்குப் புஷ்பபுடம் என்று பெயர்:—

यस्तु सर्पशिराः प्रोक्तस्तस्याङ्गुलिनिरन्तरः ।

द्वितीयः पार्श्वसु श्लिष्टः स तु पुष्पपुटःस्मृतः ॥ சு-140.

மாகிரிப்பிரயோகம்:—புஷ்பம் முதலியவைகளை எடுத்துச் செல்லுதல்:—

पुष्प भक्ष्याणि अनेक नानाविधानि ।

युक्तेन ग्राह्याणि उपनेयानि ॥ சு-141.

10. மகரம் (மகர: சுரமீன்) இரண்டு கைவிரல்களையும் சேர்த்துச் சமமாக நீட்டி, இரண்டையும் உள்ளங்கை கீழ்நோக்கும்படி ஒன்றின் மேல் ஒன்றாக வைத்துக்கொண்டு பெருவிரல்களை மேலே தூக்கினால் அதற்கு மகரஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

पताकौ तु यदा हस्ता वूर्ध्वाङ्गुष्ठा वधोमुखौ ।

उपर्युपरि विन्यस्तौ तदा स मकरः करः ॥ சு-142.

மாகிரிப்பிரயோகம்:—முதலை, மீன் முதலியவைகளைக் காட்ட:—

.... नक्र मकर मत्स्यानां சு-143.

11. கஜ தந்தம் (கஜந்த: யானையின் தந்தம்) இரண்டு கைகளும் ஸர்ப்பசிராஸ் முத்திரையைத் தாங்கி, முழங்கைகள் கீழே தொங்கும் படி மடிக்கப்பட்டால் அதற்கு கஜ தந்தம் என்று பெயர்:—

कूर्प राधोऽश्रितौ हस्तौ यदास्तां सर्पशीर्षकौ ।

गजदन्तस्स विज्ञेयः कर्मचास्य निबोधत ॥ சு-144.

மாகிரிப்பிரயோகம்:—அகிகமான பாரத்தைத் தூக்குவதைக் காட்ட:—
अति भारयोगेच சு. 145.

12. அவஹித்தம் (அவஹித்ய: மனோபாவங்களை மறைத்தல்) இரண்டு கைகளையும் சுகதுண்ட முத்திரையாக (ஒற்றைக்கை நெ. 6) வைத்துக் கொண்டு அவைகளை மார்புக்குச் சமமாக உயர்த்தி, வளைத்து, ஒன்றுக்கொன்று எதிர் நோக்கும்படி வைத்துக்கொண்டு மெதுவாக இரண்டும் ஒன்றோடொன்று கீழ்முகமாகவே நெருக்கப்பட்டால் அதற்கு அவஹித்தம் என்று பெயர்.

शुकतुण्डौ करौ कृत्वा वक्षस्यभिमुखाम्बितौ ।

शनैरधोमुखा विद्वौ सोऽवहित्य इति स्मृतः ॥ १-146.

மாதிரிப்பிரயோகம்:—அடங்காத ஆவலைக்காட்ட:—

उत्कण्ठते १११ १११ १११. 147.

13. வர்த்தமானம் (வர்த்தமான: விருத்தியடைதல்) ஒருகையை முகுள ஹஸ்த (ஒற்றைக்கை நெ. 22)மாக வைத்துக்கொண்டு கபித்த (ஒற்றைக்கை நெ. 9) முத்திரையுடன் கூடிய மற்றொரு கைவிரல்களால் அதை வளைத்துப் பிடித்தால் அதற்கு வர்த்தமானம் என்று பெயர்:—

मुकुलस्तु यदा हस्तः कपित्थ परिवेष्टितः ।

वर्धमानसस विज्ञेयः कर्मचास्य निबोधत ॥ १-148.

மாதிரிப்பிரயோகம்:—மணமகளின் கையை மணமகன் பிடிப்பதைக்காட்ட:—

संग्रहपरिग्रहौ १११. 149.

இதில் மற்றொரு வகை—இரண்டு கைகளிலும் ஹம்ஸபக்ஷ (ஒற்றைக்கை நெ. 20) முத்திரையுடன், உள்ளங்கை மறைமுகமாக இருக்குமாறு வைக்கப்பட்டால் அதற்கும் வர்த்தமானம் என்று பெயர்.

विज्ञेयो वर्धमानस्तु हंसपक्षौ पराम्भुखा ॥ १-150.

மாதிரிப்பிரயோகம்—ஜன்னல் முதலியவைகளைத் திறப்பதைக் காட்ட:—

जालवातायनादीनां प्रयोक्तव्यो विघाटने ॥ १-150.

3. ஹஸ்தகாரணம் நான்கு (ஹஸ்தகாரணம் கைகளைத் திருகிச் சுழற்றல்):—

1. ஆவேஷ்டிதம் (அவேஷ்டித நாலு பக்கங்களிலும் வளைக்கப்பட்டது) ஆள்காட்டிவிரல் முன்னே செல்லும்படி விரல்களைச் சுழற்றி உட்புறம் கொண்டுவருதல்:—

आवेष्ट्यन्ते यदाऽङ्गुल्यः तर्जन्याद्या यथा क्रमम् ।

अभ्यन्तरेण करणं तदावेष्टितमुच्यते ॥ १-200.

2. பரிவேஷ்டிதம் அல்லது உத்வேஷ்டிதம் (பரிவேஷ்டி சுற்றி வளைக்கப்பட்டது. உத்வேஷ்டி உயர வளைக்கப்பட்டது) ஆள்காட்டி விரல் முன்னே செல்லும்படி கைவிரல்களை மேலே சுழற்றி வெளியே கொண்டுபோதல்:—

उद्वेष्यन्ते यदाऽङ्गुल्यः तर्जन्याद्यावहिर्मुखाः ।

क्रमशः करणं विप्राः तदुद्वेष्टितमुच्यते ॥ ५-201.

3. ஆவர்த்திதம் (ஔவர்த்திதம் சுழிக்கப்பட்டது), அல்லது, வ்யாவர்த்திதம் (வ்யாவர்த்திதம் நன்றாகச் சுழிக்கப்பட்டது) சுண்டுவிரல் முன்னே செல்லும்படி விரல்களைச் சுழற்றி உள்புறம் கொண்டுவருதல்:—

आवर्तन्ते कनिष्ठाद्या ह्यङ्गुल्योऽभ्यन्तरेण तु ।

यत्तु क्रमेण करणं तद्वया वर्तितमुच्यते ॥ ५-202.

4. பரிவர்த்திதம் (பரிவர்த்திதம் திருப்பிச்சுழற்றப்பட்டது) சுண்டுவிரல் முன்னே செல்லும்படி விரல்களை மேலே சுழற்றி வெளிப்புறம் கொண்டுவர்தல்:—

उद्वर्तन्ते कनिष्ठाद्या बाह्यशः क्रमशो यदा ।

अङ्गुल्यः करणं विप्राः तदुक्तं परिवर्तितम् ॥ ५-205.

4. பாதங்கள் ஆறுவகை:—

1. உத்கட்டிதம் (उद्वेष्टितம் தூக்கி அமுந்தவைப்பது) முன்னங்காலால் நின்று குதிகாலைப் பூமியில் அமுந்தவைப்பது:—

स्थित्वा पादतलाग्रेण पार्श्विर्भूमौ निपात्यते ।

यस्य पादस्य करणे भवेदुद्वेष्टितस्तुसः ॥ ५-10 ५-42.

2. ஸமம் (समम् ஸ்வபாவமான நிலை) ஸ்வபாவமாக ஒழுங்காக நிற்குதல்:—

स्वभावरचिते भूमौ समस्थानेच यो भवेत् ।

समः पादस्य विज्ञेयः स्वभावाभिनयाश्रयः ॥ ५-10 ५-44.

3. அக்பரதல ஸஞ்சரம் (अग्रतल सञ्चरः முன்னங்காலால் நடப்பது) குதிகால் தூக்கப்பட்டு, பெருவிரலும் மற்றவிரல்களும் வளைக்கப்பட்டு இருக்கும் பாதத்தின் நிலைக்கு அக்பரதல ஸஞ்சரம் என்று பெயர்:—

उत्क्षिप्तातुभवेत्पार्श्विः अञ्चितोऽङ्गुष्ठकस्तथा ।

अङ्गुल्यश्चाञ्चितास्सर्वाः पादोऽग्रतल सञ्चरः ॥ ५-46.

4. அஞ்சிதம் (अञ्चितम् வளைக்கப்பட்டது) குதிகால் வளைந்து பூமியில் வைக்கப்பட்டு, முன்னங்கால் தூக்கப்பட்டு விரல்களும் வளைக்கப்பட்டால் அதற்கு 'அஞ்சிதம்' என்று பெயர்:—

पार्णिर्यस्याञ्चिता भूमौ ऊर्ध्वमग्रतलं तथा ।

अङ्गुल्यश्चाञ्चितास्सर्वाः सपादस्त्वञ्चितस्समृतः ॥ ५-48.

5. குஞ்சிதம் (कुञ्चितम् குறுக்கப்பட்டது) குதிகால் தூக்கப்பட்டு உள்ளங்காலின் நடுப்புறமும் குறுக்கப்பட்டால், அதற்குக் குஞ்சிதம் என்று பெயர்:—

उत्क्षिप्तायस्य पार्णिःस्यात् अङ्गुल्यः कुञ्चितास्तथा ।

तथा कुञ्चितमध्यश्च सपादः कुञ्चितः समृतः ॥ ५-50.

6. ஸூசிபாதம் (सूचीपादः ஊசிமுனைபோன்று நீண்டபாதம்) இடதுகாலை இயற்கையான நிலையில் வைத்து வலது குதிகாலைத் தூக்கிப் பெருவிரலின் றுனியால் கின்றால் அதற்கு ஸூசிபாதம் என்று பெயர்.

उत्क्षिप्ता तु भवेत्पार्णिः अङ्गुष्ठग्रेण संस्थिता ।

वामश्वैव स्वभावस्यः सूचीपादः प्रकीर्तितः ॥ ५-51.

॥ श्रीः ॥

नृत्यलक्षणसहितं

॥ गीतगोविन्दमहाकाव्यम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥

मेधैर्मेदुरम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैः

नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय ।

इत्थं नन्दनिदेशतश्चालितयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमं

राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रहः केलयः ॥ १ ॥

टीका

मेधैर्मेदुरं—तिर्यक्प्रसारितशनैः ऊर्ध्वमिलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।

अम्बरं—स्वस्तिकीकृतोर्ध्वविस्तारित पताकाभ्याम् ।

वनभुवः—चलदूर्ध्वगत त्रिपताकाभ्यां विच्युतस्वस्तिकेन, पुनस्तल-
दर्शितपताकेन ।

श्यामास्तमालद्रुमैः—ऊर्ध्वविस्तारित चलत्संदेशेन, चलदूर्ध्वगत
त्रिपताकाभ्याम् ।

नक्तं—स्कंधानतेन शिरसा मुकुलदृष्ट्या ।

भीरुः—विधुतेन शिरसा त्वस्तदृष्ट्याच ।

अयं—पुरस्तल पुरोदेशदर्शित पताकेन ।

त्वं—पुरः प्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

एव—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

तत्—आवर्तनेन ।

इमं—ऊर्ध्वाधस्तल चतुस्तालान्तरितार्धचन्द्राभ्याम् ।

राधे—शिरोदेशादाकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

गृहं—उर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।

प्रापय—वामपार्श्वात्तिर्यग्गतोर्ध्वतल पताकेन । अथवा वामदेशात्तिर्य-
ग्गतोर्ध्वमृगशीर्षेण ।

इत्थं—अधोमुखदक्षमृगशीर्षेण ।

नंद—वामो गोमुखेन दक्षिण ऊर्ध्वमुखसूचिमुखेन ।

निदेशतः—मुखगतेन हंसास्येन ।

चलितयोः—हस्तधृत कृष्णकरकनिष्ठिकया राधाविलासेन । विलासो
गमनादिस्व्यात् चेष्टाश्लिष्टांगया कृता ।

प्रति—प्रत्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

अध्व—वामदेशात्तिर्यग्गतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण । अथवा अधोगुलि
पुरःप्रसारित चलत्रिपताकेन ।

कुंज—चलच्छताकरोर्ध्वसमानीत मिलितमुखमृगशीर्षोभ्याम् ।

दुमं—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्याम् ।

राधा—शिरोदेशादाकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

माधव—वैष्णवस्थानकेन वंशधारणमुद्रया ।

जयन्ति—उद्धृतहस्तकेन ।

यमुना—भ्रामितोर्ध्वसूचीमुख(चलदधःसमानीत त्रिपताकेन । तेनैव
पुरःप्रसारितेन ।

कूले—चलत्पुरःप्रसारित त्रिपताकाभ्यां अथवा उत्संगेन ।

रहः—ऊर्ध्वमुख सूचीमुखेन ।

केलयः—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्यां अथवा उत्संगेन ॥ १ ॥

वाग्देवता चरित चित्रित चित्त सद्मा

पद्मावती चरण चारण चक्रवर्ती ।

श्रीवासुदेव रतिकेलि कथासमेतं

एतं करोति जयदेवकविः प्रबन्धम् ॥ २ ॥

टीका

वाग्देवता—अधरात्पुरोगतहंसास्येन शिरस्थांजलिना च ।

चरित—विस्तारितोर्ध्वतल पताकेन ।

चित्रित—लोलित संदंशेन ।

चित्त—हृत्संदंशेन ।

सद्मा—ऊर्ध्वमिलित मगशीर्षाभ्याम् ।

पद्मावती—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

चरण—चरणदर्शित पताकेन ।

चारण—हंसगत्या ।

चक्रवर्ती—भ्रामितोर्ध्वमुख सूचीमुखेन ।

श्रीवासुदेव—वैष्णवस्थानकेन वंशधारणमुद्रया ।

रतिकेलि—उत्संगेनाधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमिलितमुकुलाभ्याम् ।

कथा—अधरात्पुरोगत हंसास्येन ।

समेतं—मिलित सूचीमुखाभ्याम् ।

एतं—अधोगुलि पुरस्तलपताकेन ।

करोति—अधोमुखहंसास्याभ्याम् ।

जयदेवकविः—ललाटस्थांजलिना ।

प्रबंधं—अधरात्पुरोगत हंसास्येन ॥ २ ॥

यदि हरिस्मरणे सरसं मनो यदि विलासकथासु कुतूहलम् ।
मधुरकोमलकान्तपदावलिं श्रुणु तदा जयदेव सरस्वतीम् ॥ ३ ॥

यदि—व्यावर्तनेन ।

हरि—वैष्णवस्थानकेन वंशधारणमुद्रया ।

स्मरणे—हृत्कालित संदेशेन ।

सरसं—हृत्परिवर्तित चतुरेण ।

मनः—हृद्गत संदेशेन ।

यदि—व्यावर्तनेन ।

विलासकथासु—निहंचितेन शिरसा समपादचार्या ।

कुतूहलं—हृद्गत विकसित मुकुलेन लोलितालपल्लवेन च ।

मधुर—कर्णगत हंसास्येन ॥

कोमल—लोलितांगुष्ठ हंसास्येन ।

कान्त—लोलित संदेशेन ।

पदावलिं—अधरात्पुरोगत हंसास्येन ।

श्रुणु—कर्णगतसूचीमुखेन ।

तदा—व्यावर्तिततिर्यगूर्ध्वदर्शित सूचीमुखेन ।

जयदेव—ललाटस्थांजलिना ।

सरस्वतीं—अधरात्पुरोगत हंसास्येन ॥ ३ ॥

वेदानुद्धरते जगन्निवहते भृगोलमुद्भिभ्रते

दैत्यं दारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते ।

पौलस्त्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमातन्वते

म्लेच्छान् मूर्च्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यं नमः ॥ ४ ॥

वेदान्—विरलांगुलि पुरस्तल निकुंचकेन ।

उद्धरते—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जगत्—ऊर्ध्वतलविस्तारित पताकाभ्याम् ।

निवहते—स्कंधगतालपल्लवेन ऊर्ध्वस्थितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

भूगोलं—पुरस्तल भूदर्शितपताकेन ऊर्ध्वमुख कपोतेन च ।

उद्भिभ्रते—ऊर्ध्वस्थितोर्ध्वतल पताकाभ्याम् ।

दैत्यं—मुखसमीपेमिलिततलोर्णनाभाभ्याम् ।

दारयते—रेचित हस्तकेन ।

बलिं—ऊर्ध्वमुखभ्रामित सूचिमुखेन गजदन्तबाह्यास्फालित सर्पशीर्षेण ।

छलयते—परिवर्तितालपत्रेण ।

क्षत्र—प्रत्यालीढस्थानकेन पुरःप्रसारितमुध्या कर्णाकृष्टखटकामुखेन ।

क्षयं—ग्रामस्कन्धदेशातिर्यग्धोगताधस्तलपताकेन ।

कुर्वते—अधोमुख हंसास्येन ।

पौलस्त्यं—हनोरधावर्तितालपल्लवेन पुरस्तल विरलांगुलि पताकाभ्याम् ।

जयते—उद्वेष्टितालपल्लवेन ।

हलंकलयते—स्कंधस्थितारालेन ।

कारुण्यं—करुणया दृष्ट्या हृत्स्थितहंसपक्षेण ।

आतन्वते—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

म्लेच्छान्—कर्णाधोदर्शितसंदंशेन पुरस्तले लोलितपताकेन ।

मूर्च्छयते—अंचितेन शिरसा दोलहस्तकेन ।

दशाकृति—पुरस्तल विरलांगुलि पताकाभ्याम् । शनैरंगदर्शित
सदंशाभ्याम् च ।

कृते—अधोमुख हंसास्येन ।

कृष्णाय—वैष्णवस्थानकेन वंशधारणमुद्रया ।

तुभ्यं—नमःपुरःप्रसारितपताकेन ललाटस्थांजलिनावधूतेन शिरसा ॥

अष्टपदी १

प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदं

विहितवहित्र चरित्रमखेदम् ।

केशव धृतमीनशरीर जय जगदीशहरे ॥ १ ॥

प्रलय — पताकोपरिमर्दित पताकेन गगनदृष्ट्या च ।

पयोधिजले—अधः स्वस्तिकीकृत विच्युतोर्ध्वतल पताकाभ्याम् ।

धृतवानसि—अधोदेशादुद्धृतमुष्टिना ।

वेदं—पुरस्तल निकुञ्चकेन ।

विहित—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

वहित्र—चालितांगुष्ठकर प्रसारित पुष्पपुटेन ।

चरित्रं—प्रसारितोर्ध्वतल पताकेन ।

अखेदं—हृद्रतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

केशव—केशवन्धेन ।

धृत—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

मीनशरीर—मकरहस्तकेन ।

जय—उद्धृत हस्तकेन ।

जगदीश—ललाटस्थांजलिना ।

हरे—वैष्णवस्थानकेन ॥ १ ॥

क्षितिरतिविपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे ।

धरणिधरणकिणचक्रगरिष्ठे ।

केशव धृतकच्छपरूप जय० ॥ २ ॥

क्षितिः—अधोंगुलि पुरोदेशदर्शित पताकेन ।

अति—आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

विपुलतरे—विच्युत विस्तारित स्वस्तिकेन ।

तव-पुरः प्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

तिष्ठति पृष्ठे-अधस्तलीकृत शुक्रतुंडोपरिमुष्टिना ।

धरणि-अधोंगुलिपुरोदेश दर्शितपताकेन ।

धरण-ऊर्ध्वतलोर्ध्वस्थित पताकाभ्याम् ।

किण-बद्धमुष्टिना ।

चक्र-भ्रामितसूचीमुखेन ।

गरिष्ठे-आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगत पताकाभ्याम् ।

केशव धृत-पूर्ववत् ।

कच्छप-शुक्रतुंडेन ॥ २ ॥

वसति दशनशिखरे धरणी तव लग्ना ।

शशिनिकलंककलेवनिमग्ना ।

केशवधृत सूकर रूप जय० ॥ ३ ॥

वसति—शनैरधस्तलीकृत पताकेन ।

दशनशिखरे—मुखलग्न कनिष्ठिका शिखरेण ।

धरणी—अधोंगुलिपुरोदेश दर्शित पुरस्तलपताकेन ।

तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

लग्ना—तिर्यङ्मिलिताग्रतलसूचीमुखाभ्याम् ।

शशनि—अर्धचन्द्रेण ।

कलंक—मृगशीर्षेण ।

कला—सूचीमुखेन ।

इव—आवर्तनेन ।

निमग्ना—अधोमुखाधोगतमुकुलेन ।

केशवेत्यादि पू० ।

सूकररूप—ताम्रचूडाभ्याम् । अथवा । मुखलग्नकनिष्ठिकाशिखरेणां

गदर्शितसंदंशाभ्याम् । अथवा । सूकरिमुद्रया ।
जय०—पूर्व० ॥ ३ ॥

तव करकमलवरे नखमद्भुतशृंगं
दलित हिरण्यकशिपुतनु भृङ्गम् ।
केशव धृत नरहरिरूप जय० ॥ ४ ॥

तव—पुरः प्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

कर—दर्शितपताकेन ।

कमल—कमलवर्तनया ।

वरे—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन अथवा आवर्तित किञ्चिदूर्ध्वगत पताकेन ।

नखं—अंगुलि नखोपरि बलितांगुष्ठेन ।

अद्भुत—अद्भुतदृष्ट्या ।

शृंगं—ऊर्ध्वस्थितमृगशीर्षेण ।

दलित—वीरदृष्ट्या रेचितहस्तकेन ।

हिरण्यकशिपु—मुखसमीपे ऊर्ध्वाधस्तलोर्णनाभाभ्याम् ।

तनु—अंगदर्शित हंसपक्षेन ।

शृंगं—भ्रमरहस्तकेन ।

केशवधृत—पूर्ववत् ।

नर—स्कन्धमूलदर्शितालपल्लवेन ।

हरि—स्वस्तिकीकृत पुरस्तलोर्णनाभाभ्याम् ।

रूप—पूर्ववत् ॥ ४ ॥

छलयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन

पदनखनरिजानितजनपावन ।

केशव धृत वामनरूप जय० ॥ ५ ॥

छलयसि—उद्वेष्टित पताकेन ।

विक्रमणे—विष्णुक्रान्त करणेन ।

बलिं—ऊर्ध्वभ्रामित सूचीमुखेन । बाह्यास्फालित सर्पशीर्षेण च ।

अद्भुत—अद्भुत दृष्ट्या ।

वामन—तालान्तरितोर्ध्वाधस्तलार्धचन्द्राभ्याम् ।

पद—चरण दर्शित पताकेन ।

नख—नखदर्शितांगुष्ठेन ।

नीर—ऊर्ध्वस्थित शिथिलांगुल्यधस्तलपताकाभ्याम् । अथवा मकर हस्तकेन ।

जनित—आवर्तित किञ्चिदूर्ध्वगत पताकेन ।

जन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

पावन—ऊर्ध्वगस्थलालपल्लवेन । अथवा ललाटस्थांजलिना ।

केशवेत्यादि पूर्ववत् ॥ ५ ॥

क्षत्रिय रुधिरमये जगदपगतपापं

स्नपयसि पयसि शमित भवतापम् ।

केशव धृतभृगुपतिरूप जय ॥ ६ ॥

क्षत्रिय—प्रत्यालीढस्थानकेन वामप्रसारितमुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखेन वीरदृष्ट्या च ।

रुधिर—स्कंधदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन कण्ठदेशाच्चलदधोगत त्रिपताकेन च ।

मये—अधस्तलमिलित पुरोलोलित पताकाभ्याम् ।

जगत्—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

अपगत—उद्वेष्टितपताकेन ।

पापं—विधुतेन शिरसा विश्लिष्टांगुलि चलत्पताकाभ्याम् च ।

स्नपयासि पयसि—स्नानरीत्यासर्पशीर्षाभ्याम् ।

शमित-शनैरधस्तर्लाकृत पताकेन ।

भव-शरीरदर्शितोर्ध्वगत सन्दंशाभ्याम् ।

तापं-विधुतेन शिरसा विश्लिष्टांगुलि चलत्पताकाभ्याम् । अभितसया
दृष्ट्या च ।

केशवत्यादि-पूर्ववत् ॥ ६ ॥

वितरसि दिक्षुरणे दिक्पति कमनीयं
दशमुखमौलिबलिं रमणीयम् ।
केशव धृत रामशरीर जय० ॥ ७ ॥

वितरसि—अधोमुखमुकुलेन ।

दिक्षु—दिग्दर्शित सूचीमुखेन ।

रणे—प्रत्यालीढस्थानक वामप्रसारितमुष्टि दक्षिणाकृष्टखटकामुखेन ।

दिक्पति—दिग्दर्शित सूचीमुखेन मुष्टि शिखराभ्याम् ।

कमनीयं—लोलित सन्दंशेन ।

दशमुख हनोरधोवर्तितालपल्लवेन विश्लिष्टांगुलि पुरस्तलपताकाभ्यां च ।

मौलि—किञ्चिच्छिरोलग्न पुरस्तल त्रिपताकाभ्याम् ।

बलिं—प्रतिदिक् अधोमुख पञ्चकोशेन ।

रमणीयं—लोलितसन्दंशेन ।

केशव-पूर्व०

रामशरीर—अवधूतेन शिरसा ललाटस्थांजलिना ॥ ७ ॥

वहसिवपुषि विशदे वसनं जलदाभं
हलहति भीत मिलितयमुनाभम् ।
केशव धृतहलधररूप जय० ॥ ८ ॥

वहसि-अङ्गसमीपाधस्तलपताकाभ्याम् ।

वपुषि-अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

विशदे-लोलितसन्दंशेन ।

वसनं-पार्श्वदेशात्पुरः समानीत खटकामुखाभ्याम् ।

जलदाभं-तिर्यक्प्रसारित शनैरूर्ध्वानीताघस्तल पताकाभ्याम् मिलित
सूचीमुखाभ्याम् च ।

हल-ताम्रचूडेन ।

हति-अधस्तलीकृत ताम्रचूडेन ।

भीत-विधुतेन शिरसा कातरया दृष्ट्या च ।

मिलित-मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

यमुना-उर्ध्वमुखभ्रामित सूचीमुखाचलदधः समानीत त्रिपताकेन
चलत्पुरः प्रसारितेन तेनैव ।

आभं-लोलितालपल्लवेन ।

केशव-पूर्ववत् ।

हलधररूप-स्कंधस्थितारालेन ॥ ८ ॥

निन्दसियज्ञविधेरहह श्रुतिजातम् ।

सदयहृदयदर्शित पशुघातम् ।

केशवधृत बुद्धशरीर जयगदीशहरे ॥ ९ ॥

निन्दसि-अधराद्विक्षिप्तसंदंशेन ।

यज्ञविधेः-दर्शित मृगशीर्षेण पुरःकिंचित्क्षिप्त सिंहमुखेन ।

अहह-धृतशिरसा ।

श्रुति-निकुंचकेन ।

जातं-आवर्तितेन कृतमुष्ट्या ।

सदय-हृत्समीपे शनैः अधस्तलीकृत पताकेन करुणया दृष्ट्या ।

हृदय—हृदय सन्दंशेन ।

दर्शित—अपांगावर्तित त्रिपताकेन तिर्यगवलोकनेन ।

पशु—मृगशीर्षेण ।

घातं—स्कंधदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

केशव—पूर्ववत् ।

बुद्धशरीर—स्तब्धशिरसा ॥ ९ ॥

म्लेच्छनिवह निधने कलयसि करवाल

धूमकेतुमिव कमपि करालम् ।

केशव धृत कल्कि शरीर जय जगदीश हरे ॥ १० ॥

म्लेच्छ—कर्णदर्शितसंदंशेन । पुरस्तललोलित पताकेन ।

निवह—आवर्तनेन कृतमुष्टिना । अथवा भ्रामितोर्ध्वमुख सूचीमुखेन ।

निधने—स्कंधदेशात्तिर्यग्गताधस्तल पताकेन ।

कलयसि—मुष्टिना ।

करवालं—चलदूर्ध्वाधोगत पताकेन ।

धूमकेतुं—चलदूर्ध्व सूचीमुखेन ।

इव—आवर्तनेन ।

कमपि—व्यावर्तित किञ्चिदूर्ध्वगत त्रिपताकेन ।

करालं—भयानक दृष्ट्या ।

केशव—पूर्ववत् ।

कल्कि—मणिबन्धगत कर्तरीमुखेन । तुरङ्गमाचार्या ।

शरीर—अङ्गदर्शितांसपक्षेण ॥ १० ॥

श्री जयदेवकवेरिदमुदितमुदारं

शृणु सुखदं शुभदं भवसारम् ।

केशव धृत दशविधरूप जय जगदीशहरे ॥ ११ ॥

श्रीः-शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जयदेवकवेः-ललाटस्थांजलिना ।

इदं-ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

उदितं-अधरात्पुरोगत हंसास्येन ।

उदारं-लोलितालपल्लवेन ।

श्रुणु-कर्णस्थ सूचीमुखेन ।

सुखदं-हृदतपताकेन मुकुलदृष्ट्या ।

शुभदं-उद्वृत्तेन ।

भव-शनैरूर्ध्वगताङ्गदर्शिसदंशाभ्याम् ।

सारं-आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

केशव-पूर्ववत् ।

दशविधरूप-पुरस्तलविश्लिष्टांगुलिपताकाभ्याम् ।

जयेत्यादि-पूर्ववत् ॥ ११ ॥

पद्मापयोधरतटी परिरंभलग्न

काश्मीरमुद्रितसुरो मधुसूदनस्य ।

व्यक्तानुरागमिव खेलदनङ्गखेद

स्वेदांबुपूर मनुपूरयतु प्रियं वः ॥ १२ ॥

पद्मा-विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् । शनैरूर्ध्वानीतालपल्लवेन कर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा । अथवा कमलवर्तनया ऊर्ध्वमिलितमृगशीर्षाभ्याम् । हृदिस्वस्तिकीकृतमुकुलाभ्याम् ।

पयोधरतटी-स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

परिरंभ-उत्सङ्गेन ।

लग्न-मिलितसूच्यग्राभ्याम् ।

काश्मीर-अधोमुखनिष्पेषितहंसास्येन ।

सुद्रितं-हृदिदर्शितहंसास्येन ।

उरो-हृद्गतसंदंशेन ।

मधुसूदनस्य-वैष्णवस्थानकेन वंशधारणेन च ।

व्यक्त-प्रसारितपताकाभ्याम् ।

अनुरागं-स्निग्ददृष्ट्या हृद्गतचतुरेण ।

इव-आवर्तनेन ।

खेलत्-उत्सङ्गेन ।

अनङ्ग-हृदयावेष्टित चतुरेण ।

खेद-विषण्णया दृष्ट्या ।

खेदांबु-अङ्गाचलदधः समानीत त्रिपताकेन ।

पूरं-अधस्तल पुरोलोलितमिलिपताकाभ्याम् । *

प्रियं-हृद्गतचतुरेण ।

वा-पुरः प्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ॥ १२ ॥

अष्टपदी २

श्रितकमलाकुचमण्डल धृतकुण्डल ।

कलितललितवनमाल जय जयदेवहरे ॥ १ ॥

श्रित-मिलितसूचीमुखाम्भ्याम् ।

कमला-कमलवर्तनया कर्षितांचलखटामुखेन ।

कुचमण्डल-स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

* 'अनुपूरयतु' इति पदस्य अभिनयः मानृकासुप्रमादाल्लसः

धृतकुंडल-कर्णाधोदेशाच्छनै रधस्तलीकृतपताकेन ।

ललित-ललितालपल्लवेन ।

वनमाल-कन्धराजानुपर्यन्तसमानित चलत्खटकामुखाभ्याम् ।

जयजयेत्यादि-पूर्ववत् । उद्धृत्तेन ।

देव-ललाटस्थांजलिना ।

हरे-वैष्णवस्थानकेन ॥ १ ॥

दिनमणिमंडल मण्डन भव खंडन ।

मुनिजनमानसहंस जय० ॥ २ ॥

दिनमणिमण्डल-ऊर्ध्वभ्रामित सूचीमुखेनाकेकरयादृष्ट्या ।

मण्डन-लोलितालपल्लवेन ।

भव-अङ्गदर्शितोर्ध्वगतसंदंशाभ्याम् ।

खंडन-स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

मुनिजन-हृद्गतचलित संदंशेन । अथवा प्रतिदिग्दर्शित सूचीमुखेन
प्रावर्णमुद्रया ।

मानस-हृद्गतहंसास्येन ।

हंस-पुरस्थलहंसास्येन ।

जय-पूर्ववत् ॥ २ ॥

कालीयविषधरगंजन जनरञ्जन ।

यदुकुलनलिन दिनेश जय० ॥ ३ ॥

कालीयविषधर-सर्पशीर्षेण ।

गंजन-बहिः क्षित्पांगुलिद्वयत्रिपताकेन ।

जन-विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

रंजन-हृद्गत संदेशेन । लोलितालपल्लवेन च ।

यदुकुल-विस्तारित पताकेन । अथवा शिरस्थांजलिना ।

नलिन-कमलवर्तनया ।

दिनेश-ऊर्ध्वभ्रामित सूचीमुखेनाकेकरदृष्ट्या ।

जय जयेत्यादि-पूर्ववत् ॥ ३ ॥

मधुसुरनरक विनाशन गरुडासन ।

सुरकुलकेलि निदान जय० ॥ ४ ॥

मधु-कर्णाधोदेशावेष्टित त्रिपताकेनालीढस्थानकेन वीरदृष्ट्या च ।

सुर-ऊर्ध्वाधस्तलीकृतोर्णनाभाभ्याम् ।

नरक-पुरो भूमिदर्शितपताकेन तालद्वयान्तरितोर्ध्वाधस्तलार्धचन्द्रा-
भ्याम् । रौद्रदृष्ट्या च ।

विनाशन-स्कंधदेशाच्चिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

गरुडासन-गरुडस्थानकेन मणिवन्धस्य शिखरेण । अथवा कर्तरी
मुखेन ।

सुर-ललाटस्थांजलिना ।

कुल-मंडलीकृतमिलिताग्रसूचीमुखाभ्याम् ।

केलि-हृद्गत विकासितमुकुलेन । अथवा क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन ।

निदान-आवर्तनेन कृतमुष्टिना ॥ ४ ॥

अमल कमलदल लोचन भवमोचन ।

त्रिभुवन भवन निधान जय० ॥ ५ ॥

अमल-लोलितसंदेशेन ।

कमल-कमलवर्तनया ।

दल-चतुरेण ।

लोचन—अपांगावर्तित चतुरेण ।

भव—शनैरूर्ध्वगताङ्गदर्शितसंदंशाभ्याम् ।

मोचन—विच्युतमुष्टिपरावर्तनेन ।

त्रिभुवन—अधोमध्योर्ध्वदर्शित पताकेन । अथवा भ्रामितोर्ध्वमुख
सूचीमुखेन पुरस्तल दर्शित त्रिशूलेन च ।

भवन—ऊर्ध्वमिलिताग्र मृगशीर्षाभ्याम् ।

निधान—आवर्तितेन कृतमुष्टिना ।

जयजयेत्यादि—पूर्ववत् ॥ ५ ॥

जनकसुताकृत भूषण जितदूषण ।

समरशमित दशकंठ जयजयेत्यादि० ॥ ६ ॥

जनक—ऊर्ध्वस्थिताधस्तलपताक तालद्वयान्तर्दर्शित बाणहस्तकेन ।

सुता—तालान्तरितोर्ध्वाधस्तलार्धचन्द्राभ्याम् । अथवा हृद्गतसंदंशे-
नाधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण च ।

कृत—अधोमुखहंसास्येन ।

भूषण—स्कंधदेशाच्चलदधः समानीत खटकामुखाभ्याम् । अथवा
भूषण धारणमुद्रया प्रत्यंगदर्शनेन ।

जित—स्कंधदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन । अथवा उद्वेष्टित पताकेन ।

दूषण—मुखसमीपोर्ध्वाधस्तलोर्णनाभाभ्याम् ।

समर—प्रत्यालीढस्थानकेन । वामकृतमुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटका
मुखेन ।

शमित—स्कंधदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

दशकण्ठ—पुरस्तल विरलांगुलिपताकाभ्याम् हनोरधोवर्तिताल-
पल्लवेन च ॥ ६ ॥

अभिनव जलधर सुन्दर धृतमंदर ।

श्रीमुखचन्द्रचकोर जय० ॥ ७ ॥

अभिनव—लोलितालपल्लवेन ।

जलधर—तिर्यक्प्रसारित शनैरूर्ध्वसमानाति मिलिताधस्तलपताकाभ्याम्

सुन्दर—लोलितालपल्लवेन ।

धृत—ऊर्ध्वतलोर्ध्वस्थित पताकाभ्याम् ।

मन्दर—ऊर्ध्वस्थितालपल्लवेन मंथनरीत्या चतुरस्र हस्तेन च ।

श्री—लोलितालपल्लवेन स्वस्तिककृत पद्मकोशाभ्याम् ।

मुख—हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।

चन्द्रचकोर—अर्धचन्द्रप्रतिदर्शित तिरश्चीन कपित्थेन ।

जयजयेत्यादि—पूर्ववत् ॥ ७ ॥

तव चरणे प्रणतावयमिति भावय ।

कुरुकुशलं प्रणतेषु जय० ॥ ८ ॥

तव—पुरः प्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

चरणे—चरणदर्शित पताकेन ।

प्रणताः—अवधूतीशरसा ललाटस्थांजलिना ।

चयं—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

इति—ऊर्ध्वतलकिंचिदधोगत मृगशीर्षेण ।

भावय—द्भ्रतसंदंशेन ।

कुरु—अधोमुखहंसास्येव ।

कुशलं—द्भ्रतपताकेन । अथवा हृद्गताधस्तल चतुरेण ।

प्रणतेषु—अवधूतशिरसा ललाटस्थांजलिना । जयजयेत्यादि पूर्ववत् ॥

श्रीजयदेवकवेरिदं कुरुतेमुदम् ।

मङ्गलमुज्ज्वलगीतं जयजयदेव हरे ॥ ९ ॥

श्री—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जयदेव—अवधूतशिरसा ललाटस्थांजलिना ।

कवेः—अधरात्पुरोगत हंसास्येन ।

इदं—किञ्चिदधोगुलिपुरस्तलपताकेन ।

कुरुते—अधोमुखहंसास्येन ।

मुदं—हृदत विकसित मुकुलेन ।

मङ्गलं—उद्धृतहस्तकेन ।

उज्ज्वल—लोलितसंदेशेन ।

गीतं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

जयजय—उद्धृतहस्तकेन ।

देव—अवधूतशिरसा ललाटस्थकपोतेन ।

हरे—त्रिभङ्गीस्थानकेन ॥ ९ ॥

वसन्ते वासन्ती कुसुमसुकुमारै रवयवैः

भ्रमन्ती कान्तारेबहुविहित कृष्णानुसरणाम् ।

अमन्दं कन्दर्पज्वर जनित चिन्ताकुलतया

चलद्वाधां राधां सरसमिदमूचे सहचरी ॥ १ ॥

वसन्ते—कांगूलेनालपल्लवाभ्यां च ।

वासन्ती—लताकरचलदूर्ध्वान्ति कृतपल्लवेन च ।

कुसुम—कांगूलेन ।

सुकुमारैः—चलदंगुष्ठहंसास्येन ।

अवयवैः—अङ्गदशित हंसपक्षेण ।

भ्रमन्ती—भ्रामितसूचीमुखेन । अथवा भ्रमर्या द्वादश विधायां यथा
रुचिर्ग्राह्या ।

कान्तारे—ऊर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।

बहु—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।

विहित—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

कृष्ण—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अनुसरणां—चलत्पुरः प्रसारिताधोगुलिपताकेन ।

अमन्दं—चलत्त्रिपताकेन ।

कन्दर्प—हृदावेष्टित चतुरेण ।

ज्वर—विधुतशिरसाचलपताकाभ्यां अभितप्तयादृष्ट्या च ।

जनित—शनैरावेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।

चिन्ता—कपोलगतार्धचन्द्रेण अंचितशिरसा ।

आकुलतया—विषण्णया दृष्ट्या दोलहस्तकेन च ।

चलद्वाधां—अङ्गवलिर्तैः ।

राधां—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

सरसं—चतुरेण ।

हृदं—पुरोदर्शितपताकेन ।

ऊचे—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

सहचरी—अबस्तलसर्पशीर्षेण ॥ १ ॥

दरविदलितमल्लीवल्लिचंचत्पराग

प्रकटितपटवासैः वासयन्काननानि ।

इहहि वहति चेतः केतकीगन्धबन्धुः

प्रसरदसमबाण प्राणवद्गन्धवाहः ॥ २ ॥

दरविदलित—किञ्चिद्विकसितमुकुलेन ।

मल्लीवल्लि—ऊर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां । भ्रामितोर्ध्वमुखसूचीमुखेन च ।

चंचत्पराग—विस्तारित चलितांगुष्ठसंदंशेन ।

प्रकटित — विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

पटवासैः—चलितांगुष्ठसन्दंशेन ।

वासयन्—नासागतहंसास्येन ।

काननानि—चलदूर्ध्वगत्रिपताकविस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।

इहहि—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

दहति—चलदूर्ध्वगत त्रिपताकेन विधुतशिरसा ।

चेतसा—हृदयसंदंशेन ।

केतकी—ऊर्ध्वमिलितत्रिपताकाभ्याम् ।

गन्ध—नासागतहंसास्येन ।

बन्धुः—मिलितसूचीमुखाभ्यां ।

प्रसरत्—ऊर्ध्वतलविस्तारित पताकेन ।

असमबाण—विरलांगुलि पुरस्तलदर्शितपताकेन ।

प्राणवत्—हृदय हंसास्येन । तिर्यक्प्रसारित चलत्पुरःसमानीत
त्रिपताकेन ॥ २ ॥

उन्मीलन्मधुगन्धलुब्धमधुपव्याधूतचूतांकुर
क्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः ।

नीयन्तेपथिकैः कथं अथमपि ध्यानावधानक्षणाः

प्राप्तप्राणसमा समागमरसोल्लासैरमी वासराः ॥

उन्मीलत्—किंचिद्विकसितमुकुलेन ।

मधुगन्ध—नासागतकांगूलेन ।

लुब्ध—संकोचितोर्णनाभेन अथवा मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

मधुप—भ्रमरहस्तकेन ।

व्याधूत—कंपितपताकेन ।

चूत—ऊर्ध्वगचलत्रिपताकाभ्याम् ।

अंकुर—ऊर्ध्वतलकिंचिदधिकतर्जनीक कपित्थेन ।

क्रीडत्—क्षिप्ताक्षिप्त करणेन ।

कोकिल—कपित्थेन ।

काकलीकलकलैः—लोलितसंदंशेन कर्णगतसूचीमुखेन च ।

उद्गीर्णकर्णज्वराः—कर्णसमीपे उद्वेष्टित त्रिपताकेन ।

नीयन्ते—आवेष्टितपताकेन ।

पथिकैः—शिथिलांगुलितिर्यग्गतागत पताकेन ।

कथंकथमपि—शनैरावेष्टित पताकेन विषण्णयादृष्ट्या ।

ध्यानावधान—हृद्गतसन्दंशेन निमीलितदृष्ट्या ।

क्षणाः—विच्युतसन्दंशेन ।

प्राप्त—ऊर्ध्वाधस्तल मिलितचतुराभ्याम् ।

प्राणसमा—मिलितसूचीमुखाभ्याम् च ।

समागम—हृद्गतसंदंशेन मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

रस—चतुरेण ।

उल्लासैः—हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

अमी—ऊर्ध्वाधस्तलमृगशीर्षेण ।

वासराः—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ॥

अष्टपदी ३

ललितलवङ्गलतापरिशीलन कोमलमलयसमीरे ।

मधुकर निकरकरम्बित कोकिल कूजित कुंजकुटीरे ॥

ललित—लोलितालपल्लवेन ।

लवङ्ग—किंचिदूर्ध्वानीत तर्जनीक कपित्थेन ।

लता—लताहस्तेन । अथवा भ्रामितोर्ध्वगतसूचीमुखेन ।

परिशीलन—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

कोमल—चलितांगुष्ठहंसास्येन ।

मलयसमीरे—ऊर्ध्वस्थितालपल्लवार्तिर्यगतोर्ध्वतलचलत्रिपताकेन ।

मधुकर—भ्रमरहस्तकेन ।

निकर—आवर्तनेन कृतमुष्टिना । अथवा मण्डलाकार भ्रामितसूची
मुखाभ्याम् ।

करम्बित—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

कोकिल—हंसास्येन ।

कूजित—अधरात्पुरोगतहंसास्येन कर्णगतसूचीमुखेन च ।

कुंजकुटीरे—पल्लवहस्तकेनोर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ॥ १ ॥

विहरति हरिरिह सरसवसन्ते ।

नृत्यति युवति जनेन समं सखि विरहिजनस्य दुरन्ते ॥

विहरति—समपादाचार्या ।

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

इह—पुरोदेशदर्शितपताकेन ।

सरस—चतुरेण ।

वसन्ते—पल्लवकांगूलाभ्याम् ।

नृत्यति—चतुरस्रस्थानकेन रथचक्राचार्या । अथवा भ्रमर्या ।

युवति—स्वस्तिकीकृत पद्मकोशाभ्याम् ।

जनेन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

*दुरन्ते—विषण्णया दृष्ट्याऽधोमुखशिरसा च ॥ १ ॥

उन्मदमदन मनोरथपथिकवधूजन जनित विलापे ।

अलिकुलसंकुल कृसुमसमूह निराकुल वकुल कलापे ॥

उन्मद—मत्तल्याचार्या मदिरयादृष्ट्या ।

* समं, सखि, विरहि जनस्य, इति पदानां भ्रमिनयः मातृकायां छप्तः

मदन—हृदतावेष्टित चतुरेण । अथवा वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्ट
खटकामुखाभ्याम् ।

मनोरथ—हृदतसन्दंशेन ।

पथिक—अधोगुलिवापपार्श्वगतागतपताकेन ।

वधू—हृदत पद्मकोशाभ्याम् ।

जन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

जनित—आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।

विलापे—करुणयादृष्ट्याङ्गवलितेन दोलहस्तकेन च ।

अलिकुल—भ्रमद्भ्रमराभ्याम् ।

संकुल—अधस्तलमिलित लोलितपताकाभ्याम् ।

कुसुम—कांगूलेन ।

समूह—आवर्तनेन कृतमुष्टिना । अथवा मण्डलीकृत सूचीमुखाभ्यां ।

निराकुल—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

बकुलकलापे— ऊर्ध्वस्थित परस्परमिलितांगुलिपताकाभ्याम् ॥ २ ॥

मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदलमालतमाले ।

युवजन हृदय विदारणमनसिजनवक्रुचिकिंशुक जाले ॥

मृगमदसौरभ—मृगशीर्षाचलदधोगतपताकेननासागताधस्तल शुक्र
तुन्देन च ।

रभस—आवेष्टित पताकेन ।

वशंवद—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

नव—किञ्चिदधिकतर्जन्यग्रोर्ध्वमुख कपित्थेन ।

दलमाल—विस्तारितोर्ध्वतलचतुरेण ।

तमाले—चलदूर्ध्वगत्रिपताकाभ्याम् ।

युव—निहंचित शिरसा पत्तल्याचार्या ।

जन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

हृदय-हृद्गत सन्दंशेन ।
 विदारण-रेचितहस्तकेन ।
 मनसिज-हृद्गतावेष्टित चतुरेण ।
 नख-ताम्रचूडेन ।
 रुचि-चलत्रिपताकेन ।
 किंशुक-ताम्रचूडेन ।
 जाले-अधस्तलमिलित लोलितपताकाभ्याम् ॥ ३ ॥

मदनमहीपति कनकदण्डरुचि केसरकुसुमविकासे ।
 मिलितशिलीमुख पाटलिपटलकृतस्मरतूणविलासे ॥

मदन-हृद्गतावेष्टितचतुरेण । अथवा लोलितालपल्लवेन ।
 महीपति-पुरस्तलाधोदर्शितपताकेनावर्तनेनकृतमुष्टिस्थशिखरेण ।
 अथवा अधस्तलपताकाधोदर्शित बाणहस्तकेन ।

कनक-वामकरस्योपरिचालित सन्दंशेन ।
 दंड-ऊर्ध्वमुखसूचीमुखाभ्याम् ।
 रुचि-लोलितालपल्लवेन ।
 केसर-चलदूर्ध्वगत्रिपताकाभ्याम् ।
 कुसुम-कांगूलेन ।
 विकासे-विकसितमुकुलेन ।
 मिलित-मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
 शिलीमुखपाटलिपटल - कांगूलोपरिभ्रमद्भ्रमरेणमिलिताधस्तललो-
 लितपताकाभ्याम् ।
 कृत-अधोमुखहंसास्येन ।
 स्मर-हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

तूण—कटिपार्श्वदर्शितालपल्लवादाकर्षित कपित्थेन ।

विलासे—शोलितालपल्लवेन ॥ ४ ॥

विगलितलज्जितजगदवलोकन तरुणकरुणकृतहासे ।

विरहिनिक्वन्तन कुंतमुखाकृतिकेतकदंतुरिताशे ॥ ५ ॥

विगलित—किंचिदधोवेष्टित कर्तरीमुखेन ।

लज्जित—लज्जितया दृष्ट्या परावृत्तेन शिरसा ।

जगत्—विस्तारितपताकेन ।

अवलोकन—अंचितकरणेन कान्तया दृष्ट्या ।

तरुण—कपित्थेन ।

करुण—कांगूलेन ।

कृत—अधोमुखहंसासेन ।

हासे—प्रसन्नमुखरागेण विकसितमुकुलेन च ।

विरहि—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

निक्वन्तन—तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

कुन्त—स्कन्धसमीपे दर्शितकपित्थेन ।

मुखाकृति—सूचीमुखेन ।

केतक—ऊर्ध्वमुखभिलिततल त्रिपताकाभ्याम् ।

दंतुरित—आवर्तितलताकरेण ।

आशे—दिग्दर्शितसूचीमुखेन ॥ ५ ॥

माधविका परिमलललितेनवमालति जासिसुगन्धौ ।

मुनि मनसामपि मोहनकारिणि तरुणाकारण बन्धौ ॥

माधविका—भ्रामितोर्ध्वगतसूचीमुखेन पल्लवहस्तकेन च । अथवा

चलदूर्ध्वसमानीतलताकरेण ।

परिमल—नासागतकांगूलेन ।

ललिते—लोलितालपल्लवेन ।

नव—ऊर्ध्वमुखकिंचिदधिकतर्जनीकऊर्ध्वग कपित्थेन ।

मालतिजाति—भ्रामितोर्ध्वगतसूचीसुखाभ्यां कांगूलेन च ।

सुगन्धौ—नासागतहंसास्येन ।

मुनि—हृद्गतचालित सन्दंशेन ।

मनसां—हृद्गतहंसास्येन ।

मोहनकारिणी—समासारितमत्तल्याचार्या अधोमुखहंसास्येन ।

तरुण—मत्तल्याचार्या निहंचितेन शिरसा दृप्तदृष्ट्या च ।

अकारण—विच्युतकपित्थेन ।

बन्धौ—हृद्गत पताकेन ॥ ६ ॥

स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणमुकुलित पुलकित चूते ।

वृन्दावनविपिने परिसरपरिगत यमुनाजलपूते ॥७॥

स्फुरत्—लोलितालपल्लवेन ।

अतिमुक्तलता—लताकरोर्ध्वसमानीत पल्लवेन ।

परिरंभण—उत्संगेन ।

मुकुलित—मुकुलेन ।

पुलकित—अङ्गदर्शित चलदूर्ध्वगतहंसपक्षेण ।

चूते—चलदूर्ध्वगतपताकाभ्यां पल्लवाभ्यां च ।

वृन्दावन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

विपिने—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्याम् । चलदूर्ध्वसमानीतलताकरेण च ।

परिसर—पार्श्वेपुरस्तलाङ्गुलि पताकेन ।

परिगत—परिवर्तित विस्तारितपताकेन ।

यमुना—ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखोच्चलदधस्समानीत त्रिपताकेन तेनैव
पुरः प्रसारितेन ।

जल—वामाधस्तलदक्षिणोर्ध्वतलचालितावर्तित चलदंगुलिपताकाभ्यां
च ।

पूते—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमुदयति हरिचरणस्मृति सारम् ।
सरसवसन्तसमयवनवर्णन मनुगतमदनविकारम् ॥८॥

श्री—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जयदेव—ललाटस्थकपोतेन ।

भणितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

इदं—अधोऽंगुलिपुरस्तलपताकेन ।

उदयति—विकसितमुकुलेन ।

हरि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

चरण—चरणदर्शितपताकेन ।

स्मृति—हृद्गतचालित सन्दंशेन ।

सारं—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

सरस—लोलितालपल्लवेन । अथवा चतुरेण ।

वसन्त—पल्लवकांगूलाभ्याम् ।

समय—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

वन—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

वर्णनं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

अनुगत—वामदेशात्तिर्यगानीतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण । अथवा अधोऽंगुलि
पुरःप्रसारित चलत्रिपताकेन ।

मदन—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

विकारं—कान्तया दृष्ट्या कमलवर्तनया च ॥ ८ ॥

नियोत्सङ्गवसभुजङ्गकवलक्लेशादिवेशाचलम्
 प्रालेयप्लवनेच्छयानुसरति श्रीखंडशैलालिनः ।
 किञ्चित् स्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्यहर्षोदयम्
 उन्मीलन्ति कुहुः कुहुरिति कलोत्तालाःपिकानां गिरः ॥

नित्य—आवेष्टितपताकेन ।

उत्सङ्ग—उत्सङ्गेन पार्श्वधोदर्शितपताकेन ।

वसत्—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

भुजङ्ग—सर्पशीर्षेण ।

कवल—मुखंप्रतिगच्छत्पद्मकोशेन ।

क्लेशात्—विषण्णया दृष्ट्या धुतशिरसा । अथवा दोलहस्तकेनाचित्
 शिरसा ।

इव—आवर्तनेन ।

ईशाचलं—शिरस्थांजलिनापल्लवेन च ।

प्रालेय—विधुतशिरसा ।

प्लवन—पुरोमिलिताधस्तलपार्श्वधोगतपताकाभ्याम् ।

इच्छया—हृद्गतसन्दंशेन ।

अनुसरति—तिर्यग्गतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

श्रीखंड—परावर्तितमुष्टिभ्याम् ।

शैलानिलः—ऊर्ध्वस्थितालपल्लवेन चलत्तिर्यग्गतत्रिपताकेन ।

किञ्चित्—किञ्चित्तर्जनीदर्शितोर्ध्वमुखकपित्थेन ।

स्निग्ध—लोलितांगुष्ठोर्ध्वमुखहंसास्येन ।

रसालमौलि—चलदूर्ध्वगत्रिपताकाभ्यां ऊर्ध्वमिलितमुखाभ्याम् ।

मुकुलानि—मुकुलेन ।

आलोक्य-नेत्रांचलेचलत्पताकेन तिर्यग्गतदृष्ट्या च ।

हर्षोदयात्—हृद्गतविकासितमुकुलेन ।

कुहुःकुहुरिति कलोत्तालाः-कर्णगतसूचीमुखेन ।

पिकानांगिरः-अधरात्पुरोगतहंसाखेन ॥

॥ इति ललितलवङ्ग ॥ ३ ॥

अनेकनारीपरिरंभसंभ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासलालसम् ।

मुरारिमारादुपदर्शयत्यसौ सखीसमक्षं पुनराह राधिकाम् ॥

अनेक-पार्श्वदेशात्पुरः समानीतसूचीमुखाभ्यां । अथवा आवेष्टित
पताकाभ्याम् ।

नारी-खस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

परिरंभ-उत्संगेन ।

सम्भ्रम-हृद्गतविकासितमुकुलेन ।

मनोहारि-लोलितसन्दंशेन ।

विलास-क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन । अथवा निहंचितशिरसा समपादचार्या ।

लालसं—हृद्गतसन्दंशेन । स्निग्धया दृष्ट्या च ।

मुरारिं-त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

आरात्-तिर्यग्दर्शिताधोंगुलिपताकेन ।

उपदर्शयन्ती-तिर्यग्दर्शित सूचीमुखेन साच्यादृष्ट्या च ।

असौसखी-कल्पितसखीदर्शितपताकेन ।

समक्षं-पुरोवर्तितपताकेन ।

पुनराह-अधरात्पुरोगतहंसाखेन ।

राधिकां-खस्तिकीकृत पद्मकोशाभ्याम् ॥

विश्वेषामनुरञ्जनेन जनयन् आनन्दमिन्दीवर
 श्रेणीश्यामलकोमलौरुपनयन्नङ्गैरनङ्गोत्सवम् ।
 खच्छन्दं व्रजसुन्दरीभिरभितः प्रत्यङ्गमालिङ्गितः
 शृङ्गारः सखिमूर्तिमान् इव मधौमुग्धो हरिःक्रीडति ॥

विश्वेषां— विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

अनुरञ्जनेन— लोलितालपल्लवेन ।

जनयन्—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।

आनन्दं—हृदयविकसितमुकुलेन हृष्टया दृष्ट्या च ।

इन्दीवर—कमलवर्तनया ।

श्रेणी—तिर्यग्गताधस्तलमृगशीर्षेण ।

श्यामल—ऊर्ध्वविस्तारित चलत्सन्दंशेन ।

कोमलैः—चलितांगुष्ठहंसाखेन ।

उपनयन्—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

अङ्गैः—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

अनङ्गोत्सवं—उत्सङ्गेन ।

खच्छन्दं—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

व्रजसुन्दरीभिः—शिरस्थितालपल्लवेनाकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन
 शिरसा च ।

अभितः—पुरोमुखमण्डलीकृतस्रचीमुखाम्याम् ।

प्रत्यङ्गं—प्रत्यङ्गदर्शित हंसपक्षेण ।

आलिङ्गितः—उत्सङ्गेन ।

शृङ्गारः—लोलितालपल्लवेन ।

सखि—अधस्तलसर्पशीर्षेण ।

मूर्तिमान्—अधोर्ध्वनीतसन्दंशाभ्याम् ।

इव—आवर्तनेन ।

मधौ-कांगूलपल्लवाभ्याम् ।

सुग्धः-लोलितसन्दंशेन ।

हरिः-त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

क्रीडति—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ॥

रासोल्लासभरेण विभ्रमभृतामाभीरवामध्रुवा

मभ्यर्णेपरिरभ्यनिर्भरसुरः प्रेमांधया राधया ।

साधु, त्वद्भदनं सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुति

व्याजादुद्भटचुंबितस्मितमनोहारी हरिपातु चः ॥

रास—आवेष्टितमिलिताग्रपताकाभ्याम् ।

उल्लास—हृद्गतविकसितमुकुलेन हृष्टया दृष्टया च ।

भरेण—अधस्तलपुरोमिलितलोलितपताकाभ्याम् ।

विभ्रमभृतां—क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन ।

आभीरवामध्रुवां—शिरस्थालपल्लवाकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन

शिरसा च ।

अभ्यर्णं—पार्श्वदेशदर्शिताधोगुलिपताकेन ।

परिरभ्यनिर्भरं—उत्संगेन ।

उरः—हृद्गतसन्दंशेन ।

प्रेम—हृद्गतचतुरेण ।

अन्धया—मुकुलया दृष्टया ।

राधया—शिरस्थादाकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेनशिरसा ।

साधु—लोलितालपल्लवेन ।

त्वत्—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

वदनं—हनोरधावर्तितालपल्लवेन ।

सुधामयं—अर्धचन्द्रेण ।

इति-आवर्तितपताकेन ।

व्याहृत्यगीतस्तुति-अधरात्पुरोगतहंसाख्येन ।

व्याजात्-आवेष्टिताधस्तलपताकेन ।

उद्भट-आवर्तितोर्ध्वगतपताकेन

चुम्बित-अधरसमीपाधोर्ध्वमुखमुकुलाभ्याम् ।

स्मित-प्रसन्नमुखरागेण ।

मनोहारी-हृदयसन्दंशेन ।

हरिः-त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

पातु-शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

वः-पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ॥

अष्टपदी ४

चन्दनचर्चितनीलकलेवर पीतवसनवनमाली ।

केलिचलन्मणिकुण्डलमण्डितगण्डयुगस्मितशाली ॥१॥

चन्दन—आरात्रिकशिरसा परावर्तितमुष्टिभ्याम् ।

चर्चित—अङ्गलेपित हंसपक्षेण । आधृत शिरसा ।

नील—ऊर्ध्वविस्तारितचलत्सन्दंशेन । उत्क्षिप्तशिरसा ।

कलेवर—अङ्गदर्शित हंसपक्षेण ।

पीत—करभोपरिचलितसन्दंशेन ।

वसन—पार्श्वदेशान्नाभिपर्यन्तानीत परस्परसन्मुखचलत्खटकामुखाभ्यां

अथवा स्कंधदेशात्पुरःसमानीतखटकामुखाभ्याम् ।

वनमाली—स्कन्धदेशान्नाभ्यनुपर्यन्तानीतखटकामुखाभ्याम् ।

कैलि—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्यां । अथवा मुखसमीपाधोर्ध्व-
मिलितमुकुलाभ्याम् ।

चलत्—विश्लिष्टांगुलिचलत्पताकेन ।

माणि—चलत्कांगूलेन ।

कुण्डल—कर्णादधस्थितहंसास्याभ्याम् ।

मण्डित—परिवाहितशिरसा लोलितालपल्लवेन च ।

गण्ड—उत्तानवंचितेन ।

युग—अर्धपताकेन ।

स्मित—प्रसन्नमुखरागेण हृष्टया दृष्ट्या च ।

शाली—परिवाहितशिरसा लोलितालपल्लवेन च ॥ १ ॥

हरिरिहमुग्धवधूनिकरे विलासिनि विलसति कैलिपरे ॥

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

इह—अधांगुलिपुरोदेशदर्शितपताकेनावधूतशिरसा च ।

मुग्धवधू—हृत्समीपे स्वस्तिकीकृत कांगूलाभ्यां । अथवा मुकुलाभ्यां ।

निकरे—पार्श्वदेशाच्छनैरानीत परस्पर सन्मुखसूचीमुखाभ्याम् ।

विलासिनि—निहंचितेन शिरसा समपादचार्या । अथवा क्षिप्ताक्षित
करणेन ।

विलसति—परिवाहितशिरसा लोलितालपल्लवेन च ।

कैलिपरे—मुखसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्यां उत्सङ्गेन च ॥

पीनपयोधरभारभरेणहरिं परिरभ्यसरागम् ।

गोपवधूरनुगायति काचिदुदंचित पञ्चमरागम् ॥ २ ॥

पीनपयोधर—स्वस्तिकीकृतालपल्लवाभ्याम् ।

भारभरेण—वक्षःसमीपे शनैरधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ।

हरिं-त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

परिरभ्य-उत्सङ्गेनमुकुल दृष्ट्या च ।

सरागं-हृद्गतसन्दंशेन स्निग्धया दृष्ट्या च ।

गोपवधूः-शिरस्थालपल्लवाकर्षितांचलखटकामुखपरावृत्तशिरोभिः ।

अनुगायति-अधरात्पुरोगतहंसास्येनावधूत शिरसा च ।

काचित्-पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

उदंचित-कण्ठदेशादधर पुरःसमानीत हंसास्येन ।

पञ्चमरागं-कर्णगतसूचीमुखेन ॥ २ ॥

कापिविलास विलोलविलोचन खेलन जनितमनोजम् ।

ध्यायति मुग्धवधूरधिकं मधुसूदन वदनसरोजम् ॥३॥

कापि-पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

विलास-समपादचार्या ललितया दृष्ट्या च ।

विलोल-लोलितया दृष्ट्या च ।

विलोचन-अपाङ्गावर्तित चलत्रिपताकेन ।

खेलन-कान्तया दृष्ट्या ।

जनित-आवेष्टित किंचिदूर्ध्वगतपताकेन ।

मनोजं-हृद्गतावेष्टितचतुरेण स्निग्धया दृष्ट्या च ।

ध्यायति-मुकुलित दृष्ट्या च समशिरसा हृद्गतसन्दंशेन ।

मुग्धवधूः-हृद्गतस्वस्तिकीकृतकांगूलाभ्याम् ।

अधिकं-आवेष्टितकिंचिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

मधुसूदन-त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

वदन-हनोरधावर्तितालपल्लवेन ।

सरोजं-कमलवर्तनया ॥ ३ ॥

कापि कपोलतले मिलितालपितुं किमपि श्रुतिमूले ।
चारु चुचुंब नितम्बवती दयितं पुलकैरनुकूले ॥४॥

कापि—धुतशिरसा पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

कपोलतले—उत्तानवंचितेन ।

मिलिता—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

आलपितुं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

किमपि—आवर्तित चतुरेण । अथवा विच्युतकपित्थेन ।

श्रुतिमूले—कर्णाधोदर्शितहंसास्येन ।

चारु—लोलितालपल्लवेन ।

चचुम्ब—अधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्याम् ।

नितम्बवती—नितम्बहस्तकेन ।

दयितं—हृद्रतपताकेन ।

पुलकैः—कपोलेचलत्रिपताकेन ।

अनुकूले—शनैरावर्तितपताकेन । अथवा मिलितसूचीमुखाभ्याम् ॥४॥

केलिकलाकुतुकेन च काचिदमुं यमुनाजल कूले ।

मञ्जुलवञ्जुलकुञ्जगतं विचर्ष करेणदुकूले ॥ ५ ॥

केलिकला—उत्सङ्गेनाधरसमीपे ऊर्ध्वमिलितमुकुलाभ्याम् स्निग्धया
दृष्टया च ।

कुतुकेन—हृद्रत विकसितमुकुलेन दृष्टया दृष्टया च । आवर्तित
पताकेन ।

काचित्—पार्श्वगतसूचीमुखेन धुतशिरसा च ।

अमुं—अधोगुलिपुरस्तलपताकेनावधूतशिरसा च ।

यमुना—भ्रामितोर्ध्वमुखसूचिमुखाभ्यां समानीततिर्थकप्रसारितत्रिपता
केन ।

जल—अधोध्वृतलचलदंगुलयावर्तित परावर्तित पताकाभ्याम् ।

कूले—चलत्पुरःप्रसारित त्रिपताकाभ्यां । अथवा मकरहस्तकेन ।

मञ्जुल—लोलितालपल्लवेन ।

वञ्जुल—चलदूर्ध्वगत्रिपताकाभ्याम् ।

कुञ्ज—चलदूर्ध्वसमानीतलताकरेण । मिलितमुखमृगशीर्षाभ्यां च ।

गतं—शनैरावेष्टित तिर्यग्गतपताकेनाधूतशिरसा च ।

विचकर्ष—आकृष्टवसन खटकामुखेन ।

करेण—करदर्शितपताकेन ।

दुकूले—स्कन्धदेशान्मण्डलाकारपुरःसमानीत खटकामुखाभ्याम् ॥ ५ ॥

करतलताल तरलवलययावलि कलित कलस्वन वंशे ।

रासरसे सहनृत्यपराहरिणा युवतिः प्रशशम्से ॥ ६ ॥

करतलताल—कृततालिकापताकाभ्याम् ।

तरल—चलत्पताकेन ।

वलययावलि—प्रकोष्ठगतार्धचन्द्रेण ।

कलित—आवेष्टितपताकाभ्यां मिलितसूचीमुखाभ्यां च ।

कलस्वन—कर्णगतसूचीमुखेन । अथवा कर्णगतहंसास्येन धुत शिरसाललितया दृष्ट्या च ।

वम्शे—वंशधारणमुद्रया ।

रासरसे—त्रिभङ्गीस्थानकेन हृदि स्वस्तिकीकृत पद्मकोशाभ्यां परस्परा
न्तर्गतांगुलिपताकाभ्यां । अथवा नृत्यविशेषेण ।

सह—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

नृत्यपरा—भ्रमर्या । अथवा गतिविशेषेण ।

हरिणा—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

युवतिः—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

प्रशशंसे—अधरात्पुरोगतहंसास्येन । लोलितालपल्लवेन च ॥ ६ ॥

श्लिष्यति कामपि चुम्बति कामपि रमयति कामपि रामाम् ।
पश्यति सस्मित चारुपरामपरामनुगच्छति वामाम् ॥ ७ ॥

श्लिष्यति—उत्सङ्गेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

कामपि—पार्श्वगतसूचीमुखेनाधूतशिरसा च ।

चुम्बति—अधरसमीपेशनैरूर्ध्वाधोमिलितमुकुलाभ्यां अवधूतशिरसा च ।

कामपि—वामपार्श्वगतसूचीमुखेन धुतशिरसा च ।

रमयति—मिलिततलत्रिपताकाभ्याम् ।

कामपि—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन धुतशिरसा च ।

रामां—आकर्षितांचल खटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा च ।

पश्यति—ललितया दृष्ट्या ।

सस्मित—प्रसन्नमुखरागेन हास्यदृष्ट्या च ।

चारु—लोलितसन्दंशेन परिवाहितशिरसा ।

परां—तिर्यग्गतसूचीमुखेन धुतशिरसा च ।

अपरां—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

अनुगच्छति—ऊर्ध्वतलतिर्यग्गतमृगशीर्षेण ।

वामां—आकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा कटाक्षेण च ॥

श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुत केशव केलिरहस्यम् ।

बृन्दावनविपिने चरितं वितनोतु शुभानि यशस्यम् ॥८॥

श्री—ऊर्ध्वगतालपल्लवेनाधूतशिरसा ।

जयदेव—ललाटस्थांजलिना धुतशिरसा च ।

कवेः—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

इदं—अधोगुलिपुरस्तलपताकेन ।

अद्भुत—अद्भुतदृष्ट्या ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।

केशव—त्रिभङ्गीस्थानकेन :

केलि—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्यां क्रान्तया दृष्ट्या च ।

रहस्यं—कर्णगतहंसास्येन ।

वृन्दावनविपिने—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां पल्लवेन विस्तारितपताकाभ्यां च ।

चरितं—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकेन ।

वितनोतु—विस्तारितालपल्लवाभ्याम् ।

शुभानि—उद्धृतहस्तकेन ।

यशस्यं—लोलितसन्दंशेन ॥ ८ ॥

विहरतिवने राधा साधारणप्रणये हरी
विगलित निजोत्कर्षादीर्षावशेन गतान्यतः ।
क्वचिदपि लताकुंजे गुंजन्मधुव्रतमण्डली
मुखरशिखरेलीना दीनाप्युवाच रहःसखीम् ॥

विहरति—समपादचार्या ।

वने—ऊर्ध्वतलचलत्रिपताकाभ्यां विस्तारितपताकाभ्यां च ।

राधा—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

साधारण—आवेष्टितपताकेन ।

प्रणये—हृद्गतचतुरेण स्निग्धया दृष्ट्या च ।

हरी—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

विगलित—हृदये उद्वेष्टित कर्तरीमुखेन ।

निजोत्कर्षात्—जत्रुदर्शितालपल्लवेन । धुतशिरसा शनैः किञ्चिदूर्ध्वसमानीतालपल्लवेन ।

ईर्ष्या—क्रुद्धया दृष्ट्या हृदयादूर्ध्वगतचलत्रिपताकेनारक्तमुखरागेण च ।

वशेन—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

गता - अधोगुलिचलत्पुरः प्रसारितत्रिपताकेन ।

अन्यतः—आवर्तिततिर्यग्दर्शित सूचीमुखेन ।

कचित्—आवेष्टितपताकेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

लताकुंजे—चलदूर्ध्वसमानीत लताकरमिलितमुखमृगशीर्षाभ्याम् च ।

गुंजत्—कर्णगतसूचीमुखेन । अथवा अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

मधुव्रत—भ्रामितभ्रमरेण ।

मण्डली—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

मुखरशिखरे—अधरात्पुरोगतहंसास्येन । शिखरेण च ।

लीना—लीनकरेण शनैः कृतकपोतेन ।

दीना—दीनदृष्ट्या पुष्पपुटेन अधोमुख शिरसा च ।

अपि—आवर्तनेन ।

उवाच—अधरात्पुरोगत हंसास्येन ।

रहः—ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

सखीं—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ॥

अष्टपदी ५

सञ्चरदधरसुधामधुरध्वनि मुखरितमोहनवंशम् ।

चलित हगंचल चंचल मौलि कपोलविलोलवर्तंसम् ॥

सञ्चरदधर—अधरोपरिचलित सन्दंशेन ।

सुधामधुरध्वनि—लोलितसन्दंशेन कर्णगतहंसास्येन च ।

मुखरित—अधरात्पुरोगतहंसास्येन च ।

मोहन—मदिरया दृष्ट्या मत्तल्याचार्या च ।

बम्शं—बम्शधारणमुद्रया ।

चलितदृगंचल—कटाक्षेण ।

चंचलमौलि—धुतशिरसा ।

कपोल—उत्तानवंचितेन ।

विलोल—लोलितालपल्लवेन ।

अवतंसं—गण्डस्थलोर्ध्वभागगत सूचीमुखेन ॥ १ ॥

रासे हरिमिह विहित विलासम् ।

स्मरतिमनो मम कृत परिहासम् ॥

रासे—त्रिभङ्गीस्थानकेन । हृदि स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां परस्परान्त
गतांगुलिपताकाभ्यां च ।

हरिं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

इह—अर्धोंगुलिपुरस्तलपताकेन ।

विहित—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

विलासं—क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन । अथवा निहंचितशिरसा समपदाचार्या ।

स्मरति—हृद्गतचलितांगुष्ठसन्दंशेन ।

मनो—हृद्गतसंदंशेन ।

मम—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

कृत—अधोमुखहंसास्येन ।

परिहासं—हास्यदृष्ट्या प्रसन्नमुखरागेण च ॥

चन्द्रकचारु शिखण्डि शिखण्डकमण्डलवलयित केशम् ।

प्रचुरपुरन्दरधनुरनुरांजितमेदुरमुदितसुवेशम् ॥ २ ॥

चन्द्रक—अर्धचन्द्रेण ।

चारु—लोलितालपल्लवेन ।

शिखण्डि—मयूहस्तकेन ।

शिखण्डकमण्डल—पुरस्तलविरलांगुलि मण्डलीकृतपताकाभ्याम् ।

वलचित—केशवन्धेन ।

केशं—शिरोभागाच्चलत्तिर्यक्प्रसारितारालेन ।

प्रचुर—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

पुरन्दर—प्राचीदिग्दर्शितसूचीमुखेनाधस्तलपतकस्य तालद्वयान्तरस्थित
बाणहस्तकेन ।

धनुः—वामपुरःप्रसारितमुष्टि दक्षिणाकृष्ट खटकामुखाभ्याम् ।

अनुरञ्जित—लोलितालपल्लवेन ।

मेदुरमुदिर—तिर्यक्प्रसारितोर्ध्वानीताधस्तलभिलितपताकाभ्याम् ।

सुवेशं—अङ्गदर्शितशनैरूर्ध्वानीतसन्दंशाभ्याम् ॥ २ ॥

गोपकदम्बनितम्बवती मुखचुम्बनलम्भितलोभम् ।

बन्धुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभम् ॥ ३ ॥

गोप—गोमुखहस्तेन भ्रामित सूचीमुखेन च ।

कदम्ब—आवर्तन कृतमुष्टिना । अथवा मण्डालीकृत परस्परसंमुख
सूचीमुखाभ्याम् ।

नितम्बवती—नितम्बहस्तकेन ।

मुख—इनोरधावर्तितालपल्लवेन ।

चुम्बन—अधरसमीपाधोर्ध्वमुखमीलितमुकुलाभ्याम् ।

लम्भित—आवर्तनेन ।

लोभं—संकोचितोर्णनाभेन ।

बन्धुजीव—कांगूलेन ।

मधुर—लोलितालपल्लवेन ।

अधर—अधरोपरिचालित सन्दंशेन ।

पल्लव—पल्लवेन ।

उल्लसित—अधरसमीपे विकसितमुकुलेन ।

स्मित—प्रसन्नमुखरागेण ।

शोभं—लोलितालपल्लवेन ॥ ३ ॥

विपुलपुलकभुज पल्लववलयित वल्लवयुवति सहस्रम् ।

करचरणोरसि मणिगणभूषणकिरण विभिन्नतमिस्रम् ॥४॥

विपुल—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

पुलक—अङ्गदर्शितचलद्रंसपक्षेण ।

भुज—भुजदर्शितपताकेन ।

पल्लव—पल्लवेन ।

वलयित—उत्सङ्गेन ।

वल्लव—गोमुखभ्रामितसूचीपुखाभ्याम् ।

युवति—स्वस्तिकीकृत पद्मकोशाभ्याम् । अथवा

वल्लयुवति शिरस्थलपल्लवेनाकर्पितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा

सहस्रं—बाणहस्तकेन ।

कर—करदर्शितपताकेन ।

चरण—चरणदर्शितपताकेन ।

उरसि—हृद्गतसन्दंशेन ।

मणि—चलत्कांगूलेन ।

गण—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

भूषण—प्रत्यङ्गं यथोचितदर्शितार्धचन्द्राभ्यां हंसास्याभ्यां च ।

किरण—चलत्रिपताकेन ।

विभिन्न—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

तमिस्त्रं—विस्तारितोर्ध्वमुखपताकेन ॥ ४ ॥

जलदपटलचलदिन्दुविनिन्दक चन्दनतिलक ललाटम्
पीनपयोधरपरिसरमर्दननिर्दयहृदयकवाटम् ॥ ५ ॥

जलदपटल—तिर्यकप्रसारितोर्ध्वमिलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।

चलदिन्दु—चलदूर्ध्वगतार्धचन्द्रेण उत्क्षिप्तशिरसा च ।

विनिन्दक—अधरात्पुरोविक्षिप्तसन्दंशेन ।

चन्दन—परावर्तितमुष्टिभ्यां आरात्रिक शिरसा च ।

तिलक—ललाटगतत्रिपताकेन ।

ललाटं—उत्तानवञ्चितेन ।

पीनपयोधर—हृल्लस्रस्तिकीकृतालपल्लवाभ्याम् ।

परिसरमर्दन—कुचोपरिमर्दितपताकेन ।

निर्दय—हृदेशे परावर्तित हंसपक्षेण । अथवा मुष्टिताडित सन्दंशेन
रौद्रया दृष्ट्या च ।

हृदय—हृद्गतसन्दंशेन ।

कवाटं—परावर्तितमिलितपताकाभ्याम् ॥ ५ ॥

मणिमय मकरमनोहर कुण्डलमण्डित गण्डमुदारम् ।

पतिवसनमनुगतमुनिमनुजसुरासुर वर परिवारम् ॥ ६ ॥

मणिमय—चलत्कांगूलेन मिलितसूचीमुखाभ्यां च ।

मकर—मकरहस्तकेन ।

मनोहर—लोलितालपल्लवेन ।

कुण्डल—कर्णादिधोदर्शितचलद्गंसास्येन ।

मण्डित—लोलितसन्दंशेन ।

गण्डं—उत्तानवंचितेन ।

उदारं—लोलितालपल्लवेन ।

पीतं—करभोपरि चालितसन्दंशेन ।

वसनं—स्कन्धदेशान्मण्डलाकार पुरःसमानीत खटकासुखाभ्याम् ।

अनुगतं—वामदेशात्पार्श्वानीतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

सुनि—हृद्गतचलितांगुष्ठसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

मनुजं—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

सुर—शिरस्थांजलिना ।

असुर—मुखसमीपे स्वस्तिकीकृतोर्णनाभाभ्याम् ।

चरं—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन । अथवा मुष्टिस्थशिखरेण ।

परिवारं—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ॥ ६ ॥

विशदकदम्बतले मिलितं कलिकल्लुषभयं शमयन्तम् ।

मामपि किमपि तरङ्गदनङ्ग हशा मनसा रमयन्तम् ॥ ७ ॥

विशदं—लोलितालपल्लवेन ।

कदम्ब—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्याम् पल्लवेन च ।

तले—अधोंगुलिपुरस्तलपताकेन ।

मिलितं—मिलितसूचीसुखाभ्याम् ।

कलि—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

कल्लुषभयं—कातरया दृष्ट्या विधुतशिरसा ।

शमयन्तं—स्कन्धात्तिर्यग्धस्तलसमानीतपताकेन ।

मां—हृद्गतपातकेन । अथवा जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

किमपि—विच्युतकपित्थेन ।

तरङ्गत्—तिर्यक्प्रसारितचलत् पुरःसमानीताधस्तलत्रिपताकेन ।

अनङ्ग—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

दृशा—अथाङ्गावर्तित चलत्रिपताकेन कान्तया दृष्ट्या च ।

मनसा—हृदतचतुरेण ।

रमयन्तं—लोलितालपल्लवेन । अथवा मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ॥

श्रीजयदेव फणितमति सुन्दर मोहनमधुरिपुरुषम् ।

हरिचरणस्मरणं प्रति सम्प्रति पुण्यवतामनुरूपम् ॥ ८ ॥

श्री—ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जयदेव—ललाटस्थांजलिना ।

भणितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

अति—आवेष्टितकिंचिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

सुन्दर—लोलितसन्दंशेन ।

मोहन—लोलितालपल्लवेन । अथवा मदिरया दृष्ट्या निहंचित शिरसा ।

मधुरिपुरुषं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

हरि—शिरस्थांजलिना ।

चरण—चरणदर्शितपताकेन ।

स्मरणं—हृत्कालितांगुप्रसन्दंशेन ।

प्रति—आवर्तनेन ।

सम्प्रति—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

पुण्यवतां—अधोमुख विकसितमुकुलेन तिर्यग्विस्तारितसूचीमुखेन ।

अनुरूपं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ॥ ८ ॥

दुरालोकस्तोकस्तवकनवकाशोकलतिका

विकासः कासारोपवन पवनोपि व्यथयति ।

अपिभ्राम्यद्भृङ्गीरणित रमणीयानुमुकुल

प्रसूतिश्चूतनां सखि शिखरिणीयं सुखयते ॥

दुरालोक—आकेकरया दृष्ट्या ।

स्तोक—ऊर्ध्वमुखकिंचिदधिकतर्जनीय कपित्थेन ।

स्तवक—अधोमुखालपल्लवेन । नासागतशुकतुण्डेनोद्वाहितोरसाच ।

नव—ऊर्ध्वमुखकपित्थेन ।

अशोकलतिका—लताकरोर्ध्वसमानीत कृतपल्लवेन च ।

विकासः—विकसितमुकुलेन ।

कासार—अधोगुल्याधः पुरोवर्तितपताकाभ्याम् ।

उपवन—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।

पवनः—तिर्यक्प्रसारितचलत्पुरस्समानीत त्रिपताकेन ।

अयं—अधोगुलिदर्शित पुरस्तलपताकेन ।

व्यथयति—विपण्णया दृष्ट्यांगवलितेन च ।

अपि—आवर्तनेन ।

भ्राम्यत्—ऊर्ध्वमुखभ्रामितसूचीमुखेन ।

भृङ्गी—भ्रमरहस्तकेन ।

रणित—अधरात्पुरोगत हंसाख्येन । अथवा कर्णगतसूचीमुखेन ।

रमणीय—लोलितालपल्लवेन ।

अनुमुकुल—मुकुलेन ।

प्रसूतिः—आवर्तितोर्ध्वगतपताकेन ।

चूतानां—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां पल्लवेन च ।

सखि—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।

शिखरिणीयं—ऊर्ध्वदर्शितशिखरेण पुरस्तलदर्शितपताकेन च ।

सुखयते—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ॥

हस्तस्रस्त विलासवम्शमनृजुभ्रूल्लिमद्रल्लवी

वृन्दोत्सारिहगन्तवीक्षितमति स्वेदार्र्गण्डस्थलम् ।

मामुद्धीक्ष्य विलज्जितस्मित सुधामुग्धाननं कानने
गोविन्दं ब्रजसुन्दरी जनवृतं पश्यामि हृष्यामि च ॥

हस्त—परस्परदर्शितपताकाभ्याम् ।

स्रस्त—उद्वेष्टिताधोमुखकर्तरीमुखेन । अथवा विगलितमुष्टिना ।

विलास—समपादाचार्या निहंचितशिरसा ललितया दृष्ट्या च ।

वम्शां—वंशधारणमुद्रया ।

अञ्जुध्रुवल्लिमद्गुह्वी—ललितया दृष्ट्या शिरस्थालपल्लवेनाकर्षितां
चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

वृन्द—पार्श्वदेशात्पुरःसमानीतमिलिताग्रसूचीमुखाभ्यां । अथवा आवर्तनेन
कृतमुष्टिना ।

उत्साह—हृद्गत विकसितमुकुलेन हृष्टदृष्ट्या च ।

हगन्तवीक्षितं—कटाक्षेण ।

अति—आवर्तितं किञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

स्वेदार्र्गण्डस्थलं—गण्डस्थलाच्चलदधोगत त्रिपताकेन विक्षिप्तांगुलि
मुकुलेन ।

मां—जवुदर्शितालपल्लवेन ।

उद्धीक्ष्य—उल्लोकितेनापांगावर्तित त्रिपताकेन ।

विलज्जितं—लज्जितया दृष्ट्या परावृत्तेन शिरसा च ।

स्मित—प्रसन्नमुखरागेण हास्यदृष्ट्या च ।

सुधा—अर्धचन्द्रेण ।

मुग्धाननं—लोलितसन्दंशेन हनोरधावर्तितालपल्लवेन च ।

कानने—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां कृतपल्लवेन च विस्तारिपताकाभ्यां
च ।

गोविन्दं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

ब्रज—गोमुखेन विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।

सुन्दरी—स्वास्तिकीकृत पद्मकोशाभ्याम् ।

जन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

वृत्तं—पण्डलाकारमिलिताग्रपताकाभ्यां । अथवा पार्श्वदेशात्पुरः
समानीतमिलिताग्रसूचीमुखाभ्याम् ।

पश्यामि—अपाङ्गे विलीलितचतुराभ्याम् ।

हृष्यामिच—हृद्गतविकसितमुकुलेन हृष्टया दृष्ट्या च ॥

गणयति गुणग्रामं भ्रामं भ्रमादपि नेहते

वहति च परीतोषं दोषं विमुञ्चति दूरतः ।

युवतिषु बलवृष्णे कुष्णे विहारिणि मां विना

युनरपि मनो वामं कामं करोति करोमि किम् ॥

गणयति—क्रमेण गणितांगुलिकृतपताकेन ।

गुण—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन स्कन्धदेशात्किञ्चिदधः समानीत
विरलांगुलिपताकेन प्रसारितवाममुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखेन
परावृत्तेन शिरसा मिलितसूचीमुखाभ्यां च ।

ग्रामं—व्यावर्तनेन कृतमुष्टिना ।

भ्रामं—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

भ्रमात्—मदिरया दृष्ट्या ।

अपि—आवर्तनेन ।

न—पुरस्तलकंपितपताकेन धुतशिरसा च ।

ईहते—हृद्गतसन्दंशेन ।

वहतिच—स्कन्धगतालपल्लवेन ।

परीतोषं—हृद्गत विकसितमुकुलेन ।

दोषं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन । पुरस्तललोलितपताकेन ।

- विमुञ्चति दूरतः—उद्वेष्टितपताकेन ।
 युवतिषु—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
 चलत्—आवेष्टिताधस्तलपताकेन ।
 तृष्णे—हृद्गत सन्दंशेन स्निग्धया दृष्ट्या च ।
 कृष्णे—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
 विहारिणि—समपादचार्या निहंचितेन शिरसा ।
 मां—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
 विना—उरस्तलकम्पितपताकेन । अथवा वियुक्तसूचीमुख्याभ्याम् ।
 पुनरपि—वारं वारं आवेष्टितपताकेन ।
 मनो—हृद्गतसन्दंशेन ।
 धामं—ताम्रचूडेन ।
 कामं—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
 करोति—अधोमुखहंसास्येन ।
 करोमि किं—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ऊर्ध्वतललोलितपताकेन च ॥

अष्टपदी ६

निभृत निकुञ्जगृहं गतया निशि रहसि निलीयवसन्तम् ।
 चलित विलोकित सकलदिशारतिरभसभरेण हसन्तम् ॥

- निभृत—ऊर्ध्वमिलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।
 निकुञ्जगृहं—ऊर्ध्वसमानीतलताकरेण कृतपल्लवेनोर्ध्वमिलिताग्रमृगशी-
 र्पाभ्यां च ।
 गतया—ऊर्ध्वतलतिर्यग्गतमृगशीर्षेण ।
 निशि—ऊर्ध्वविस्तारितपताकेन ।
 रहसि—ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

निर्लीय—लीनकरणेन शनैःकृतकपोतेन च ।

वसन्तं—शनैरधस्तलपताकेन ।

चकित—त्रस्तया दृष्ट्या ।

विलोकित—सचमत्कारं अवाङ्गावेष्टितत्रिपताकेन ।

सकलदिशा—सर्वदिग्दर्शितसूचीमुखेन ।

रतिरभस—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् । अथवा उत्सङ्गेन
कान्तया दृष्ट्या च ।

भरेण—चतुरेण ।

हसन्तं—प्रसन्नमुखरामेण हास्यदृष्ट्या च ॥

सखिहे केशिमथनमुदारम् ।

रमय मया सह मदनमनोरथ भावितया सविकारम् ॥

सखिहे—अधस्तलसर्पशीर्षदर्शितपताकेन ।

केशिमथनं—मुखसमीपे स्वस्तिकीकृतोर्णनाभाभ्यां स्कन्धदेशात्तिर्यग्गत
पताकेन च । अथवा त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

उदारं—लोलितालपल्लवेन ।

रमय—उत्सङ्गेन मुखसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमिलितमुकुलाभ्याम् ।

मया—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

सह—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

मदनमनोरथ—कांगूलेनस्कन्धदेशात्किञ्चिदधः समानीतपताक वाम
प्रसारितमुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखेन कान्तया दृष्ट्या च ।

भावितया—हृद्गतसन्दंशेन ।

सविकारं—अङ्गदर्शितचलद्वंसपक्षेण । अथवा अङ्गादधःसमानीत चल
त्रिपताकेन । यद्वा चलत्पताकाभ्यां विधुतशिरसा च ॥

प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलम् ।

मृदुमधुरस्मितभाषितया शिथिलीकृत जघनदुकूलम् ॥२॥

प्रथम—किञ्चिदधोङ्गुलि पुरस्तलपताकेन ।

समागम—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

लज्जितया—लज्जितदृष्ट्या ।

पटु—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

चाटु—अधरात्पुरोगतहंसाख्येन । लोलितसन्दंशेन परिबाहितशिरसा
विकोशया दृष्ट्या च ।

शनैः—बाणहस्तकेन ।

अनुकूलं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

मृदु—चलदंगुष्ठहंसाख्येन ।

शिथिलीकृत—कटिदेशपरिवर्तित कर्तरीमुखाभ्याम् ।

मधुर—कर्णगतहंसाख्येन ।

स्मित—प्रसन्नमुखरागेण हास्यदृष्ट्या च ।

भाषितया—अधरात्पुरोगतहंसाख्येन ।

जघन—नितम्बहस्तेन ।

दुकूलं—पार्श्वदेशात्पुरः समानीत परस्परसंमुखव्यावर्तित खटका-
मुखाभ्याम् ॥ २ ॥

किसलयजघननिवेशितया चिरमुरसिममैव शयानम् ।

कृतपरिरम्भण चुम्बनया परिरभ्य कृताधरपानम् ॥ ३ ॥

किसलय—पल्लवहस्तकेन ।

शयन—स्कंधानतेनशिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण खण्डसूचीस्थानकेन च ।

अथवा सुप्तस्थानकेन ।

निवेशितया—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

चिरं—आवेष्टितार्धगतपताकेन आधूतशिरसा च ।

उरसि—हृद्गतसन्दंशेन ।

मम—जत्रुदशितालपल्लवेन ।

एव—आवर्तनेन ।

शयानं—स्कन्धानतेनशिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण अथवा सुप्तस्थानकेन ।
कृत—अधोमुखहंसाखेन ।

परिरम्भण—उत्सङ्गेन ।

चुम्बनया—अधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्याम् ।

परिरभ्य—उत्सङ्गेन ।

कृताधरपानं—मुखसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्याम् ॥ ३ ॥

अलसनिमीलित लोचनया पुलकावलिललितकपोलम् ।

श्रमजलसिक्त कलेवरया चरमदनमदा दतिलोलम् ॥ ४ ॥

अलसनिमीलित—मुकुलित दृष्ट्या ।

लोचनया—अपाङ्गावर्तित चलत्रिपताकेन ।

पुलकावलि—अङ्गदर्शित चलद्रंसपक्षेण ।

ललित—लोलितालपल्लवेन ।

कपोलं—उत्तानवंचितेन ।

श्रमजल—अङ्गाचलदधःसमानीत त्रिपताकेन ।

सिक्त—क्षिप्तांगुलिमुकुलेन ।

कलेवरया—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

चर—ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।

मदन—हृद्यावेष्टित चतुरेण । अथवा काङ्गूलस्कन्धदेशात्किञ्चिदधः

समानीत विरलांगुलिपताक प्रसारित वाममुष्ट्या कर्णाकृष्ट

खटकामुखेन कान्तया दृष्ट्या च ।

मदात् - मत्तल्याचार्या मदिरया दृष्टया च ।

अति-आवेष्टित किंचिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

लोलं-लोलितालपल्लवेन विकोशया दृष्टया च ॥ ४ ॥

कोकिलकलरव कूजितया जितमनसिजतन्त्रविचारम् ।

श्लथकुसुमाकुलकुन्तलया नखलिखित घनस्तनभारम् ॥

कोकिल-पुरस्तलसन्दंशेन । अथवा तिर्यक्प्रकारित चलत्पुरस्समानीत
त्रिपताकेन ।

कलरव-कर्णगतसूचीमुखेन ।

कूजितया-अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

जित-उद्वेष्टितपताकेन ।

मनसिज-हृद्गतावेष्टित चतुरेण ।

तन्त्रविचारं-विस्तारित चतुरेणोद्वेष्टितावेष्टितेन च ।

श्लथ-शिरोदेशोद्वेष्टित अधोँगुलि कर्तरीमुखेन ।

कुसुम-शिरःपार्श्वेस्थितकांगूलेन ।

आकुल-परस्परान्तर्भिलितांगुलिपताकाभ्याम् ।

कुन्तलया-कांगूलेन शिरोदेशाच्चलत्तिर्यक्प्रसारितारालेन ।

नख-नखदर्शितांगुष्ठेन ।

लिखित-उरसि किंचिदाकर्षितोर्णनाभेन ।

घनस्तन-स्रस्तिकीकृतालपल्लवाभ्यां । अथवा हृदिस्रस्तिकीकृतमुकु-
लाभ्याम् ।

भारं-वक्षःसमीपेनैरधस्तलीकृत पताकाभ्याम् ॥ ५ ॥

चरणरणित मणिनूपुरया परिपूरित सुरतवितानम् ।

मुखर विशृङ्खलमेखलया सकचग्रह चुम्बनदानम् ॥ ६ ॥

चरण-चरदर्शितपताकेन ।

रणित—कर्णगतसूचीमुखेन ।

मणि—चलत्कांगूलेनकेकरया दृष्ट्या च ।

नूपुरया—गुल्फोपरि भागदर्शितार्धचन्द्रेण ।

परिपूरित—अधस्तलमिलितपुरोलोलित पताकाभ्याम् ।

सुरतवितानं—उत्संगेनाधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुख मुकुलाभ्यां स्निग्धया
दृष्ट्या च ।

मुखर—वारं वारं अधरात्पुरोगत हंसाखेन ।

विशृङ्खल—शनैरावर्तित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन । अथवा भ्रमद्भ्रम-
राभ्यां विक्रीशदृष्ट्या च ।

मेखलया—कटिस्थार्धचन्द्राभ्याम् ।

सकचग्रह—शिरोदेशात्किञ्चित्प्रसारितारालेनावर्तनेन कृतमुष्टिना ।
अथवा केशवन्धेन ।

चुम्बनदानं—अधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमिलितमुखमुकुलाभ्याम् ॥ ६ ॥

रतिसुखसमयरसालसया दरमुकुलित नयन सरोजम् ।

निस्सहनिपतित तनुलतया मधुसूदनसुदित मनोजम् ॥७॥

रति—मिलितांगुलितल त्रिपताकाभ्यां । अथवा उत्सङ्गेनाधरसमीपे
ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्यां ललितया दृष्ट्या च ।

सुख—हृदतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

समय—अर्धोंगुलिपुरस्तलपताकेन ।

रसालसया—चतुरेण श्रान्तदृष्ट्या च ।

दर—ऊर्ध्वमुखकिञ्चिदाधिक तर्जनीककपित्थेन ।

मुकुलित—अर्धमुकुलया दृष्ट्या ।

नयन—द्वयदर्शितत्रिपताकेन ।

सरोजं—कमलवर्तनया ।

निस्सह-दोलहस्तकेन ।

निपतित—उद्वेष्टितकर्तरीमुखेनाङ्गवलितेन च ।

तनु—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

लतया—लताकेरणाङ्गवलितेन च ।

मधुसूदनं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

उदित—हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

मनोजं—हृद्यावेष्टित चतुरेण । अथवा पार्श्वदेशे किञ्चिदूर्ध्वदर्शित
कांगूलेन तेनैव स्कन्धदेशात्किञ्चिदधः समानीत विरलांगुलि
पताकीकृतेन प्रसारित वाममृष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखाभ्यां
आर्लाढस्थानकेन कान्तया दृष्ट्या च ॥ ७ ॥

श्री जयदेव भणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलम् ।

सुखमुत्कण्ठित गोपवधूकथितं वितनोतु सलीलम् ॥ ८ ॥

श्री—ऊर्ध्वगतालपल्लवेनाधूतशिरसा च ।

जयदेव—ललाटस्थांजलिना अवधूत शिरसा च ।

भणितं—अधरात्पुरोगतहंसाखेन च ।

हृदं—अधोंगुलि पुरस्तलपताकेन ।

अतिशय—आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्यां च ।

मधुरिपु—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

निधुवनशीलं—मिलितांगुलि त्रिपताकाभ्याम् । मुकुलया दृष्ट्या च

अथवा उत्सङ्गेन ।

सुखं—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

उत्कण्ठित—स्निग्धया दृष्ट्या ।

गोप—गोमुखेनोर्ध्वभ्रातितसूचीमुखेन ।

वधु—आकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तने शिरसा ।

कथितं—अधरात्पुरोगतहंसाखेन ।

वितनोतु—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

सलीलं—लोलितालपल्लवेन परिवाहितेन शिरसा ॥ ८ ॥

कंसारिरपि संसार वासनाबद्धशृङ्खलाम् ।

राधामाधाय हृदये तत्याज व्रजसुन्दरीः ॥

कंसारिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

संसार—अधस्थितशनैरूर्ध्वानीत सम्दंशाभ्याम् ।

वासना—हृद्रतसन्दंशेन ।

बद्ध—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

शृङ्खलां—मिलितांगुलितलताम्रचूडाभ्याम् ।

राधां—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

आधाय—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

हृदये—हृद्रतसन्दंशेन । अथवा आधायहृदये—हृत्समीपे शनैरधस्तली
कृतपताकेन ।

तत्याज—बहिः क्षिप्तांगुलि त्रिपताकेन ।

व्रजसुन्दरीः—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकाभ्यां स्वस्तिकीकृतपद्मकोशा-
भ्यां च ॥

इतस्ततस्तामनुसृत्यराधिकां अनङ्गबाणव्रणखिन्न मानसः ।

कृतानुतापः सकलिन्दनन्दिनी तटान्तकुञ्जे विषसाद माधवः ॥

इतस्ततः—इतस्ततो दर्शितसूचीमुखेन ।

तां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

अनुसृत्य—अर्धोंगुलितिर्यग्गतागत मृगशीर्षेण । अथवा इतस्ततस्तिर्य-
ग्गताचार्या ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण च ।

राधिकां—स्वस्तिकीकृत पद्मकोशाभ्यां आकर्षितांचल खटकामुखेन
परावृत्तेन शिरसा ।

अनङ्ग—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

बाण—पुरस्तल विरलांगुलिपताक वामप्रसारितमुष्टि दक्षिणकर्णाकृष्ट
खटकामुखाभ्याम् ।

व्रण—हृदि द्वित्रिवारं दर्शित शिखरेण ।

खिन्नमानसः—लोलितशिरसा हृद्गतसन्दंशेन ग्लानदृष्ट्या च ।

कृत—अधोमुखहंसासेन ।

अनुतापः—हृद्युद्वेष्टितचतुरेण अभितप्तया दृष्ट्या च ।

सः—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

कलिन्दनन्दिनी—ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखात् चलदधःसमानीत त्रि-
पताकेन तेनैवपुरःप्रसारितेन च ।

तटान्तकुञ्जे—चलत्पुरःप्रसारित त्रिपताकाभ्यां । चलदूर्ध्वगत
त्रिपताकाभ्यां । ऊर्ध्वमिलितमुखमृगशीर्षाभ्यां च ।

विषसाद—विषण्णया दृष्ट्या च अङ्गवलितेन ।

माधवः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ॥

हृदिविसलताहारो नायं भुजङ्गमनायकः

कुवलयदलश्रेणी कण्ठे न सा गरलद्युतिः ।

मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहितेमयि

प्रहर न हरभ्रान्त्याऽनङ्ग क्रुधाकिमुधावसि ॥

हृदि—हृद्गतपताकेन ।

विसलता—कमलवर्तनया चलदधः समानीतभ्रमरेण ।

हारः—स्कन्धदेशाच्चलन्नाभिपर्यान्तानीतखटकामुखाभ्याम् ।

न—पुरस्तलकंपितपताकेन ।

अयं—हृदितिर्यग्दर्शितपताकेन ।

भुजङ्गमनायकः—लोलितसर्पशीर्षेण ।

कुवलय—कमलवर्तनया ।

दल—चतुरेण ।

श्रेणी—विस्तारित चतुरेण ।

कण्ठे—कण्ठवलयित चलत्सन्दंशेन ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

गरलद्युतिः—सर्पशीर्षाच्चलद्धः समानीत त्रिपताकेन ।

मलयजरजः—परावर्तितमृष्टिभ्यां अङ्गलेपितहंसपक्षेण ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

इदं—अङ्गाभिमुखवर्तितपताकेन ।

भस्म—अधोमुखचलितसन्दंशेन ।

प्रिया—अधस्तलसर्पशीर्षेण । हृद्गतपताकेन च ।

रहिते—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

मयि—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

प्रहर—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गतपताकेन ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

हर—शैवस्थानकेन ।

भ्रान्त्या—विभ्रांतया दृष्ट्या ।

अनङ्ग—हृद्यावेष्टित चतुरेण ।

क्रुधा—क्रुद्धया दृष्ट्या ।

किमु—ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

धावसि—द्रुतगत्या ॥

पाणौ मा कुरु चूतसायकमसुं माचाप मारोपय
 कीडानिर्जितविश्व मूर्छितजनाघातेन किं पौरुषम् ।
 तस्या एव मृगीहृशो मनसिज प्रेखत्कटाक्षाशुग
 श्रेणीजर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि सन्धुक्षते ॥

पाणौ—करदर्शितपताकेन ।

मा—पुरस्तल कम्पितपताकेन ।

कुरु—अधोमुखहंसाखेन ।

चूत—पल्लवहस्तकेन ।

सायकं—वामप्रसारितमुष्टि दक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

असुं—अधोगुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।

मा—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

चापमारोपय—वामप्रसारितमुष्टि दक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्यां आलीढ
 स्थानकेन ।

कीडा—परस्परसम्मुखतया व्यावर्तित परावर्तित हंसास्यालपल्लवाभ्याम् ।

निर्जित—उद्वेष्टित पताकेन ।

विश्व—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

मूर्छित—अंचितेन शिरसा ग्लानदृष्टया च ।

जन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

आघातेन—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

किं—विच्युतसन्दंशेन ।

पौरुषं—स्कन्धदेशे लोलितपताकेन वीरदृष्टया च ।

तस्याः—पार्श्वगतोर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

एव—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

मृगीहृशः—मृगशीर्षेणापांगावर्तित चतुरेण ।

मनसिज-हृद्यावेष्टित चतुरेण ।

प्रेखत्—चलत्रिपताकेन ।

कटाक्ष—कटाक्षेण ।

आशुग—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

श्रेणी—अधोमुखतिर्यग्गतागतमृगशीर्षेण ।

जर्जरितं—ऊर्ध्वमुखस्थित वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् । अथवा पुनःपुन
रुरोवर्तितांगुष्ठ शिखरेण ।

मनागपि—ऊर्ध्वमुखकिंचिदधिकतर्जनीककपित्थेन ।

मनो—हृद्गतसन्दंशेन ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

अद्यापि—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

सन्धुक्ष्यते—हृद्गत विकसितमुकुलेन ॥

अष्टपदी ७

मामियं चलिता विलोक्य वृतं वधूनिचयेन ।

सापराधतया मया न निवारितातिभयेन ॥ १ ॥

मां—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

इयं—अर्धांगुलिपुरस्तलपताकेन ।

चलिता—तिर्यग्गतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

विलोक्य—अपाङ्गावर्तित त्रिपताकेन ।

वृतं—मण्डलाकार भ्रामित सूचीमुखाभ्यां । अथवा पार्श्वदेशात्पुरः
सप्तानीत परस्पर सम्मुखाधस्तलार्धचन्द्राभ्याम् ।

वधू—शिरस्याकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा । अथवा
स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

निचयेन-आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

सापरोधतया—अवधूतेनशिरसा हृदिस्थांजलिना व्रस्तया दृष्ट्या च ।

मया—जब्रुदर्शितालपल्लवेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

न-पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

वारिता-उद्वेष्टितपताकेन ।

अति-आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

भयेन—व्रस्तया दृष्ट्या । विधुत शिरसा च ॥ १ ॥

हरहर हतादरतया । सागता कुपितेव ॥

हरहर—विषण्णयादृष्ट्याङ्गवलितेनांचितेन शिरसा ।

हतादरतया-बहिः क्षिप्तांगुलिद्वय त्रिपताकेनावर्तित किञ्चिदूर्ध्वगत
पताकेन ।

सा-पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

गता—ऊर्ध्वतलतिर्यग्गतमृगशीर्षेण ।

कुपिता—कुद्ब्रया दृष्ट्या उरोदेशाच्चलदूर्ध्वसमानीतत्रिपताकेनोद्वाहित
शिरसा च ।

इव-आवर्तनेन ॥

किं करिष्यति किं वदिष्यति साचिरं विरहेण ।

किं धनेन जनेन किं मम जीवितेन सुखेन ॥ २ ॥

किं-ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

करिष्यति-शनैरधोमुखीकृतहंसाखेन ।

किं-ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

वदिष्यति-अधरात्पुरोगतहंसाखेन ।

सा-पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

चिरं—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

विरहेण—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

किं—विच्युत कपित्थेन ।

धनेन—अधोमुखचालितमुकुलेन कपोतेन च ।

जनेन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

किं—विच्युत कपित्थेन ।

मम—ऋदुर्शितालपल्लवेन ।

जीवितेन—हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

सुखेन—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ॥ २ ॥

चिन्तयामि तदाननं कुटिलभ्रु रोषभरेण ।

शोणपद्ममिवोपरि भ्रमताकुलं भ्रमरेण ॥ ३ ॥

चिन्तयामि—हृद्गतसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

तत्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

आननं—हनोरधावर्तितालपल्लवेन ।

कुटिलभ्रु—ताम्रचूडेनोक्षिप्तयाभ्रुवा ।

रोषभरेण—कुद्वया दृष्ट्या । उरोदेशाच्चलदूर्ध्वसमानीत त्रिपताकेनो
द्वाहित शिरसा च ।

शोणपद्मं—अधोमुखमर्दित सन्दंशेन कमलवर्तनया च ।

इव—आवर्तनेन ।

उपरि—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

भ्रमताकुलं भ्रमरेण—भ्रमत् भ्रमराभ्याम् ॥ ३ ॥

तामहं हृदि सङ्गतामनिशं भृशं रमयामि ।

किं वनेनुसराभि तामिह किं वृथा विलपामि ॥ ४ ॥

तां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

अहं—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

हृदि—हृद्गतसन्दंशेन ।

सङ्गतां—मिलितसूचीमुख्याभ्याम् ।

अनिशं—वारंवारमावेष्टित पताकेन ।

भृशंरमयामि—आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन मिलितांगुलितल
त्रिपताकाभ्यां च । अथवा उत्सङ्गेन ।

किं—ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

वने—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां स्वस्तिकीकृतपल्लवाभ्यां विस्तारितोर्ध्व
तलपताकाभ्यां च ।

अनुसरामि—अर्धोंगुलिचलत्पुरःप्रसारितेन पताकेन ।

तां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

इह—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षण ।

किंवृथा—विच्युत कपित्थेन ।

विलपामि—नेत्रादधश्चलत्समानीत त्रिपताकेन ॥ ४ ॥

तन्वि खिन्नमसूयया हृदयं तवाकलयामि ।

तन्नवेद्मि कुतो गतासि न तेन तेऽनुनयामि ॥ ५ ॥

तन्वि—हृद्गतपद्मकोशाभ्याम् ।

खिन्नं—अंचितेन शिरसा हनुगतार्धचन्द्रेण विषण्णया दृष्ट्या च ।

असूयया—क्रुद्धया दृष्ट्याऽवर्तित करणेन च ।

हृदयं—हृद्गतसन्दंशेन ।

तव—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रतिदर्शितपताकेन ।

आकलयामि—हृद्गतावेष्टित चतुरेण ।

तत्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

न—पुरस्तललोलितपताकेन ।

वेद्मि—हृद्गतसन्दंशेन ।

कुतः—ऊर्ध्वतललोलित चतुरेण ।

गतासि—शनैस्तिर्यग्वावेष्टित पताकेन ।

न—पुरस्तललोलितपताकेन ।

तेन—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

ते—अधस्तलसर्पशीर्षप्रतिदर्शितपताकेन ।

अनुनयामि—अधोदेशाल्ललाटपर्यन्तानीत त्रिपताकेन । अथवा
अधरात्पुरोगतहंसास्येन हृद्गतपताकेन च । अथवा शनैरध-
स्तलीकृतपताकेन ॥ ५ ॥

दृश्यसे पुरतो गतागतमेव मेविदधासि ।

किं पुरेव ससंभ्रमं परिरंभणं न ददासि ॥ ६ ॥

दृश्यसे—विकोशया दृष्ट्या ।

पुरतो—पुरोदेशदर्शितपताकेन ।

गतागतं—पुरःप्रसारिताधोगुलिपताकेनाकर्षित मृगशीर्षेण च ।
अथवा शनैस्तिर्यक्चालितमृगशीर्षेण ।

एव—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

मे—जवुदर्शितालपल्लवेन ।

विदधासि—अधोमुखहंसास्येन ।

किं—ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

पुरा—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

इव—आवर्तनेन ।

ससंभ्रमं—पार्श्वलोलितदोलहस्तकेन । अथवा निहंचित शिरसा ।

परिरंभणं—उत्सङ्गेन ।

न—पुरस्तलकंपितपताकेन । ननिषेधे ।

ददासि—अधोमुखमुकुलेन, अथवा,
परिरम्भणंनददासि—उत्सङ्गेनोद्वेष्टिपताकेन ॥ ६ ॥

क्षम्यतामपरं कदापि तवेदृशं नकरोमि ।
देहि सुन्दरिदर्शनं मम मन्मथेन दुनोमि ॥ ७ ॥

क्षम्यतां—हृदिस्थांजलिनावधूतेन शिरसा ।
अपरं—तिर्यग्दर्शित सूचीमुखेन ।
कदापि—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
तव—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रतिदर्शितपताकेन ।
ईदृशं—पार्श्वे अधोगुलिपताकेन ।
न करोमि—पुरस्तलकम्पितपताकेनाधोमुखहंसास्येन च ।
देहि—ऊर्ध्वतलसर्पशीर्षेण ।
दर्शनं—दृगंचलावर्तित त्रिपताकेन ।
मम—जवुदर्शितालपल्लवेन ।
मन्मथेन—हृद्यावेष्टित चतुरेण ।
दुनोमि—विषण्णया दृष्ट्वा ॥ ७ ॥

वर्णितं जयदेवकेन हरेरिदं प्रणतेन ।
किन्दु बिल्वसुमुद्र सम्भव रोहिणीरमणेन ॥ ८ ॥

वर्णितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
जयदेवकेन—शिरस्थांजलिनावधूतेन शिरसा च ।
हरेः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
इदं—अधोगुलिपुरोदेशदर्शितपताकेन ।
प्रणतेन—अवधूतेन शिरसा ललाटस्थांजलिना ।
किन्दु बिल्वसमुद्र—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।
सम्भव—अधोभागादूर्ध्वसमानीतालपल्लवेन ।
रोहिणीरमणेन—ऊर्ध्वस्थितार्धचन्द्रेण ॥ ८ ॥

भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथाम् ।

श्यामात्मा कुटिलः करोति कबरी भारोपि मारोच्यमम् ।

मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां बिम्बाधरो रागवान्

सदृत्तस्तनमण्डलं तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥ २२ ॥

भ्रू—भ्रूदशितारालेन ।

चापे—पुरःप्रसारितमुष्णा कर्णाकृष्टखटकामुखेन ।

निहितः—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

कटाक्ष—कटाक्षेण ।

विशिखः—पुरःप्रसारिताकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

निर्मातु—आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वतलपताकेन ।

मर्मव्यथां—हृद्देशित शिखरेणाधोमुखेन शिरसा अभितप्तया दृष्ट्या च

श्यामात्मा—ऊर्ध्वविस्तारित सन्दंशेनोर्ध्वाधोनीत सन्दंशाभ्याम् ।

कुटिलः—शिरस्तथलदधोगतारालेन ।

कबरीभारः—केशबन्धेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

मारोच्यमं—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधोमुखपताकेनवीरदृष्ट्या च । अथवा

हृद्यावेष्टित चतुरेण विकसितमुकुलेन कान्तया दृष्ट्या च ।

मोहं—लोलितेन शिरसा मदिरया दृष्ट्या च ।

तावत्—पुरोवर्तितपताकेन ।

अयंच—पुरस्तल दशितपताकेन ।

तन्वि—ऊर्ध्वतललोलितसूचीमुखेन स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां च ।

तनुतां—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

बिम्बाधरः—अधरोपरिचालित सन्दंशेन ।

रागवान्—चालितांगुष्ठसन्दंशेन मीलितसूचीमुखाभ्यां च ।

सद्वृत्त—लोलितालपल्लवेन । अथवा किञ्चित्कुञ्चितांगुलिकपोतेन ।

स्तनमण्डलं—स्वस्तिकीकृतकोशाभ्याम् ।

तव—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रातिदर्शितपताकेन ।

कथं—ऊर्ध्वं तललोलितपताकेन ।

प्राणैः—हृद्गतसन्दंशेन ।

मम—हृद्गतपताकेन ।

क्रीडति—क्षिप्त्वाक्षिप्तकरणेन परस्परव्यावर्तित हंसास्याभ्यां च ॥

तानिस्पर्शसुखानि ते च तरलस्निग्धा दृशो विभ्रमाः ।

तद्वक्त्राम्बुजसौरभंस च सुधास्यन्दी गिरां वक्रिमा ।

सा विम्बाधर माधुरीति विषयासङ्गेपि चेन्मानसम्

तस्यां लग्नसमाधि हन्त विरहव्याधिः कथं वर्धते ॥

तानि—तिर्यग्ूर्ध्वदर्शितसूचीमुखेन ।

स्पर्श—अङ्गलग्नपताकेन ।

सुखानि—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

तेच—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

तरलस्निग्धादृशोविभ्रमाः—स्निग्धया दृष्ट्या ।

तत्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

वक्त्राम्बुज—हनोरधावर्तितालपल्लवेन कमलवर्तनया च ।

सौरभं—नासागतहंसास्येनोद्वाहितोरसा च ।

सच—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

सुधास्यन्दी—अर्धचन्द्राच्चलदधः समानीत त्रिपताकेन ।

गिरांवक्रिमा—अधरात्पुरोगतहंसास्येन लोलितसन्दंशेन च ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

विम्बाधर—कांगूलेन मिलितसूचीमुख्याभ्यां अधरोपरिचालितसन्दंशेन ।

माधुरी—हंसास्येन ।

इति—आवर्तनेन ।

विषयासङ्गेपि—मिलितसूचीमुखेन ।

चेत्—आवर्तनेन ।

मानसं—हृद्गतसन्दंशेन ।

तस्यां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

लग्न—मिलिताग्रसूचीमुखाभ्याम् ।

समाधि—हृद्गतसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

हन्त—विषण्णया दृष्ट्या धृत शिरसा च ।

विरह—विसुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

व्याधिः—लोलित शिरसा अभितप्तया दृष्ट्या च ।

कथं—लोलितपताकेन ।

वर्धते—अधस्थितोर्ध्वगतालपल्लवेनाधृत शिरसा च ॥ २३ ॥

भ्रूपल्लवं धनुरपाङ्गतरङ्गितानि

बाणा गुणः श्रवणपालिरितिस्मरेण ।

तस्यामनङ्गजयजङ्गमदेवताया

मस्त्राणि निर्जितजगन्ति किमर्पितानि ॥ २४ ॥

भ्रू—भ्रूदर्शितारालेन ।

पल्लवं—पल्लवहस्तकेन ।

धनुः—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

अपाङ्ग—अपङ्गावर्तितत्रिपताकेन ।

तरङ्गितानि—परस्परेणुगच्छलदंगुल्युर्ध्वधस्तलपताकाभ्याम् ।

अथवा अपाङ्गतरङ्गितानि—कटाक्षेण ।

बाणाः—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

गुणः—चलदधःसमानीत सन्दंशेन ।

श्रवणपालिः—कर्णदर्शित त्रिपताकेन ।

इति—आवर्तनेन ।

स्मरेण—हृद्यावेष्टित चतुरेण कान्तया दृष्ट्या च ।

तस्यां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

अनङ्ग—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

जय—उद्धृतहस्तकेन ।

जङ्गमदेवतायां—हंसगत्या खस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां शिरस्थांजलिना
अवधृतशिरसा च ।

अस्त्राणि—पुरस्तलविरलांगुलि पताकेन वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्ट
खटकामुखाभ्याम् ।

निर्जित—उद्वेष्टितपताकेन ।

जगन्ति—पुरस्तलपुरोदेशदर्शितपताकनोर्ध्वतलभ्रामितसूचीमुखेन च ।

किं—आवर्तनेन ।

अर्पितानि—किञ्चिदधोंगुलिपुष्पपुटेन ॥ २४ ॥

इति मामियं समाप्ता ।

—:—

इति श्री गीतगोविन्दे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

यमुनातीरवानीरनिकुञ्जे मन्दमास्थितम् ।

प्राह प्रेमरसोद्भ्रान्तं भाधवं राधिकासखी ॥ २५ ॥

यमुना—ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखाच्चलदधःसमानीतत्रिपताकेन तेनैव पुरः
प्रसारितेन ।

तीरे—चलत्पुरःप्रसारितत्रिपताकाभ्याम् ।

वानीर—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकेन ।

निकुञ्जे—ऊर्ध्वमिलितमुखमृगशीर्षाभ्याम् ।

मन्दं—हृद्दशितसन्दंशेनोद्वेष्टितपताकेन च ।

आस्थितं—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

प्राह—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

प्रेम—हृद्गतपताकेन ।

रस—चतुरेण ।

उद्भ्रान्तं--विभ्रान्तया दृष्ट्या च ।

माधवं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

राधिका—आकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन सिरसा ।

सखी—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ॥ २५ ॥

अष्टपदी ८

निन्दति चन्दनमिन्दुकिरणमनुविन्दति खेदमधीरम् ।

व्यालनिलयमिलनेनगरलमिव कलयति मलयसमीरम् ॥

निन्दति—अधरात्पुरः क्षिप्तकपित्थेन ।

चन्दन—परावर्तितमुष्टिभ्यां अङ्गलेपितहंसपक्षेण अवधूतशिरसा च ।

इन्दु—उपरितिर्यग्दशितार्धचन्द्रेणोत्क्षिप्तशिरसा च ।

किरणं—तदधोभागे चलदधःसमानीतत्रिपताकेन ।

अनुविन्दति—म्लानमुखरागेण दीनदृष्ट्या हृद्गतसन्दंशेन च ।

खेदं—अंचितेन शिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण ।

अधीरं—चलत्पताकेन ।

व्याल—सर्पशीर्षेण ।

निलय—मिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।

मिलनेन—मिलितस्रुचीमुखाभ्याम् ।

गरलं—सर्पशीर्षाच्चलदधोगत त्रिपताकेन ।

इव—आवर्तनेन ।

कलयति—हृद्गतवेष्टितचतुरेण शंकितदृष्ट्या च ।

मलयसमीरे—ऊर्ध्वस्थितालपल्लवेन तदुपरितिर्यक्चलत्पुरःसमानीत
त्रिपताकेन ॥ १ ॥

सा विरहे तव दीना ।

माधव मनसिजविशिखभयादिव भावनया त्वयिलीना ॥

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

विरहे—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

दीना—दीनदृष्ट्या । म्लानमुखरागेण हृद्गतपुष्पपुटेन ।

माधव—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

मनसिज—हृद्गतवेष्टितचतुरेण ।

विशिख—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

भयात्—विधुतेनशिरसा चलत्पताकाभ्यां त्रस्तया दृष्ट्या च ।

इव—आवर्तनेन ।

भावनया—हृद्गतसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

त्वयि—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

लीना—शनैर्मिलितकपोतेन लीनकरणेन च ॥

अविरलनिपतित मदनशरादिव भवदवनाय विशालम् ।

खहृदयमर्मणि वर्म करोति स जलनलिनीदल जालम् ॥

अविरल—पुरस्तलमिलितांगुलिपताकाभ्याम् ।

निपतित—परिवर्तनेनाधस्तलीकृतपताकेन ।

मदन—हृद्गतवेष्टितचतुरेण ।

शरात्—कांगूलेन स्कन्धदेशात् किञ्चिदधःसमानीत पुरस्तल विरलां

गुलि पताकेन वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

इव—आवर्तनेन ।

भवत्—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

अवनाय—पुरस्थांगुल्युपस्थांगुलि स्वसम्मुखपताकाभ्याम् ।

विशालं—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

ख—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

हृदय—हृद्रतसन्दर्शनेन ।

मर्मणि—स्तनस्थित शिखरेण ।

वर्म—हृत्सम्मुखलगांगुलिमृगशीर्षाभ्याम् ।

करोति—अधोमुखहंसास्येन ।

स—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

जल—उपरिस्थविश्लिष्टअर्धोंगुलिपताकाभ्याम् ।

नलिनी—कमलवर्तनया ।

दल—चतुरेण ।

जालं—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ॥ २ ॥

कुसुम विशिखशरतल्पमनल्पविलासकला कमनीयम् ।

व्रतमिव तव परिरम्भसुखाय करोतिकुसुमशयनीयम् ॥ ३ ॥

कुसुम—कांगूलेन ।

विशिख—विश्लिष्टांगुलिपुरस्तलपताकेन ।

शर—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्यां सूचनया दृष्ट्या च

तल्पं—स्वस्तिकीकृताधोविस्तारितपताकाभ्याम् ।

अनल्पं—आवर्तितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

विलास—समपादचार्या दोलहस्तकेन ।

कला—परस्पर सम्मुखावर्तितपरिवर्तित हंसास्याभ्यां । अथवा निहं

चितेन शिरसा ।

कमनीयं—प्रत्येकंपुरस्तिर्यक्प्रसारित लोलितालपल्लवाभ्याम् ।

व्रतं—हृद्गतसन्दंशेन ।

इव—आवर्तनेन ।

तव—पुराप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

परिरंभ—उत्सङ्गेन ।

सुखाय—हृद्गतपताकेन मुकुलदृष्ट्या च ।

करोति—अधोमुखहंसास्याभ्याम् ।

कुसुम—कांगूलेन ।

शयनीयं—कपोलगतार्धचन्द्रस्कन्धानतेनशिरसा प्रसारितस्थानकेन ॥

वहति च गलित विलोचनजलधरमाननकमलमुदारम् ।

विधुमिव विकट विधुन्तुददन्तदलितगलितामृत धारम् ॥ ४ ॥

वहति—स्कन्धगतालपल्लवेन ।

च—कपित्थेन ।

गलित—नयनादधोगतचलत्रिपताकेन ।

विलोचन—अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेन ।

जलधरं—किंचिल्लोलितनयनगतचतुराभ्यां । करुणया दृष्ट्या च ।

अथवा ऊर्ध्वस्थितविरलांगुलि अधोंगुलिपताकाभ्याम् ।

आननकमलं—हनोरधावर्तितालपल्लवेन कमलवर्तनया च ।

उदारं—लोलितालपल्लवेन ।

विधुं—ऊर्ध्वतिर्यक्प्रसारितार्धचन्द्रेण ।

इव—आवर्तनेन ।

विकटविधुन्तुद—ऊर्णनाभोपरि ऊर्णनाभेन ।

दन्त—अधरसमीपे लोलितसन्दंशेन ।

दलित—अर्धचन्द्रलग्नताम्रचूडेन अथवा

दलितगलितामृतधारं—अर्धचन्द्रलग्नताम्रचूडेन तेनैव चलदधः
समानीत त्रिपताकेन ॥ ४ ॥

विलिखति रहसि कुरङ्गमदेन भवन्तं असमशरभूतम् ।

प्रणमति मकरमधो विनिधाय करे च शरं नवचूतम् ॥ ५ ॥

विलिखति—पताकोपरिचलत्खटकामुखेन ।

रहसि—ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

कुरङ्गमदेन—मृगशीर्षादधःसमानीत चलत्रिपताकेन ।

भवन्तं—पुरःप्रसारितोत्तानपताकेन ।

शरं—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकमुखाभ्याम् ।

भूतं—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

प्रणमति—ललाटस्थांजलिना ।

मकरं—मकरहस्तकेन ।

अधः—अधोङ्गुलिपताकेन ।

विनिधाय—उद्वेष्टिताधस्तलपताकेन ।

करे—करदर्शितपताकेन ।

च—आवर्तनेन ।

शरं—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

नवचूतं—किञ्चिदधिकतर्जनीक ऊर्ध्वमुखकपित्थेन पल्लवेन च ॥ ५ ॥

ध्यानलयेन पुरः परिकल्प्य भवन्तमतीवदुरापम् ।

विलपति हसति विषीदति रोदिति चंचति मुञ्चतितापम् ॥६॥

ध्यानलयेन—मुकुलया दृष्ट्या हृद्गतसन्दंशेन ।

पुरः—पुरोदर्शितपताकेन ।

परिकल्प्य-शनैरूर्ध्वाधोमुखसन्दंशाभ्याम् ।

भवन्तं-पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

अतिव-आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

दुरापं-पुरस्तललोलितपतकावर्तनेन कृतमुष्टिना ।

विलपति-विषण्णया दृष्ट्या म्लानमुखरागेणाऽधरात्पुरोगतहंसास्येन
च ।

हसति-प्रसन्नमुखरागेण हास्यदृष्ट्या च ।

विषीदति-अधोमुखशिरसाङ्गवलितेन ।

रोदिति-लोचनादधश्चलत्रिपताकेन करुणया दृष्ट्या च ।

चंचति-हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

मुञ्चति-विच्युतमुष्टिना ।

तापं-चलदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ॥ ६ ॥

प्रतिपदमिदमपि निगदति माधव तव चरणे पतिताहम् ।

त्वयि विमुखेमयि सपदि सुधानिधिरपि तनुते तनुदाहम् ॥७॥

प्रतिपदं-चतुरात्पुरोगच्छच्चतुरेण ।

इदं-पुरोदेशदर्शितपताकाभ्याम् ।

अपि-आवर्तनेन ।

निगदति-अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

माधव-त्रिभङ्गीस्थनकेन ।

तव-पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

चरणे-चरणदर्शितपताकेन ।

पतिता-ललाटस्थांजलिनाऽवधूतशिरसा च ।

अहं-जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

त्वयि-पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

विमुखे-परावृत्तेन शिरसा ।

मयि-हृद्गतपताकेन ।

सपदि-क्षिप्तकपित्थेन ।

सुधानिधिः-तिर्यगूर्ध्वस्थितार्धचन्द्रेण ।

अपि-आवर्तनेन ।

तनुते-पुरःप्रसारिततिर्यग्गतपताकेन ।

तनुदाहं-चलदङ्गुल्याङ्गदर्शित विश्लिष्टांगुलिपताकाभ्याम् ॥ ७ ॥

श्री जयदेव भणितामिदमाधिकं यदि मनसा नटनीयम् ।

हरि विरहाकुलवल्लवयुवतिसखीवचनं पठनीयम् ॥ ८ ॥

श्री-शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जयदेव-ललाटस्थांजलिना ।

भणितं-अधरात्पुरोगतहंसास्त्रेण ।

इदं-पुरोदर्शितपुरस्तलपताकेन ।

अधिकं-आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

यदि-आवर्तनेन ।

मनसा-हृद्गतसन्दंशेन ।

नटनीयं-लोलितालपल्लवाभ्याम् ।

हरि-त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

विरह-वियुक्तसूचीमुखाम्भ्याम् ।

आकुल-अङ्गुलिः ।

वल्लवयुवति-गोमुखभ्रामितोर्ध्वमुखसूचीमुखेन शिरस्थालपल्लवेना

कर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

सखि-अधस्तलसर्पशीर्षेण ।

वचनं-अधरात्पुरोगतहंसाख्येन ।

पठनीयं-अधरात्पुरोगतहंसाख्येन ॥ ८ ॥

क्षणमपि विरहः पुरा न सेहे

नयननिमीलन खिन्नया यया ते ।

श्वसिति कथमसौ रसालशाखां

चिरविरहेपि विलोक्य पुष्पिताग्राम् ॥

क्षणं-विच्युतकपित्थेन ।

अपि-आवर्तनेन ।

विरहः-वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

पुरा-शनैरावेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

न-पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

सेहे-अङ्गसमीपे शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

नयन निमीलन-मीलन निमेषेण ।

खिन्नया-विषण्णयादृष्टयाङ्गवलितेन च ।

यया-पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

ते-पुरस्तल दशितपताकेन ।

श्वसिति-उद्वाहितशिरसा ।

कथं-ऊर्ध्वतलालोलितपताकेन ।

असौ-अधोगुलिपुरस्तलपताकेन ।

रसाल शाखां-चलदूर्ध्वगत त्रिपताकाभ्याम् कृतपल्लवेन च ।

चिरं-आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

विरहेपि-वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

विलोक्य-उल्लोकितदृष्ट्या ।

पुष्पिताग्रां-ऊर्ध्वदशित कांगूलेन ॥

आवासो विपिनायते प्रियसखी मालापि जालायते
 तापोपि श्वसितेन दावदहनज्वाला कलापायते ।
 सापि त्वद्विरहेण हन्त हरिणीरूपायते हा कथं
 कन्दर्पोपियमायते विरचयन् शार्दूलविक्रीडितम् ॥

आवासः—ऊर्ध्वमिलितमृगशीर्षाभ्याम् ।

विपिनायते—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्याम् विस्तारितपताकाभ्यां च ।

प्रिय—हृद्गतपताकेन ।

सखी—पार्श्वस्थिताधस्तलसर्पशीर्षेण ।

मालापि—पुरस्तान्मण्डलाकार आमित सूचीमुखाभ्याम् ।

जालायते—सम्मुखकर्कटेन ।

तापोपि—चलदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् विधुतशिरसा अभितप्तया दृष्ट्या च ।

श्वसितेन—उद्वाहितोरसा ।

दावदहनज्वाला—चलदूर्ध्वगतपताकेन ।

कलापायते—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

सापि—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

त्वत्—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकेन ।

विरहेण—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

हन्त—विधुतशिरसा विषण्णया दृष्ट्या च ।

हरिणी—मृगस्तुताचार्या मृगशीर्षेण च ।

रूपायते—शनैरूर्ध्वाधोगतसन्दंशाभ्याम् ।

हा—विधुतशिरसा विषण्णया दृष्ट्या च ।

कथं—ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

कन्दर्पः—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

अपि—आवर्तनेन ।

यमायते—पुरोलोलितसूचीमुखेन । अथवा दक्षिणदिग्दर्शितसूचीमुखेन
मुष्टिस्थशिखरेण च ।

विरचयन्—अधोमुखहंसायेन ।

शार्दूलविक्रीडितम्—सिद्धविक्रीडितकरणेन ॥

अष्टपदी ९

स्तनविनिहितमपि हारमुदारम् ।

सामनुते कृशतनुरपि भारम् ॥ १ ॥

स्तन—स्वास्तिकीकृतपद्मक्रीशाभ्याम् ।

विनिहितं—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

हारं—स्कन्धदेशाच्चलन्नाभिपर्यन्तानीतखटकामुखाभ्याम् ।

उदारं—लोलितालपल्लवेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

मनुते—हृद्रतसन्दंशेन ।

कृश—ऊर्ध्वमुखशुकतुण्डेन ।

तनुः—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

अति—किञ्चिदूर्ध्वगताधेष्टितपताकाभ्याम् ।

भारं—अङ्गसमीपे शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ॥ १ ॥

राधिका विरहे तव केशव ॥

राधिका—आकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

विरहे—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

केशव—वैष्णवस्थानकेन केशवन्धेन च ॥

सरसमसृणमपि मलयजपङ्कम् ।

पश्यति विषमिव वपुषि सशङ्कम् ॥ २ ॥

सरस—आवेष्टितचतुरेण ।

मसृणं—चलितांगुष्ठहंसाख्येन ।

अपि—आवर्तनेन ।

मलयज—ऊर्ध्वगतालपल्लवेन । चलदूर्ध्वगतपताकाभ्यां च ।

पङ्कं—परावर्तितमुष्टिभ्यामङ्गलेपितहंसपक्षेण ।

पश्यति—अपाङ्गावर्तित त्रिपताकेन ।

विषमिव—विधुतशिरसा सर्पशीर्षाच्चलदधस्समानीत त्रिपताकेन ।

वपुषि—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

सशङ्कं—शङ्कितदृष्ट्याङ्गशङ्कितेन ॥ २ ॥

श्वसितपवनमनुपमपरिणाहम् ।

मदनदहनमिव वहति सदाहम् ॥ ३ ॥

श्वसित—उद्वाहितोरसा ।

पवन—तिर्यकप्रसारितचलत्पुरःसमानीतत्रिपताकेन ।

अनुपम—वामतिर्यकप्रसारित दक्षिणपुरःप्रसारितालपल्लवाभ्याम् ।

परिणाहं—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

मदन—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

दहनं—विश्लिष्टांगुलिचलदूर्ध्वगतपताकेन ।

इव—आवर्तनेन ।

वहति—स्कंधगतालपल्लवेन ।

सदाहं—अभितप्तया दृष्ट्या श्वासोच्छ्वासेन ॥ ३ ॥

दिशिदिशि किरति सजलकणजालम् ।

नयननलिनमिव विगलित नालम् ॥ ४ ॥

दिशिदिशि—प्रतिदिग्दर्शितसूचीमुखेन ।

किरति—नयनादधस्समानीतानामिक त्रिपताकेन क्षिप्तांगुलिमुकुलेन च सजल—ऊर्ध्वास्थित विश्लिष्टांगुलि अधोमुखपताकाभ्याम् ।

कण—क्षिप्तमुकुलेन ।

जालं—अधस्तलपुरोलोलितपताकाभ्याम् ।

नयन—अपाङ्गावर्तित त्रिपताकेन । अथवा नयनदर्शित त्रिपताकेन ।

नलिनं—कमलवर्तनया ।

इव—आवर्तनेन ।

विगलित—मिलितमुखावर्तितपरावर्तित किञ्चिद्वियुक्त हंसास्याभ्याम् ।

अथवा उद्वेष्टितपताकेन । अथवा उद्वेष्टितकर्तरीमुखेन ।

नालं—शनैरूर्ध्वाधोगच्छच्चलत्सन्दंशेन । अथवा ऊर्ध्वाधोगच्छद्भ्रमद्भ्रपरेण ॥ ४ ॥

नयन विषयमपि किसलयतल्पम् ।

कलयति विहित हुताशनकल्पम् ॥ ५ ॥

नयन—अपाङ्गावर्तित त्रिपताकेन ।

विषयं—अधोंगुलिपुरस्तलपताकेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

किसलय—पल्लवहस्तकेन ।

तल्पं—कपोलगतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा च । अथवा सुप्त स्थानकेन ।

कलयति—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

विहित—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

हुताशन—विश्लिष्टचलदंगुल्यूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
कल्पं—पिलितसूचीमुखाभ्याम् ॥ ५ ॥

त्यजति न पाणितलेन कपोलम् ।
बालशशिनमिव सायमलोलम् ॥ ६ ॥

त्यजति—शनैः किञ्चिद्विक्षिप्त विच्युतमुष्टिना ।
न—पुरस्तललोलितपताकेन ।
पाणितलेनकपोलं—करदर्शितपताकेन कपोलगतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा ।

बालशशिनं—तिर्यग्ूर्ध्वदर्शितार्धचन्द्रेणोत्क्षिप्त शिरसा च ।
इव—आवर्तनेन ।
सायं—वामदेशादक्षिणमानीत परिभ्रामिसूचीमुखेन ।
अलोलं—समशिरसा पुरःप्रसारिताधस्तलस्तब्धपताकाभ्याम् ॥ ६ ॥

हरिरिति हरिरिति जपति सकामम् ।
विरह विहितमरणेव निकामम् ॥ ७ ॥

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
इति—आवेष्टिपताकेन ।
जपति—अर्धमुकुलयामृष्ट्या दृक्चालितांगुष्ठसन्दंशेन ।
सकामं—हृद्यावेष्टित चतुरेण ।
विरह—विद्युक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
विहित—शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकेन ।
मरणेव—अश्लीलत्वात्याज्यम् ।
निकामं—हृद्गतसन्दंशेन शनैरावर्तित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ॥

श्री जयदेव भणितमिति गीतम् ।
सुखयतु केशवपदमुपनीतम् ॥ ८ ॥

श्रीः—शनैः किञ्चिदूर्ध्वतलपल्लवेन ।
जयदेव—ललाटस्थांजलिना अवधूतशिरसा च ।
भणितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
सुखयतु—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।
केशव—केशवन्धेन ।
पदं—चरणदर्शितपताकेन ।
उपनीतं—पुष्पपुटेन ॥ ७ ॥

स्मरातुरांदैवतवैद्यहृद्य त्वदङ्गसङ्गामृतमात्रसाध्याम् ।
वियुक्तबाधां कुरुषे न राधां उपेन्द्र वज्रादपि दारुणोऽसि ॥

स्मरातुरां—हृद्यावेष्टितचतुरेणाधोमुखेन शिरसाभितप्रया दृष्ट्या च ।
दैवत—ललाटस्थांजलिना ।
वैद्य—प्रकोष्ठस्थितचतुरेण ।
हृद्य—हृद्गतसन्दंशेन लोलितालपल्लवेन विकोशया दृष्ट्या च ।
त्वत्—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।
अङ्ग—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।
सङ्ग—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
अमृत—अर्धचन्द्रेण ।
मात्र—ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।
साध्यां—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।
वियुक्त—परावर्तितपताकेन ।
बाधां—लोलित शिरसा ग्लानदृष्ट्या च ।

क्रूरुषे—अधोमुखहंसाखेन ।

न—पुरस्तलकंपितपताकेन ।

राधां—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

उपेन्द्र—वैष्णवस्थानकेन ।

वज्रात्—स्कंधसमीपस्थित पुरोलोलितपताकेन शिखरेण वीरदृष्ट्या च
अपि—आवर्तनेन ।

दारुणः—भयानक दृष्ट्या ।

असि—ऊर्ध्वतल पुरस्थितपताकेन ॥

कन्दर्पज्वर संज्वराकुलतनोराश्चर्यमस्याश्चिरम् ।

चेतश्चन्दनचन्द्रमःकमलिनीचिन्तासु सन्ताम्यति ।

किन्तुक्लान्तिवशेनशीतलतनुं त्वामेकमेव प्रियं

ध्यायन्ती रहसिस्थिता कथमपि क्षीणा क्षणं प्राणिति ॥

कन्दर्प—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

ज्वर—त्रिधुतशिरसाचलत्पताकाभ्यां अभितप्तया दृष्ट्या च ।

संज्वराकुल—अभितप्तया दृष्ट्याङ्गवलितेन ।

तनोः—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

आश्चर्य—अद्भुतदृष्ट्या हनुसंलग्न सूचीमुखेन ।

अस्याः—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रति सन्दर्शितपताकेन ।

चिरं—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

चेतः—हृद्गतसन्दंशेन ।

चन्दन—उद्वेष्टितमुष्टिभ्यां अवधूत शिरसा च ।

चन्द्रमाः—अर्धचन्द्रेण ।

कमलिनी—कमलवर्तनया ।

चिन्तासु-कपोलगतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा शून्यदृष्ट्या च ।

सन्ताभ्यति-ग्लानदृष्ट्याङ्गवलितैः ।

किन्तु-विच्युतसन्दंशेन ।

क्लान्ति-क्लान्तया दृष्ट्या ।

वशेन-शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

शीतलतनुं-कमलवर्तनया मिलितसूचीमुखाम्भ्याम् । अङ्गदर्शित
हंसपक्षेण च ।

त्वां-पुरस्तलप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

एकं-ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

एव-ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

प्रियं-हृद्गतपताकेन ।

ध्यायन्ती-हृद्गतसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

रहसि-ऊर्ध्वमुखतिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन । अथवा ऊर्ध्वमुखसूचीमुखे-
नोर्ध्वस्थितमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्यां च ।

स्थिता-शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

कथमपि-आवर्तितपताकेन ।

क्षीणा-ऊर्ध्वमुखलोलित शुकतुण्डेण ।

क्षणं-विच्युतकपित्थेन ।

प्राणिति-उद्वाहितोरसा ॥

अहमिह निवसामि याहि राधां

अनुनय मद्रचनेन चानयेथाः ।

इति मधुरिपुणा सखी नियुक्ता

स्वयमिदमेत्य पुनर्जगाद राधाम् ॥

अहं-जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

- इह—अर्धोगुलिपुरस्तलपताकेन ।
 निवसामि—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
 याहि—तिर्यक्तलावेष्टितपताकेन ।
 राधां—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
 अनुनय—हृत्स्थांजलिना ।
 मद्रचनेन—हृत्स्थपताकेनाधरात्पुरोगतहंसास्येन च ।
 च—आवर्तनेन ।
 आनयेथाः—तिर्यक्स्थिताकर्षित मृगशीर्षेण ।
 इति—आवर्तनेन ।
 मधुरिपुणा—त्रिमङ्गीस्थानकेन ।
 सखी—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृदतपताकेन च ।
 नियुक्ता—तिर्यक्तलावेष्टितपताकेन ।
 स्वयं—हृदतपताकेन ।
 इदं—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
 एत्य—आकर्षितमृगशीर्षेण । अथवा चतुरोपरिमिलितचतुरेण ।
 पुनः—वारंवारवर्तनेन ।
 जगाद—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
 राधां—आकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ॥

अष्टपदी १०

वहति मलयसमीरे मदनमुपनिधाय ।

स्फुटति कुसुमसमूहे विरहि हृदयदलनाय ॥ १ ॥

वहति—पुरःप्रसारिताधस्तल लोलितपताकाभ्याम् ।

मलयसमीरे—ऊर्ध्वस्थितालपल्लवाच्चलदधस्समानीत त्रिपताकेन ।

मदनं—हृद्गतावेष्टित चतुरेण ।

उपनिधाय—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

स्फुटति—विकसितमुकुलेन ।

कुसुम—कांगूलेन ।

समूहे—पुरोविस्तारितपताकाभ्याम् ।

विरहि—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

हृदय—हृद्गतसन्दर्शनेन ।

दलनाय—पताकोपरिमर्दितपताकेन । अथवा रेचितहस्तकेनरौद्रया
दृष्ट्या च ॥ १ ॥

साखिसीदति तव विरहे वनमाली ॥

साखि—वामाधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण दक्षिणहृद्गतपताकेन च ।

सीदति—म्लानमुखरागेणाधोमुखशिरसा ग्लानदृष्ट्या च ।

तव—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षप्रतिदर्शितपताकेन ।

विरहे—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

वनमाली—स्कन्धोपरिदेशाज्जानुपर्यन्तानीत खटकामुखाभ्याम् ॥

दहति शिशिरमयूखे मरणमनुकरोति ।

पतति मदनविशिखे मनसि बहुदुनोति ॥ २ ॥

दहति—ऊर्ध्वगतचलत्पताकाभ्याम् ।

शिशिरमयूखे—तिर्यगूर्ध्वस्थितार्धचन्द्रादधःसमानीत चलत्रिपता-
केनोत्क्षिप्तशिरसा च ।

मरणं—अश्लीलत्वात्यक्तम् ।

अनुकरोति—अश्रितेन शिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण ।

पतति—उद्वेष्टित कर्तरीमुखेन ।

मदन—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

विशिखे—कांगूलेन स्कन्धदेशात्किञ्चिदधःसमानीतविरलांगुलिपूरस्तल
पताकेन वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकर्णाकृष्टखटकागुखाभ्याम् ।

मनसि—हृद्गतसन्दंशेन ।

बहु—अवेष्टितं किञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

दुनोति—विषण्णया दृष्ट्याङ्गवलिनेन च ॥ २ ॥

ध्वनति मधुपसमूहे श्रवणमपि दधाति ।

मनसि कलितहृदये निशिनिशिरुजमुपयाति ॥ ३ ॥

ध्वनति—अधरात्पूरोगतहंसास्येन ।

मधुप—भ्रमरेण ।

समूहे—आवर्तनेन कृतमुष्टिना । अथवा अधस्तलोपरिलोलितपता
काभ्याम् ।

श्रवणमपि दधाति—कर्णस्थत्रिपताकेन ।

मनसि—हृद्गतसन्दंशेन ।

कलित—अवेष्टितपताकेन ।

विरहे—वियुक्तसूचीगुखाभ्याम् ।

निशिनिशि—प्रसारितविर्यग्गतोर्ध्वमुखपताकेन ।

रुजं—विधुतेन शिरसा चलदूर्ध्वगतविश्लिष्टांगुलिपताकाभ्याम् । अथवा
प्रकोष्ठस्थित चतुरेण ।

उपयाति—अवेष्टिताधस्तलपताकाभ्याम् ॥ ३ ॥

वसति विपिन विताने त्यजति ललितधाम ।

लुठति धरणिशयने बहु विलपति तव नाम ॥ ४ ॥

वसति—शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकेन ।

विपिन—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां पल्लवेन च ।

विताने—ऊर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।

त्यजति—उद्वेष्टितपताकेन ।

ललित—लोलितालपल्लवेन ।

धाम—ऊर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।

लुठति—लोलितशिरसाङ्गवलितेन ।

धरणि—पुरस्तलाधोदर्शित पताकेन ।

शयने—प्रसारितस्थानकेन मुकुलया दृष्ट्या च । अथवा कपोल
गतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा च ।

बहु—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्यां च ।

विलपति—म्लानमुखरागेण विषण्णया दृष्ट्या अधरात्पुरोगतहंसास्येन च

तव—अधस्तलसर्पशीर्षप्रतिदर्शितपताकेन ।

नाम—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ॥ ४ ॥

भणति कविजयदेवे विरह विलसितेन ।

मनसिरभसविभवे हरिरुदयतु सुकृतेन ॥ ५ ॥

भणति—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

कविजयदेवे—ललाटस्थकपोतेन ।

विरह—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

विलसितेन—लोलितालपल्लवेन ।

मनसि—हृद्गतसन्दंशेन ।

रभसविभवे—हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

उदयतु—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवाभ्याम् ।

सुकृतेन—अधोमुखविकसितमुकुलेन ॥ ५ ॥

पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपते रासादितास्सिद्धयः
 तस्मिन्नेव निकुञ्जमन्मथमहातीर्थं पुनर्माधवः ।
 ध्यायंस्त्वामनिशं जपन्नपि तवैवालापमन्त्रावलिं
 भूयस्त्वत्कुचकुम्भनिर्भरपरीरंभामृतं वाञ्छति ॥

पूर्वं—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

यत्र—पार्श्वगतसूचीमुखेन तिर्यग्दृष्ट्या च ।

समं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

त्वया—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षं प्रतिदर्शितपताकेन ।

रतिपतेः—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

आसादिताः—अधस्तलीकृतावेष्टितपताकेन ।

सिद्धयः—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

तस्मिन्—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

एव—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

निकुञ्ज—चलदूर्ध्वानीतलताकरपल्लवाभ्यां च ।

मन्मथ—हृद्यावेष्टित चतुरेण ।

महा तीर्थं—पुरः अधोमुखावर्तितसूचीमुखाभ्याम् ।

पुनः—आवेष्टितपताकेन ।

माधवः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

ध्यायन्—हृद्गतसन्दर्शनेन ।

त्वां—अधस्तलसर्पशीर्षदर्शितपताकेन ।

अनिशंजपन्—निमीलितदृष्ट्याहृच्चालितांगुष्ठसन्दर्शनेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

तवैव—अधस्तलसर्पशीर्षदर्शितपताकेन ।

आलाप—आकंपितेन शिरसा अधरात्पुरोगतहंसास्येन च ।

मन्त्रावलिं—कर्णस्थहंसास्येन ।

भूयः—आवेष्टितपताकेन ।

त्वत्—अधस्तलसर्पशीर्षदशितपताकेन ।

कुचकुम्भ—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

निर्भरपरीरंभ—गाढोत्सङ्गेन ।

अमृतं—अर्धचन्द्रेण ।

वाञ्छति—हृद्रतहंसास्येन पुनःपुरोनीततेनैव ॥

त्वद्वाष्पेण समं समग्रमधुना तिग्मांशुरस्तङ्गतो
 गोविन्दस्य मनोरथेन च समं प्राप्तं तमःसांद्रताम् ।
 कोकानां करुणस्वरेण सहशी दीर्घा ममप्रार्थना
 तन्मुग्धे विफलं विलम्बनमसौ प्राप्तोभिसारक्षणः ॥

त्वत्—अधस्तलसर्पशीर्षपताकेन ।

वाष्पेण—नयनाच्चलदधस्समानीतत्रिपताकेन ।

समं—मिलितसूर्चीमुख्याभ्याम् ।

समग्रं—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

अधुना—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

तिग्मांशुरस्तङ्गतः—पार्श्वदेशाच्चलदपरपार्श्वेसमानीत सूर्चीमुखेन ।

गोविन्दस्य—त्रिभङ्गीस्थानकेन च । हृद्रतसन्दंशेन ।

समं—मिलितसूर्चीमुख्याभ्याम् ।

प्राप्तं—चतुरोपरिचतुरेण ।

तमः सांद्रतां—ऊर्ध्वविस्तारितपताकेनमिलिताधस्तलपताकाभ्यां च ।

कोकानां—हंसास्येन ।

करुण—करुणया दृष्ट्या ।

खनेन—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
 सदृशी—मिलितसूचीमुखाम्भ्याम् ।
 दीर्घा—शनैरावेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।
 मम—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
 प्रार्थना—हृदिस्थांजलिना ।
 तत्—पुरोदेशदर्शितसूचीमुखेन ।
 मुग्धे—स्वस्तिकीकृतकांगूलाभ्याम् ।
 विफलं—विच्युतकपित्थेन ।
 विलंबनं—विलंबगत्या ।
 असौ—पुरोदर्शिताधस्तलपताकेन ।
 रम्यः—लोलितसन्दंशेन ।
 अभिसार—अधोगुलिचलत्पुरःप्रसारितपताकेन ।
 क्षणः—ऊर्ध्वमुखकिंचिद्विच्युतसन्दंशेन ॥

अष्टपदी ११

रतिसुखसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेषम्
 न कुरुनितम्बिनि गमनविलम्बनमनुसर तं हृदयेशम् ॥१॥

रति—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् । अथवा ललितदृष्ट्योत्सङ्गेन च ।
 सुख—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या ।
 सारे—शनैरावर्तनेन कृतमुष्टिना ।
 गतं—आवेष्टितपताकेन ।
 अभिसारे—ऊर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।
 मदन—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
 मनोहर—लोलितालपल्लवेन ।

वेषं ऊर्ध्वाधोमुखसन्दंशाभ्याम् ।

न—पुरस्तल कम्पितपताकेन ।

कुरु—अधोमुखहंसास्येन ।

नितम्बिनि—नितम्बहस्तकेन ।

गमन—अधोगुलिपुरःप्रसारितपताकेन । अथवा ऊर्ध्वतलतिर्यग्लोलित
मृगशीर्षेण ।

विलम्बनं—करिहस्तचार्या ।

अनुसर—अवधूतशिरसा अधोगुलि पुरःप्रसारितपताकेन ।

तं—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

हृदयेशं—हृदयसन्दंशेनावर्तनेन कृतमुष्ट्युपरिशिखरेण ॥ १ ॥

धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली ।

गोपीपीनपयोधरमर्दन चञ्चल कर युगशाली ॥

धीरसमीरे—अधस्तल पुरःप्रसारित किञ्चिल्लोलितपताकाभ्याम् ।

यमुना—ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखचलदधःसमानीत त्रिपताकेन भकर-
हस्तकेन च ।

तीरे—पुरश्चलत्प्रसारित त्रिपताकाभ्याम् ।

वसति—शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ।

वने—पल्लवहस्तकेन प्रसारितपताकाभ्यां च ।

वनमाली—स्कन्धादुपरिदेशाज्जानुपर्यन्तानीत खटकामुखाभ्याम् ।

गोपी—शिरस्थालपल्लवेन । कर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा
कान्तया दृष्ट्या च ।

पीनपयोधर—हृदिस्थित स्वस्तिकीकृतालपल्लवाभ्याम् ।

मर्दन—वक्षस्युपरि शनैर्मर्दितपताकेन ।

चञ्चल—कम्पितपताकेन ।

कर-करदर्शितपताकेन ।

युग-पुरस्तलार्धपताकेन ।

शाली-तिर्यक्पुरःप्रसारितलोलितालपल्लवाभ्याम् ॥

नामसमेतं कृतसङ्केतं वादयते मृदु वेणुम् ।

बहुमनुने ननु ते तनुसङ्गतपवनचलितमपि रेणुम् ॥२॥

नाम-अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

समेतं-मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

कृत-अधोमुखहंसास्येन ।

सङ्केतं—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

वेणुं—वम्शधारणेन ।

बहु-अवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

मनुते-हृत्तसन्दंशेन ।

ननु—शनैरधस्तलीकृतचतुरेण ।

ते-पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

तनु—अङ्गदर्शितहंसपक्षेन ।

सङ्गत—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

पवन—तिर्यक्प्रसारित चलत्पुरस्समानीतत्रिपताकेन ।

चलितं—कम्पितपताकेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

रेणुं—निष्पेषिताधोमुखसन्दंशाभ्याम् ॥ २ ॥

पतति पतत्रे विचलति पत्रे शङ्कितभवदुपयानम् ।

रचयति शयनं स चकितनयनं पश्यति तव पन्थानम् ॥३॥

पतति पतत्रे—तिर्यक्प्रसारितेन चलत्पुरस्समानीतहंसपक्षेण ।

विचलतिपत्रे—आवर्तितपरावर्तित विस्तारितचतुराभ्याम् ।

शङ्कित—शङ्कितदृष्ट्याङ्गशङ्कितेन ।

भवत्—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

उपयानं—तिर्यगाकर्षितमृगशीर्षेण ।

रचयति—परस्परसम्मुखावर्तित परावर्तितहंसाभ्याम् ।

शयनं—कपोलगतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा । अथवा प्रसारित स्थानकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

सचकिननयनं—त्रस्तयादृष्ट्यापाङ्गावर्तितचतुराभ्याम् ।

पश्यति—कान्तया दृष्ट्या अध्यर्धिकाचार्या च ।

तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

पन्थानं—ऊर्ध्वतलतिर्यग्गतमृगशीर्षेणाध्यर्धिकाचार्या च ॥ ३ ॥

मुखरमधीरं त्यज मञ्जीरं रिपुमिव केलिसुलोलम् ।

चल सखि कुंजं सतिभिरपुंजं शीलय नीलनिचोलम् ॥४॥

मुखरं—अधरात्पुरोगत चलद्रंसास्येन ।

अधीरं—चलत्रिपताकेन ।

त्यज—किञ्चिद्विशिप्त विच्युतमुष्टिना ।

मंजीरं—गुल्फोपरिदर्शितार्धचन्द्रेण ।

रिपुं—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

इव—आवर्तनेन ।

केलि—उत्सङ्गेन ललित दृष्ट्या च ।

सुलोलं—लोलितालपल्लवेन ।

चल—ऊर्ध्वतलतिर्यग्गतमृगशीर्षाभ्याम् । अथवा अधोंगुलि पुरःप्रसारितपताकेन ।

सखि—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण ।

कुंजं—ऊर्ध्वगतलताकरेण कृतपल्लवेनोर्ध्वमीलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम्
सतिमिर—ऊर्ध्वतिर्यग्गतपताकेन ।

पुंजं—मिलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।

शीलय—पार्श्वदेशात्पुरस्समानीत परस्परसम्मुखवर्तितपरावर्तित खट-
कामुखाभ्यां च ।

नील निचोकं—ऊर्ध्वप्रसारितचलत्सन्दंशेन । आकर्षितांचलखटका-
मुखेन परावृत्तेन शिरसा ॥ ४ ॥

उरसिसुरारे रूपहितहारे घन इव तरलबलाके ।

तडिदिवपीते रतिविपरीते राजसि सुकृतविपाके ॥ ५ ॥

उरसि—हृद्गतपताकेन ।

सुरारेः—त्रिमङ्गीस्थानकेन ।

उपहितहारे—स्कंधोपरिदेशाच्छनैर्जानुपर्यन्तानीव खटकामुखाभ्याम् ।

घन—ऊर्ध्वस्थिताधः प्रसृतांगुलिपताकाभ्याम् ।

इव—आवर्तनेन ।

तरलबलाके—तिर्यक्प्रसारित चलत्पुरःसमानीतहंसपक्षेण ।

तडित्—ऊर्ध्वपुरःप्रसारिताधस्तलचलतिर्यग्गतत्रिपताकेन । अथवा
पुनःपुनः स्वस्तिकीकृत विच्युतचलत्रिपताकाभ्यां च ।

इव—आवर्तनेन ।

पीते—करभोपरिचालितसन्दंशेन ।

रति—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

विपरीते—विनिमयेनोर्ध्वाधःकृतमिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्यां च ।

राजसि—लोलितालपल्लवेन ।

सुकृत—अधोमुखविकसितमुकुलेन ।

विपाके—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ॥ ५ ॥

विगलितवसनं परिहृतरशनं घटय जघनमपिधानम् ।

किसलयशयने पङ्कजनयने निधिमिवहर्षनिदानम् ॥ ६ ॥

विगलित—कटिस्थपरावृत्तकर्तरीमुखाभ्याम् ।

वसनं—कटिपार्श्वदेशात्पुरस्समानीतसन्दंशाभ्याम् ।

परिहृदरशनं—उद्वेष्टिपताकेन कटिस्थितार्धचन्द्राभ्यां च ।

घटय—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

जघनं—नितम्बहस्तकेन ।

अपिधानं—शनैरावर्तिताधस्तलपताकाभ्याम् ।

किसलय—पल्लवहस्तकेन ।

शयने—कपोलगतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा । अथवा सुप्त-
स्थानकेन ।

पङ्कज—कमलवर्तनया ।

नयने—अपाङ्गावर्तितचतुरेण ।

निधिं—आवर्तनेन कृतशुष्टिना ।

हव—आवर्तनेन ।

हर्ष—हृदिस्थविकसितमुकुलेन । हृष्टया दृष्टया च ।

निदानं—आवेष्टिताधस्तलचतुरेण ॥ ६ ॥

हरिरभिमानी रजनिरिदानीमियमपियाति विरामम् ।*

कुरु मम वचनं सत्वररचनं पूरय मधुरिपुकामम् ॥ ७ ॥

हरिः—त्रिमङ्गीस्थानकेन ।

अभिमानी—आधूतशिरसा शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन च ।

रजनिः—पुरःप्रसारितांगुलितलतिर्यक्पताकेन ।

इदानीं—किञ्चिदधस्समानीनोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

हयं—अर्धोंगुलिपुरस्तलदार्शितपताकेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

याति—तिर्यगावृत्तित पताकेन ।

विरामं—शनैरावर्तिताधस्तलपताकेन ।

कुरु—अधोमुखहंसास्येन ।

मम—जत्रुदशिंतालपल्लवेन ।

वचनं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

सत्त्वर—चारं वारं त्वरयावेष्टितपताकेन ।

रचनं—परस्परं पुरोगच्छत्तुराभ्याम् ।

पूरय—शनैःपुरोलोलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।

मधुरिपु—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

कामं—शनैरावेष्टित हृद्गतचतुरेण स्निग्धया दृष्ट्या च ॥ ७ ॥

श्री जयदेवे कृतहरिसेवे भणति परमरमणीयम् ।

प्रमुदितहृदयं हरिमतिसदयं नमत सुकृतकमनीयम् ॥८॥

श्री—शनैरूर्ध्वानीतालपल्लवेन ।

जयदेवे—ललाटस्थांजलिनावधूतशिरसा च ।

कृत—अधोमुखहंसास्येन ।

हरि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

सेवे—हृत्स्थांजलिना ।

भणति—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

परम—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।

रमणीयं—लोलितालपल्लवेन ।

प्रमुदित—हृत्स्थविकसितमुकुलेन हृष्टया दृष्ट्या च ।

हृदयं—हृद्गतसन्दंशेन ।

हरिं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अति—आवेष्टितकिंचिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

सदयं—हृद्गतपताकेन स्निग्धया दृष्ट्या च ।

नमत—ललाटस्थकपोतेनावधूत शिरसा च ।

सुकृत—अधोमुखविकसितमुकुलेन ।

कमनीयं—लोलितालपल्लवेन ॥ ८ ॥

विकिरतिमुहुः श्वासानाशां पुरोमुहुरीक्षते

प्रविशतिमुहुः कुंजं गुंजन्मुहुर्बहुताम्यति ।

रचयतिमुहुश्शय्यां पर्याकुलं मुहुरीक्षते

मदनकदनकान्तः कान्तेप्रियस्तव वर्तते ॥

विकिरति—नासात्पुरोक्षिप्त त्रिपताकेन ।

मुहुः—शनैरावर्तितत्रिपताकेन ।

श्वासान्—श्वासोच्छ्वासेन ।

आशांपुरः—पुरोदर्शितसूचीमुखेन ।

मुहुः—शनैरावर्तितपताकेन ।

ईक्षते—विकीशया दृष्ट्या ।

प्रविशति—अधोगुलिपुरःप्रसारितपताकेन हंसगत्याचार्या ।

मुहुः—पूर्ववत् ।

कुंजं—चलल्लताकरोर्ध्वसमानीत मृगशीर्षाभ्याम् ।

गुंजन्—कर्णगतचलत्सन्दंशेन । अथवा अधरात्पुरोगतहंसास्येन

विषण्णया दृष्ट्या च ।

मुहुः—पूर्ववत् ।

बहु—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

ताम्यति—ग्लानदृष्ट्याङ्गवलितेन ।

रचयति—खटकामुखाभ्याम् ।

मुहुः—पूर्ववत् ।

शय्यां—प्रसारितपताकाभ्याम् स्कन्धानतेन शिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण
अथवा सुप्तस्थानकेन ।

पर्याकुलं—हृदि उद्वेष्टितपताकेन ।

मुहुः—पूर्ववत् ।

वीक्षते—विप्लुतया दृष्ट्या ।

मदन—हृद्यावेष्टित चतुरेण ।

कदन—रेचितहस्तकेन अथवा वामकरमुष्टिदक्षिकर्णाकृष्टस्वटकामुखा-
भ्याम् ।

क्लान्तः—ग्लानदृष्ट्या ।

कान्ते—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रतिदर्शितपताकेन ।

प्रियः—हृद्गतपताकेन ।

तव—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।

वर्तते—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ॥

सभयचकितं निन्यस्यन्तीं भृशंहशमन्तरे

प्रतितरुमुहुःस्थित्वा मन्दं पदानि वितन्वतीम् ।

कथमपिरहः प्राप्तां अङ्गैरनङ्गतरङ्गिभिः

सुमुखि सुभगः पश्यन्सत्वामुपैतु कृतार्थताम् ॥

सभयचकितं—विधुतशिरसा त्रस्तयादृष्ट्या च ।

निन्यस्यन्तीं—परस्परपुरोगत चतुराभ्याम् ।

भृशं—आवर्तनेन ।

हशं—अपाङ्गचलत्रिपताकेन ।

अन्तरे—पुरोदर्शितपताकेन ।

प्रतितरु—पृथक् पृथक् दर्शितचलत्रिपताकाभ्याम् ।

मुहुः—आवर्तनेन ।

स्थित्वा—अधस्तलीकृतपताकेन ।

मन्दंपदानिवितन्वतीं—विलम्बगत्याचार्या परस्परपुरोगत चतुरा-
भ्याम् ।

कथमपि — शनैरावर्तितपताकेन ।

रहः—ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

प्राप्तां—अधस्तलीकृतपताकेन ।

अङ्गैः—अङ्गदर्शित हंसपक्षैः ।

अनङ्ग—हृद्यावेष्टित चतुरेण ।

तरङ्गिभिः—परस्पराणुगच्छच्चलदंगुलिभिरूर्ध्वाधस्तलस्थितपताकाभ्यां ।

सुमुखि—लोलितसन्दंशेन हनोरधोलपल्लवेन ।

सुभगः—ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।

पश्यन्—अपाङ्गविलोलित चतुराभ्याम् ।

सः—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

त्वां—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रतिदर्शितपताकेन ।

उपैतु—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

कृतार्थतां—ऊर्ध्वतलोर्ध्वगतपताकाभ्याम् ॥

—:—

॥ इति रतिसुखसारे ॥

अथ तांगन्तुमशक्तां चिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा ।

तच्चरितं गोविन्दे मनसिजमन्दे सखी प्राह ॥

अथ—आवर्तितपताकेन ।

तां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

गन्तुमशक्तां—चलत्पुरःप्रसारितपताकेन सबलद्गत्याचार्या च ।

चिरं—शनैरावेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

अनुरक्तां—हृद्गतचतुरेण ।

लतागृहे—शनैरूर्ध्वानीतलताकरणोर्ध्वमीलितमृगशीर्षाभ्यां च ।

दृष्ट्वा—अपाङ्गविलुलित चतुराभ्याम् ।

तत्—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

चरितं—ऊर्ध्वतलविस्तारित पताकेन ।

गोविन्दे—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

मनसिजमन्दे—हृद्यावेष्टित चतुरेण भ्रान्तदृष्ट्या च ।

सखी—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।

प्राह—अधरात्पुरोगतहंसासेन ॥

अङ्गेष्वभरणं करोति बहुशः पत्रेपि संचारिणि

प्राप्तं त्वां परिशङ्कते वितनुते शय्यां चिरं ध्यायति ।

इत्याकल्प विकल्प तल्परचना सङ्कल्पलीलाशत

व्यासक्तापि विना त्वया वरतनुनैषा निशां नेष्यति ॥

अङ्गेषु—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

आभरणं—प्रकोष्ठगतार्धचन्द्रेण प्रत्यङ्गदर्शिताभरणमुद्राभिश्च ।

करोति—अधोमुखहंसासेन ।

बहुशः—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

पत्रे—दर्शितचतुरेण ।

अपि—आवर्तनेन ।

संचारिणि—पुरःप्रसारित चलत्पताकाभ्याम् ।

प्राप्तं—तिर्यगाकर्षितमृगशीर्षेण ।

त्वां—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

परिशङ्कते—शङ्कितया दृष्ट्या ।

वितनुते—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

शय्यां—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् । सुप्तस्थानकेन च ।

चिरं—शनैरावेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

ध्यायति—हृद्गतसन्दंशेन निमीलित दृष्ट्या च ।

इति—आवेष्टितपताकेन ।

आकल्प—अङ्गदर्शितसन्दंशाभ्याम् ।

विकल्प—आवेष्टितोद्वेष्टित चतुरेण ।

तल्प—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां सुप्तस्थानकेन च ।

रचना—मिलितमुखलोलितहंसास्याभ्याम् ।

संकल्प—हृद्देशात्पुरोगतोर्ध्वमुखसन्दंशेन ।

लीला—गजगत्या लोलितचतुरेण ।

शतं—ऊर्ध्वमुखस्तब्धसूचीमुखेन ।

व्यासक्ता—हृदयात्पुरोमीलित चतुराभ्याम् ।

अपि—आवर्तनेन ।

विना—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

त्वया—पुरोदर्शितोर्ध्वतलपताकेन ।

वरतनुः—लोलितालपल्लवेनाङ्गदर्शित हंसपक्षेन ।

न—ऊर्ध्वागुलिपुरस्तलकम्पितपताकेन ।

एषा—अधोर्गुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।

निशां—ऊर्ध्वमुखविस्तारितपताकाभ्याम् ।

नेष्यति—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ॥

अष्टपदी १२

पश्यति दिशिदिशि रहसि भवन्तम् ।

त्वदधरमधुरमधूनि पिबन्तम् ॥ १ ॥

पश्यति—अपाङ्गावर्तित त्रिपताकेन ।

दिशिदिशि—प्रतिदिग्दर्शित सूचीमुखेन ।

रहसि—पार्श्वगतोर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

भवन्तं—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

त्वत्—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

अधर—अधरोपरिचालितसन्दंशेन ।

मधुरमधूनि—मदिरया दृष्टया मत्तल्याचार्या च ।

पिबन्तं—मुखस्थशिखरेण । अथवा मुखसमीपे ऊर्ध्वाधोमिलितमुकु-
लाभ्याम् ॥ १ ॥

नाथ हरे । सीदति राधा वासगृहे ॥

नाथ—आवर्तनेन कृतमुष्टिस्थशिखरेण च । अथवा मृगशीर्षेण ।

हरे—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

सीदति—ग्लानदृष्टया ग्लानमुखरागेणावधूतेन शिरसाङ्गवलितेन च ।

राधा—आकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा । अथवा
स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् । यद्वा अधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण ।

वास—शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकेन ।

गृहे—मीलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ॥

त्वदभिसरण रभसेनवलन्ती ।

पतति पदानि कियन्ति चलन्ती ॥ २ ॥

त्वत्—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

अभिसरण—अवधूतशिरसा तिर्यग्धोङ्गुलि पुरःप्रसारितपताकेन ।
अद्भुताचार्या ।

रभसेन—त्वरया आवर्तितपताकेन ।

वलन्ती—अङ्गवलितेन ।

पतति—सवलितगत्याङ्गवलितेन ।

पदानि कियन्ति—समपादाचार्या चतुरात्पुरोगतचतुरेण ।

चलन्ती—मत्तल्याचार्या ॥ २ ॥

विहित विशद बिसकिसलयवलया ।

जीवति परमिह तव रतिकलया ॥ ३ ॥

विहित—शनैरावेष्टिताघस्तलीकृतपताकेन ।

विशद—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

बिस—कमलवर्तनया शनैरूर्ध्वाधोगतसन्दंशेन ।

किसलय—पल्लवेन ।

वलया—प्रकोष्ठस्थितार्धचन्द्रेण ।

जीवति—हृद्गतपताकेन शनैःश्वसितेन च ।

परं—आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।

इह—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।

तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

रति—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्यां । अथवा उत्सङ्गेन ।

कलया—ऊर्ध्वमुखकपित्थेन ।

मुहुरवलोकित मण्डनलीला ।

मधुरिपुरहमिति भावनशीला ॥ ४ ॥

मुहुः—वारं वारं आवेष्टितपताकेन ।

अवलोकित—अङ्गावलोकनेन ।

मण्डन—अङ्गभूषणानि दर्शितहंसास्यार्धचन्द्राभ्यां च ।

लीला—लोलितालपल्लवेन निहंचितशिरसा च ।

मधुरिपुः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अहं—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

इति—आवर्तनेन ।

भावनशीला—हृद्गतसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ॥ ४ ॥

त्वरितमुपैति न कथमभिसारम् ।

हरिरिति वदति सर्त्रीमनुवारम् ॥ ५ ॥

त्वरितमुपैति—आकर्षितमृगशीर्षेण ।

न—पुरस्तललोलितपताकेन ।

कथं—ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

अभिसारं—पार्श्वगतसूचीमुखेन मिलितमृगशीर्षाभ्यां च ।

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

इति—आवेष्टितपताकेन ।

वदति—अधरात्पुरोगतहंसास्थेन ।

सर्त्री—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।

अनुवारं—वारं वारं आवर्तितपताकेन ॥ ५ ॥

श्लिष्यति चुम्बति जलधरकल्पम् ।

हरिरुपगत इति तिमिरमनल्पम् ॥ ६ ॥

श्लिष्यति—उत्सङ्गेन ।

चुम्बति—अधरसमीपे मुकुलोपरिमुकुलेन ।

जलधर—स्तिर्यक्प्रसारित शनैरूर्ध्वसमानीत विश्लिष्टार्धगुलिपताकाभ्यां

कल्पं—मिलितसूचीमुख्याभ्याम् ।

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

उपगतः—पुरोदेशादाकर्षिताधस्तलमृगशीर्षेण हृष्टादृष्ट्या च ।

इति—आवर्तनेन ।

तिमिरं—ऊर्ध्वविस्तारितपताकाभ्याम् ।

अनल्पं—आवेष्टितकिंचिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ॥ ६ ॥

भवति विलम्बिनि विगलितलज्जा ।

विलपति रोदिति वासकसज्जा ॥ ७ ॥

भवति—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

विलम्बिनि—अधस्तलपताकेन । विलम्बगत्या ।

विगलित—पुरःशनेरुद्वेष्टित कर्तरीमुखेन ।

लज्जा—लज्जितया दृष्ट्या परावृत्तेन शिरसा ।

विलपति—अवधूतशिरसा विषण्णया दृष्ट्या अधरात्पुरोगतहंसास्येन च

रोदिति—नेत्रादधोगत चलत्रिपताकेन ।

वासकसज्जा—हंसास्योर्ध्वचन्द्राभ्याम् आभरण दर्शिताभ्यां स्वस्तिकी-

कृतपद्मकोशाभ्याम् ॥ ७ ॥

श्री जयदेवकवेरिदमुदितम् ।

रसिकजनं तनुतामपि मुदितम् ॥ ८ ॥

श्री—किंचिदूर्ध्वानीतालपल्लवेनावधूतशिरसा च ।

जयदेव—ललाटस्थकपोतेन ।

कवेः—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

इदं—पुरस्तलाधोंगुलिपताकेन ।

उदितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

रसिकजनं—विस्तारितचतुराभ्याम् ।

तनुतां—पुरःप्रसारित विस्तारितपताकेन ।

अति—आवेष्टित किंचिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

मुदितं—हृदिस्थविकसितमुकुलेन ॥ ८ ॥

विपुलपुलकपाली स्फीतसीत्कारमन्त-
 र्जनितजडिमकाकु व्याकुलंव्याहरन्ती ।
 तव कितव विधायामन्दकन्तर्पचिन्ता
 स्मरजलधिनिमग्ना ध्यानलग्ना मृगाक्षी ॥

विपुल—अधस्तलपुरोमिलितपताकाभ्याम् ।

पुलकपाली—अङ्गे चलदूर्ध्वगतहंसपक्षेण ।

स्फीत—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

सीत्कारं—अङ्गशङ्कितेन ।

अन्तर्जनित—हृद्गतसन्दंशेनोर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जडिम—हृद्गतमुष्टिना ।

काकु—कर्णगतत्रिपताकाभ्याम् ।

व्याकुलं—हृद्युद्वेष्टितचतुरेण ।

व्याहरन्ती—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

तव—पुराप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

कितव—दर्शितताम्रचूडहृद्गतसन्दंशेन ।

विधाय—अधस्तलीकृतपताकेन ।

स्मर—हृद्गावेष्टितचतुरेण ।

जलधि—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

निमग्ना—अधोगतमुष्टिना ।

ध्यान—हृद्गतसन्दंशेनमीलितदृष्ट्या च ।

लग्ना—निमीलिताग्रतल सूचीमुख्याभ्याम् ।

मृगाक्षी—दर्शित मृगशीर्षेणपाङ्गवलित त्रिपताकेन ॥

अत्रान्तरे च कुलटाकुलवर्त्मघात

संजातपातक इव स्फुटलाञ्छनश्रीः ।

वृन्दावनान्तरमदीपयदंशुजालैः

दिवसुन्दरीवदनचन्दनविन्दुरिन्दुः ॥

अत्रान्तरे-आवेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।

च-आवर्तनेन ।

कुलटा-ऊर्ध्वविस्तारितपताकाभ्याम् अधोऽगुलिपुरःप्रसारितपताकेन च

कुलवर्त्म-आवर्तनेन कृतमुष्टिना विस्तारितपताकेन च ।

घात-स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

संजातपातकः-विधुतशिरशा ।

इव-आवर्तनेन ।

स्फुट-विकसितमुकुलेन विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन च ।

लांछनश्रीः-अर्धचन्द्रादधोदक्षित मृगशीर्षेण ।

वृन्दावनान्तरं-चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपता-
काभ्यां च । अथवा अन्तरं-अधोऽगुलिपुरस्तलपताकेन ।

अदीपयदंशुजालैः-तिर्यग्धोभागे दक्षितकिंचिदूर्ध्वानीतार्धचन्द्रा-
दधःसमानात् चलत्रिपताकेन च ।

दिवसुन्दरी-दिग्दक्षितसूचीमुखेन स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां च ।

वदन-हनोरधावर्तितालपल्लवेन ।

चन्दन-परावर्तितमुष्टिभ्याम् ।

विन्दुः-ललाटगतसूचीमुखेन ।

इन्दुः-तिर्यग्दक्षितार्धचन्द्रेण ॥

प्रसरति शशधरबिम्बे विहितविलम्बे च माधवे विधुरा ।

विरचितविविधविलापं सा परितापं चकारोच्चैः ॥

प्रसरति-विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

शशधरबिम्बे-तिर्यग्ूर्ध्वदक्षितार्धचन्द्रेण ।

विहित—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

विलम्बे-विलम्बगत्याचार्या ।

च-आवर्तनेन ।

माधवे—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

विधुरा—अधोमुखेन शिरसाङ्गवलितेन च ।

विरचित—अधोमुखहंसासेन ।

विविध-आवेष्टितपताकेन ।

विलापं—अधोवदनशिरसा विषण्णया दृष्ट्या नेत्रादधोगत चलत्रि
पताकेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

परितापं-विधुतशिरसाभितप्तया दृष्ट्या चलदंगुलिपताकाभ्यां च ।

चकार—अधोमुखहंसासेन ।

उच्चैः-आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ॥

अष्टपदी १३

कथितसमयेऽपि हरिरहह न ययौ वनम् ।

मम विफलमिदममलरूपमपि यौवनम् ॥ १ ॥

कथित-अधरात्पुरोगतहंसासेन ।

समये-किञ्चिदधःसमानीतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

अपि-आवर्तनेन ।

हरिः-त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अहह-विषण्णया दृष्ट्या स्कंधानतेन शिरसा ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

ययौ—शनैस्तिर्यगाकर्षिताधस्तलमृगशीर्षेण ।

वनं—ऊर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

पल्लवेन—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

मम—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

विफलं—विच्युतकपित्थेन ।

इदं—अधोगुलिपुरस्तलपताकेन ।

अमल—लोलितसन्दंशेन ।

रूपं—शनैरङ्गदर्शितसन्दंशाभ्यां लोलितालपल्लवेन च ।

अपि—आवर्तनेन ।

यौवनं—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ॥ १ ॥

यामि हे कमिहशरणम् ।

सखीजन वचन वञ्चिता ॥

यामि—अधोगुलिपुरःप्रसारितपताकेन ।

हे—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षप्रतिदर्शितपताकेन ।

कं—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

इह—अधोगुलिपुरस्तलपताकेन ।

शरणं—अवधूतशिरसा हृत्स्यांजलिना ।

सखी—अधस्तलसर्पशीर्षेण ।

जन—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

वचन—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

वञ्चिता—उद्वेष्टितपताकेन ॥

यदनुगमनाय निशि गहनमपि शीलितम् ।

तेन मम हृदयमिदं असमशर कीलितम् ॥ २ ॥

यत्—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

अनुगमनाय—तिर्यग्गतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

निशि—ऊर्ध्वमुखविस्तारितपताकेन ।

गहनं—पल्लवेन विस्तारितपताकाभ्याम् ।

अपि—आवर्तनेन ।

शीलितं—अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेनाध्यधिक्याचार्या ।

तेन—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

मम—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

हृदयं—हृद्गतसन्दंशेन ।

इदं—अर्धोगुलिपुरस्तलपताकेन ।

असम—हृद्गतवेष्टितचतुरेण ।

शर—नामप्रसारितमुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

कीलितं—हृल्लभांगुष्ठशिखरेण ॥ २ ॥

मम मरणमेव वरमिति वितथकेतना ।

किमिह विषहामि विरहानलमचेतना ॥ ३ ॥

मम—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

मरणं—अश्लीलत्वात्यक्तम् ।

एव—आवर्तनेन ।

वरं—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

इति—आवर्तनेन ।

वितथ—विच्युतकिञ्चित्क्षिप्तकपित्थेन ।

केतना—ऊर्ध्वमिलितसर्पशीर्षाभ्याम् ।

किं—विच्युतकपित्थेन ।

इह—अर्धोगुलिपुरस्तलरुम्पितपताकेन ।

विषहामि—अङ्गसमीपे शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

विरह—वियुक्तसूचीमुखाम्भ्याम् ।

अनलं—विश्लिष्टांगुलिचलदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

अचेतना—भञ्जितशिरसा ग्लानदृष्ट्या च ॥ ३ ॥

मामहह विधुरयति मधुरमधुयामिनी ।

कापि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामिनी ॥ ४ ॥

मां—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

अहह—विषण्णया दृष्ट्या स्कंधानतेन शिरसा ।

विधुरयति—अधोमुखेन शिरसाङ्गवलितेन ।

मधुर—लोलितालपल्लवेन ।

मधु—कांगूलपल्लवाभ्याम् ।

यामिनी—ऊर्ध्वमुखविस्तारितपताकेन पुरस्तलविरलांगुलिनि कुञ्चकेन च

कापि—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

हरिं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अनुभवति—उत्सङ्गेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

कृत—अधोमुखहंसास्येन ।

सुकृत—अधोमुखविकसितमुकुलेन ।

कामिनी—शिरस्थादाकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा च ॥

अहह कलयामि वलयादि मणिभूषणम् ।

हरिविरहदहनवहनेन बहुदूषणम् ॥ ५ ॥

अहह—विषण्णया दृष्ट्या स्कंधानतेन शिरसा च ।

कलयामि—हृद्गतसन्दंशेन ।

वलयादि—प्रकोष्ठगतार्धचन्द्रेण ।

मणि—चलत्कांगूलेन ।

भूषणं—प्रत्यङ्गदर्शितहंसास्याभ्याम् ।

हरि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

विरह—विद्युक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

दहन—विश्लिष्टांगुलिचलदूर्ध्वपताकेन ।

वहनेन—अङ्गसमीपे शनैरधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ।

बहु—आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

दूषणं—विषण्णया दृष्ट्या विच्युतकपित्थेन ॥ ५ ॥

कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया ।

स्रगपि हृदि दहति मामतिविषमशीलया ॥ ६ ॥

कुसुम—कांगूलेन ।

सुकुमार—चलितांगुष्ठहंसास्येन ।

तनुं—अङ्गदर्शितहंसास्येन ।

अतनु—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

शर—वामप्रंसारिमुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्यां सूचनया दृष्ट्या ।

लीलया—समपादाचार्या दोलहस्तकेन निहश्चितेन शिरसा च ।

स्रगपि—स्कन्धदेशाच्चलदधःसमानीत खटकामुखाभ्याम् ।

हृदि—हृद्गतसन्दर्शेन ।

दहति—विश्लिष्टांगुलि चलदूर्ध्वगतपताकेन ।

मां—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

अति—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

विषमशीलया—अधोमुखेन शिरसा विषण्णया दृष्ट्यांगवलितेन ॥

अहमिहहि निवसामि गणितवनवेतसा ।

स्मरति मधुसूदनो मामपि न चेतसा ॥ ७ ॥

अहं—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

इहहि—अधोंगुलिपुरस्तलपताकेन ।
 निवसामि—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
 गणित—अंगुष्ठगणितांगुल्यूर्ध्वतलपताकेन ।
 वन—पल्लवहस्तकेन विस्तारितपत्ताकाभ्याम् ।
 वेतसा—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्याम् ।
 स्मरति—हृद्रतविकसितमुकुलेन ।
 मधुसूदनः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
 मां—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
 अपि—आवर्तनेन ।
 न—पुरस्तल कम्पितपताकेन ।
 चेतसा—हृद्रतसन्दंशेन ॥ ७ ॥

हरिचरण शरण जयदेवकविभारती ।
 वसतु हृदि युवतीव कोमलकलावती ॥ ८ ॥

हरि—वैष्णवस्थानकेन ।
 चरण—चरणदर्शितपताकेन ।
 शरण—हृत्स्थांजलिनाऽवधूतशिरसा करुणया दृष्ट्या च ।
 जयदेवकवि—ललाटस्थांजलिना ।
 भारती—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
 वसतु—शनैरधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ।
 हृदि—हृद्रतसन्दंशेन ।
 युवति—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
 इव—आवर्तनेन ।
 कोमल—चलितांगुष्ठहंसास्येन ।
 कलावती—ललितया दृष्ट्या चतुरेण च ॥ ८ ॥

तर्त्तिक कामपि कामिनीमभिसृतः किंवा कलाकेलिभिः

बद्धो बन्धुभिरन्धकारिणि वनोपान्ते किमुद्गाम्यति ।

कान्तः क्लान्तमना मनागपि पथि प्रस्थातुमेवाक्षमः

सङ्केतीकृतमञ्जुवञ्जुललताकुञ्जेऽपि यन्नागतः ॥

तत्—आवेष्टित तिर्यगूर्ध्वदर्शितसूचीमुखेन ।

किं—विच्युतसन्दंशेन ।

कां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

कामिनीं—आकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा । अथवा
स्वास्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

अभिसृतः—वामपार्श्वार्त्तिर्यग्गतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

किंवा—विच्युतसन्दंशेन । अथवा आवर्तनेन ।

कलाकेलिभिः—ऊर्ध्वगतसूचीमुखेन मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

बद्धः—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

बन्धुभिः—हृद्गतपताकेन ।

अन्धकारिणि—ऊर्ध्वतलोर्ध्वविस्तारितपताकेन ।

वनोपान्ते—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां
पार्श्वदेशादधोदर्शितपताकेन च ।

किं—ऊर्ध्वतलोलितपताकेन ।

उद्गाम्यति—ऊर्ध्वमुखाद्गामित सूचीमुखेन । अथवा भ्रमर्याचार्या ।

कान्तः—हृद्गतचतुरेण ।

क्लान्तमनाः—हृद्गतसन्दंशेन ग्लानदृष्ट्या च ।

मनागपि—ऊर्ध्वमुखकपित्थेनावर्तनेन च ।

पथि—पार्श्वगतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

प्रस्थातुं—अधोंगुलिचलत्पुरःप्रसारितपताकेन ।

एव-ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

अक्षमः—स्खलद्रत्याचार्याङ्गवलितेन च ।

सङ्केतीकृत—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेनाधोमुखहंसाखेन च ।

मञ्जु—लोलितालपल्लवेन ।

वंजुल—कम्पितोर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

लताकुञ्जे—लताकरोर्ध्वसमानीतमिलितमुखमृगशीर्षाभ्यां च ।

अपि—आवर्तनेन ।

यत्—ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

आगतः—आकर्षितमृगशीर्षेणाकम्पितेन शिरसा च ॥

अथागतां माधवमन्तरेण सखीमित्रं वीक्ष्य विषादमूकाम् ।
विशङ्कमाना रमितं कयापि जनार्दनं दृष्टवदेतदाह ॥

अथ—अर्धोगुलिपताकेन ।

आगतां—तिर्यगाकर्षितमृगशीर्षेणाकम्पितेन शिरसा च ।

माधवं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अन्तरेण—त्रियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

सखीं—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन ।

इयं—अर्धोगुलिपुरस्तलपताकेन ।

वीक्ष्य—अवलोकितदृष्ट्या ।

विषादमूकां—विषण्णयादृष्ट्या ।

विशङ्कमाना—वितर्कितदृष्ट्या ।

रमितं—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

कयापि—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

जनार्दनं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

दृष्टवत्—अवलोकितदृष्टया पुरोदर्शितपतोकेन ।

एतत्—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

आह—अधरात्पुरोगतहंसाखेन ॥

अष्टपदी १४

स्मर समरोचित विरचितवेषा ।

गलित कुसुमदल विल्ललितकेशा ॥ १ ॥

स्मर—हृद्रतावेष्टितचतुरेण

समर—तिर्यक्प्रसारितवाममुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्यामालीढ-
स्थानकेन सूचनया दृष्ट्या अधोमुखीकृतहंसाखेन च ।

विरचितवेषा—स्कन्धदेशाच्चलदधस्समानीत खटकामुखाभ्यां प्रत्यङ्ग-
भूषणदर्शितहंसास्यार्धचन्द्राभ्यासङ्गदर्शितसन्दंशाभ्यां च ।

गलित—परावर्तिताधोमुखकर्तरीमुखेन च ।

कुसुम—कांगूलेन ।

दल—चतुरेण ।

विल्ललितकेशा—शिरस्थावर्तितपरावर्तितचलदधस्समानीतारालेन ॥

कापिचपला मधुरिपुणा ।

विलसति युवति रधिकगुणा ॥

कापि—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

चपला—शिरस्थाकर्षितांचलखटकामुखेन विश्लिष्ट्याचार्या कटाक्षेण च ।

मधुरिपुणा—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

विलसति—हंसगत्या निहंचितशिरसा च ।

युवतिः—स्रस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

अधिक—आवेष्टितकिंचिदूर्ध्वगतपताकेन ।

अधिकगुणा—हृद्यावेष्टितचतुरेण । अथवा मिलितांगुलितल त्रिपता-
काभ्याम् लोलितालपल्लवेन । अथवा अधरात्पुरोगतहंसास्येन
लोलितसन्दंशेन च ॥

हरिपरिरम्भण वलितविकारा ।

कुचकलशोपरि तरलितहारा ॥ २ ॥

हरि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

परिरम्भण—उत्सङ्गेन ।

वलित—आवेष्टितकिंचिदूर्ध्वगतचलत्पताकाभ्यां ललितया दृष्ट्या च
विकारा—अङ्गदर्शितचलद्वंसपक्षेण । अथवा विधुतशिरसा विरलां
गुलिचलत्पताकेन ।

कुचकलश—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

उपरि—वक्षस्थलोपरिअधस्तलीकृतपताकेन ।

तरलितहारा—स्कन्धदेशाच्चलन्नाभिपर्यान्तानां खटकासुखाभ्याम् ॥

विचलदलकललिताननचन्द्रा ।

तदधरपानरभसकृततन्द्रा ॥ २ ॥

विचलदलक—शिरस्थालोलित चलात्तिर्यक्प्रसारितारालेन ।

ललित—लोलितालपल्लवेन ।

आनन—हनोरधावर्तितालपल्लवेन ।

चन्द्रा—तिर्यगूर्ध्वप्रसारितार्धचन्द्रेणोत्क्षिप्त शिरसा च ।

तत्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

अधरपान—अधरोपरिचालितसन्दंशेनमुखसमीपे उर्ध्वाधोमुखमुकु-
लाभ्याम् ।

रभस—हृदयविकसितमुकुलेन ।

कृत—अधोमुखहंसास्येन ।

तन्द्रा—मदिरया दृष्ट्या ॥ ३ ॥

चंचलकुण्डलललित कपोला ।

मुखरितरशनजघनगतिलोला ॥ ४ ॥

चंचलकुण्डल—कर्णगतचलद्वंसास्येन ।

ललित—लोलितालपल्लवेन उत्तानवंचितेन च ।

कपोल—उत्तानवंचितेन ।

मुखरित—कर्णगतसूचीमुखेनाधरात्पुरोगतहंसास्येन च ।

रशन—कटिगतार्धचन्द्राभ्याम् । अथवा कटिदेशाच्चलत्पुरासमानीत
खटकामुखाभ्याम् ।

जघन—नितम्बहस्तेन ।

गतिलोला—समोसरितमत्तल्याचर्या* ॥ ४ ॥

दयितविलोकित लज्जितहसिता ।

बहुविधकूजित रतिरसरसिता ॥ ५ ॥

दयित—हृदयपताकेन स्निग्धया दृष्ट्या च । अथवा आवर्तनेन कृत-
मुष्टिस्थशिखरेण स्निग्धदृष्ट्या च ।

विलोकित—अपाङ्गावर्तितचलत्रिपताकेन विलोकितेन च ।

लज्जित—लज्जितया दृष्ट्या परावृत्तेनशिरसा ।

हसिता—प्रसन्नमुखरागेण हास्यदृष्ट्या च ।

बहुविध—आश्लेषितकिंचिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

कूजित—कण्ठदेशाच्चलदधरपुरस्समानीतहंसास्येन ।

रतिरस—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्यां ऊर्ध्वतलचतुरेण च । अथवा
मुखसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्याम् । उत्सङ्गेन कान्तदृष्ट्या च ।

रसिता—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ॥ ५ ॥

* 'समोसरिता' इति स्त्री 'शमप्रधत्' इति पदस्य प्राकृतम्—कहिनाथः ।

विपुलपुलक पृथुवेपथुभङ्गा ।

श्वसितनिमीलित विकसदनङ्गा ॥ ६ ॥

विपुल—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

पुलक—अङ्गदर्शितचलद्वंसपक्षेण ।

पृथु—ऊर्ध्वगतोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

वेपथु—विधुतेन शिरसा विरलांगुलिचलत्पताकेन ।

भङ्गा—विनिमयेनोर्ध्वाधस्तलीकृतावर्तितपरावर्तिततिर्यक्चालितपता-
काभ्याम् ।

श्वसित—मन्दंश्वासोच्छ्वासेनोद्वाहितोरसा ।

निमीलित—शनैरधस्तलीकृतपताकेन निमीलितदृष्ट्या च ।

विकसत्—ऊर्ध्वमुखविकसितमुकुलेन कान्तदृष्ट्या च ।

अनङ्गा—हृद्गतवेष्टितचतुरेण ॥ ६ ॥

श्रमजलकणभरसुभगशरीरा ।

परिपतितोरसि रतिरणधीरा ॥ ७ ॥

श्रम—श्रान्तया दृष्ट्या ।

जल—अङ्गसमीपे चलदधस्समानीत त्रिपताकेन ।

कण—अधोमुखविक्षिप्तांगुलिमुकुलेन ।

भर—अधस्तलपूरःसंलोलितपताकाभ्याम् ।

सुभग—लोलितालपल्लवेन ।

शरीरा—शरीरदर्शितहंसपक्षेण ।

परिपतित—व्यावर्तिताधोमुखकर्तरीमुखेन ।

उरसि—हृद्गतपताकेन ।

रतिरण—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

धीरा—गजदन्तेन ॥ ७ ॥

श्री जयदेव भणित हरिरमितम् ।

कलि कलुषं जनयतु परिशमितम् ॥ ८ ॥

श्री—ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जयदेव—ललाटस्थांजलिना ।

भणितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

हरि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

रमितं—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

कलि—ऊर्ध्वमुखमृगशीर्षेण ।

कलुषं—विधुतेनशिरसा ।

जनयतु—आवेष्टित किञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।

परिशमितं—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ॥ ८ ॥

विरहपाण्डु मुरारि मुखाम्बुज द्युतिरयं तिरयन्नपि वेदनाम्
विधुरतीव तनोति मनोभुवः सुहृदये हृदये मदनव्यथाम् ॥

विरह—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

पाण्डु—विस्तारितचतुरेण ।

मुरारि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

मुख—हनोरधावर्तितालपल्लवेन ।

अम्बुज—कमलवर्तनया ।

द्युतिः—विस्तारितालपल्लवाभ्याम् ।

अयं—अधोऽंगुलिपुरस्तलपताकेन ।

तिरयन्—बहिःक्षिप्तपताकेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

वेदनां—अंचितेन शिरसा विषण्णया दृष्ट्या ।

विधुः—ऊर्ध्वदर्शितार्धचन्द्रेण ।

अतीव-आवेष्टितपताकेन ।

तनोति-ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकेन ।

मनोभुवः-हृद्गतावेष्टित चतुरेण ।

सुहृत्-लोलितसन्दंशेन । हृद्गतपताकेन च ।

अये-अधस्तलीकृतसर्पशीर्षं प्रतिदर्शितपताकेन ।

हृदये-हृद्गतसन्दंशेन ।

मदन-हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

व्यथा-अङ्गवलितेन लोलितशिरसा ग्लानदृष्ट्या च ॥

अष्टपदी १५

समुदित मदने रमणीवदने चुम्बनवलिताधरे ।

मृगमदतिलकं लिखति सपुलकं मृगमिव रजनीकरे ॥१॥

समुदित-ऊर्ध्वमुखविकसितमुकुलेन ।

मदने-हृद्गतावेष्टित चतुरेण ।

रमणी-हृत्समीपे खस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

वदने-हनोरधावर्तितालपल्लवेन ।

चुम्बन वलित-अधरसमीपे शनैरधोमुखमुकुलाभ्याम् ।

अधरे-अधरोपरि चालितसन्दंशेन ।

मृगमद-दर्शितमृगशीर्षेण नासागतहंसास्थेन ।

तिलकं-ललाटस्थत्रिपताकेन ।

लिखति-सम्मुखपताकोपरिचलतिर्यग्गतखटकामुखेन ।

सपुलकं-अङ्गदर्शितचलद्भ्रंसपक्षेण ।

मृग-मृगशीर्षेण ।

इव-आवर्तनेन ।

रजनीकरे-अर्धचन्द्रेण ॥ १ ॥

रमते यमुना पुलिनवने । विजयी मुरारिरधुना ॥

रमते—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

यमुना—तिर्यगूर्ध्वमुखवर्तितसूचीमुखाच्चलदधस्समानीतत्रिपताकेन ।

अथवा मकरहस्तकेन ।

पुलिन—अधोमुखनिष्पेषितसन्दंशौ विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

वने—पल्लवहस्तकेन विस्तारितपताकाभ्याम् च ।

विजयी—आंवेष्टितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

मुरारिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अधुना—ऊर्ध्वतलदर्शितमृगशीर्षेण ॥

घनचयरुचिरे रचयति चिकुरे तरलित तरुणानने ।

कुरबककुसुमं चपलासुषमं रतिपति मृगकानने ॥ २ ॥

घन—ऊर्ध्वमुखविस्तारितपताकाभ्याम् ।

चय—ऊर्ध्वाधस्तलमिलितपताकाभ्याम् ।

रुचिरे—लोलितसन्दंशेन ।

रचयति—शिरोदर्शितहंसास्येन ।

चिकुरे—शिरोभागाच्चलदधस्समानीतारालेन ।

तरलित—चलत्रिपताकेन ।

तरुणानने—हनोरधावर्तितालपल्लवेन ।

कुरबक—अधोर्ध्वदर्शितार्धचन्द्राभ्याम् ।

कुसुमं—कांगुलेन ।

चपला—ऊर्ध्वमुखचलत्रिपताकेन ।

सुषमं—लोलितालपल्लवेन ।

रतिपति—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

मृग-मृगशीर्षेण ।

कानने—चलदूर्ध्वगत त्रिपताकाभ्यां विस्तारितपताकाभ्यां च ॥२॥

घटयति सुघने कुचयुगगगने मृगमदरुचिरूषिते ।

मणिगणममलं तारकपटलं नखपदशशिभूषिते ॥ ३ ॥

घटयति—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

सुघने—स्तनादधःपृथुदर्शितालपल्लवाभ्याम् ।

कुचयुग—खस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

गगने—ऊर्ध्वविस्तारितपताकेन ।

मृगमद—दर्शितमृगशीर्षान्येननासापुरोगतहंसास्येन ।

रुचि—लोलितसन्दंशेन ।

रूषिते—अङ्गलेपितहंसपक्षेण ।

तारकपटलं—ऊर्ध्वदर्शितखटकामुखेन ।

नखपद—उरसि दर्शितोर्णनाभेन ।

शशि—तिर्यगूर्ध्वगतार्धचन्द्रेण ।

भूषिते—लोलितालपल्लवेन ॥ ३ ॥

जित विसशकले मृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले ।

मरकतवलयं मधुकरनिचयं वितरति हिमशीतले ॥ ४ ॥

जित—बहिः क्षिप्तत्रिपताकेन ।

विस—कमलवर्तनया चलदधस्समानीतसन्दंशेन ।

शकले—झटिति विश्लेषितसूचीमुखाभ्याम् ।

मृदु—चलदंगुष्ठहंसास्याभ्याम् ।

भुज—भुजदर्शितपताकेन ।

युगले—पुरस्तलदर्शितात्रिपताकेन ।

करतल—परस्परादर्शितत्रिपताकेन ।

नलिनीदले—कमलवर्तनया चतुरेण च ।

मरकत—ऊर्ध्वदर्शितचलत्कांगुलेन ।

वलयं—प्रकोष्ठगतार्धचन्द्रेण ।

मधुकर—भ्रमद्रमरेण ।

निचयं—आवर्तनेन कृतमृष्टिना ।

वितरति—अधोमुख विकसितमुकुलेन ।

हिमशीतले—विधुतशिरसा चलदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ॥ ४ ॥

रतिगृहजघने विपुलापघने मनसिजकनकासने ।

मणिमयरसनं तोरणहसनं विकिरति कृतवासने ॥५॥

रति—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

गृह—ऊर्ध्वमीलितमुखमृगशीर्षाभ्याम् ।

जघने—नितम्बहस्तकेन ।

विपुलापघने—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकाभ्याम् ।

मनसिज—हृद्यावेष्टित चतुरेण ।

कनकासने—प्रकोष्ठेचालितसन्दंशेन ।

मणिमय—चलत्कांगुलेन ।

रसनं—कटिस्थितार्धचन्द्रेण । अथवा पार्श्वभागाच्चलत्पुरस्समानीत
खटकामुखाभ्याम् ।

तोरण—वामदेशोर्ध्वगतचलद्विस्तारितचतुरेण ।

हसनं—प्रसन्नमुखरागेण ।

विकिरति—परस्परसम्मुखात्तिर्यङ्गिलितहंसास्याभ्यां कटिसमीपे ।

कृतवासने—नासागतहंसास्येन ॥ ५ ॥

चरण किसलये कमलानिलये नखमणिगणपूजिते ।
बहिरपवरणं यावकभरणं जनयति हृदि योजिते ॥६॥

चरण—चरणदर्शितपताकेन ।

किसलये—पल्लवहस्तकेन ।

कमला—लोलितालपल्लवेन । अथवा आयतस्थानकेन ।

निलये—ऊर्ध्वमीलितमृगशीर्षाभ्याम् ।

नख—ताम्रचूडेन ।

मणि—चलत्कांगूलेन ।

गण—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

पूजिते—अधोमुखमुकुलाभ्याम् ।

बहिः—विस्तारितपताकेन ।

अपवरणं—शनैरधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ।

यावकभरणं—चरणदर्शितकर्तरीमुखेन ।

जनयति—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

हृदि—हृत्स्थितसन्दर्शनेन ।

योजिते—मीलितसूचीमुखाभ्याम् ॥ ६ ॥

रमयति सुभृशं कामपि सुदृशं खलु हलधरसोदरे ।

किमफलमवसं चिरमिहविलसन्वदसखि विटपोदरे ॥

रमयति—ऊर्ध्वतलमीलितत्रिपताकाभ्याम् ।

सुभृशं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

कामपि—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

सुदृशं—नेत्रान्ते लोलितचतुरेण ।

खलु—अधस्तलीकृतपताकेन ।

हलधर—स्कन्धस्थितारालेन ।

सोदरे—मिलितसूचीमुखाम्भ्याम् ।

किं—विच्युतकपित्थेन ।

अफलं—उद्वेष्टितपताकेन ।

अवसं—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

चिरं—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।

इह—अधोगुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।

विरसं—उद्वेष्टिताङ्गवालितेन विषण्णया दृष्ट्या च ।

वद—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

सखि—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण हृदतपताकेन ।

विटपोदरे—लताकरचालितोर्ध्वाग्रमिलितेन ॥ ७ ॥

इहरसभणने कृतहरिगुणने मधुरिपुपदसेवके ।

कलियुगचरितं निरसतु दुरितं कविन्द्रपजयदेवके ॥८॥

इह—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।

रस—लोलितचतुरेण ।

भणने—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

कृत—अधोमुखहंसास्येन ।

हरि—त्रिमङ्गीस्थानकेन ।

गुणने—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

मधुरिपु—शिरस्थांजलिना ।

पद—चरणदर्शितपताकेन ।

सेवके—हृत्स्थांजलिना ।

कलियुगचरितं—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

निरसतु—उद्वेष्टितपताकेन ।

दुरितं—चलत्पताकेन विधुतेन शिरसा ।

कवि—अधरात्पुरोगतहंसास्थेन ।

नृप—आवेष्टितमुष्टयोपरिशिखरेण ।

जयदेवके—उलाटस्थकपोतेनावधूतेन शिरसा ॥ ८ ॥

नायातः सखि निर्दयो यदि शठस्त्वं दूति किं दूयसे
स्वच्छन्दं बहुवल्लभः स रमते किं तत्र ते दूषणम् ।

पश्याद्य प्रियसङ्गमाय दयितस्याकृष्यमाणं गुणैः
उत्कण्ठार्तिभरादिव स्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति ॥

न—गुरस्तलकम्पितपताकेन ।

आयातः—तिर्यगाकर्षितमृगशीर्षणाकम्पितेनशिरसा ।

सखि—अधस्तलदर्शितसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।

निर्दयः—हृद्युद्वेष्टितपताकेन ।

यदि—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

शठः—आवर्तनेन कृतशिखरेणोद्वेष्टितपताकेन च ।

त्वं दूति—अधस्तलसर्पशीर्षिप्रतिदर्शितपताकेन ।

किं—विच्युतकपित्थेन ।

दूयसे—अधोमुखेन शिरसा ।

स्वच्छन्दं—हृद्गतपताकेन आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन च ।

बहु—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

वल्लभः—हृद्गतपताकेन ।

सः—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

रमते—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

किं—लोलितोर्ध्वतलपताकेन ।

तत्र-तिर्यग्दशितसूचीमुखेन ।

ते—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षप्रतिदशितपताकेन ।

दूषणं—विच्युतकपिस्थेन ।

पश्य—अपाङ्गे लोलितचतुरेण ।

अद्य-ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

प्रिय—हृद्गतपताकेन ।

सङ्गमाय—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

दयितस्य—हृद्गतपताकेन ।

आकृष्यमाणं गुणैः—तिर्यक्प्रसारिताकर्षितखटकामुखेन ।

उत्कण्ठा—कण्ठास्थितसन्दंशेन ।

आर्ति—कातरया दृष्ट्या ।

भरात्—पुरोधस्तलमिलितपताकाभ्याम् ।

इव—आवर्तनेन ।

स्फुटत्—विकसितमुकुलेन ।

इदं—पुरोदशितपताकेन ।

चेतः—हृद्गतसन्दंशेन ।

स्वयं—बक्षोगतपताकेन ।

यास्यति—अधोङ्गुलि पुरःप्रसारितपताकेन ॥

रिपुरिव सखी संवासोऽयं शिखीव हिमानिलो

विषमिव सुधारश्मिर्यस्मिन्दुनोति मनोगते ।

हृदयमदये तस्मिन्नेवं पुनर्वलते बलात्

कुवलयहशां वामः कामो निकामनिरंकुशः ॥

रिपुः—स्कन्धदेशातिर्यग्धस्समानीताधस्तलपताकेन ।

इव—आवर्तनेन ।

सखीसंवासः—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन मण्डलीकृतोर्ध्वतल
पताकाभ्याम् ।

अयं—अधोगुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।

शिखी—विरलांगुलिचलदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

इव—आवर्तनेन ।

हिमानिलः—तिर्यक्प्रसारित चलत्पुरःसमानीतत्रिपताकेन विधुत-
शिरसा च ।

विषं—सर्पशीर्षाच्चलदधस्समानीत त्रिपताकेन ।

इव—आवर्तनेन ।

सुधारश्मिः—दर्शितार्धचन्द्रेण ।

यस्मिन्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

दुनोति—अंचितेन शिरसा विषण्णया दृष्ट्या ।

मनोगते—हृद्गतसन्दंशेन ।

हृदयं—हृद्गतसन्दंशेन ।

अदये—हृदयादावेष्टितपताकेन ।

तस्मिन्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

एवं—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

पुनः—वारंवारमावेष्टितपताकेन ।

बलते—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।

बलात्—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

कुवलयदृशां—कमलवर्तनया नेत्रांचले लोलितत्रिपताकेन ।

चामः—ताम्रचूडेन ।

कामः—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

निकाम—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

निरंकुशः—पुरस्तलऊर्ध्वांगुलिलोलितपताकेनाकर्षितताम्रचूडेन ॥

अष्टपदी १६

अनिलतरलकुवलय नयनेन ।

तपति न सा किसलय शयनेन ॥

अनिल—तिर्यक्प्रसारिताधस्तलचलत्रिपताकेन ।

तरल—विश्लिष्टांगुलिकम्पितपताकेन ।

कुवलय—कमलवर्तनया ।

नयनेन—तिर्यग्गतदृष्ट्या अपाङ्गेचलत्रिपताकेन ।

तपति—विधुतेन शिरसा विश्लिष्टांगुलिचलदूर्ध्वगतपताकेन ।

न—पुरस्तल लोलितपताकेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

किसलय—पल्लवहस्तकेन ।

शयनेन—स्कन्धानतेन शिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण । अथवा सुप्त-
स्थानकेन ।

सखि या रमिता वनमालिना ॥

सखि—अधस्तल सर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।

या—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

रमिता—मिलितांगुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

वनमालिना—त्रिभङ्गीस्थानकेन स्कन्धदेशाच्चलज्जानुपर्यन्तानीत खट-
काग्रुखाभ्याम् ॥

विकसितसरसिजललितमुखेन ।

स्फुटति न सा मनसिजविशिखेन ॥ २ ॥

विकसित—विकसितमुकुलेन ।

सरसिज—कमलवर्तनया ।

ललित—लोलितालपल्लवेन ।

मुखेन—हनोरधावर्तितालपल्लवेन ।

स्फुटति—हृदयाभिमुखान्गुष्ठशिखरेण ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

मनसिज—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

विशिखेन—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकर्णाकृष्ट खटकामुखाभ्याम् ॥२॥

अमृतमधुरतर मृदुवचनेन ।

ज्वलति न सा मलयजपवनेन ॥ ३ ॥

अमृत—तिर्यगूर्ध्वदर्शितार्धचन्द्रेण ।

मधुरतर—लोलितसन्दंशेन ।

मृदु—चालितांगुष्ठहंसास्येन ।

वचनेन—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

ज्वलति—ऊर्ध्वगतचलद्विश्लिष्टांगुलिपताकेन ।

न—पुरस्तललोलितपताकेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

मलयजपवनेन—ऊर्ध्वदर्शितालपल्लवाद्दुपरितिर्यगताधस्तलचलत्रि-
पताकेन ॥ ३ ॥

स्थल जलरुह रुचिकर चरणेन ।

लुठति न सा हिमकर किरणेन ॥ ४ ॥

स्थल—अर्धोंगुलिपूरस्तलदर्शितपताकेन ।

जलरुह—कमलवर्तनया ।

रुचि—लोलितालपल्लवेन ।

कर—करदर्शितपताकेन ।

चरणेन—चरणदर्शित पताकेन ।

लुठति—लताकरेणाङ्गवलितेन ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

हिमकरकिरणेन—दर्शितचन्द्राच्चलदधस्तमानीत त्रिपताकेन ॥४॥

सजल जलद समुदय रुचिरेण ।

दलति न सा हृदि विरह भरेण ॥ ५ ॥

सजलजलद—ऊर्ध्वस्थितशिथिलांगुल्यधस्तलपताकाभ्याम् ।

समुदय—ऊर्ध्वविस्तारितपताकाभ्याम् ।

रुचिरेण—लोलितसन्दंशेन ।

दलति—झटिति विद्युक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

हृदि—हृद्गतसन्दंशेन ।

विरह—विद्युक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

भरेण—पुरोमिलिताधस्तलीकृत लोलितपताकाभ्याम् ॥ ५ ॥

कनकनिकषरुचि शुचि वसनेन ।

श्वसति न सा परिजन हसनेन ॥ ६ ॥

कनकनिकष—ऊर्ध्वतलपताककरभोपरिलोलितसन्दंशेन ।

रुचि—लोलितालपल्लवेन ।

शुचि—लोलितसन्दंशेन ।

वसनेन-शिरस्थलाकर्षितांचल खटकामुखेन ।

श्वसति—श्वासोच्छ्वासेन ।

न-पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

सा-पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

परिजन-अधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण प्रसारितपताकाभ्याम् ।

हसनेन-प्रसन्नमुखरागेण ॥ ६ ॥

सकलभुवन जनवरतरुणेन ।

वहति न सा रुजमतिकरुणेन ॥ ७ ॥

सकल-विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

भुवन—ऊर्ध्वतलसम्भ्रामितसूचीमुखेन ।

जन—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकाभ्याम् ।

वरतरुणेन—लोलितालपल्लवेन मत्तल आचार्या मदिरया दृष्ट्या च ।

वहति—स्कन्धगतालपल्लवेन ।

न—पुरस्तल कम्पितपताकेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

रुजं—अंचितेन शिरसा ।

अति—आवेष्टितपताकेन ।

करुणेन—करुणया दृष्ट्या ॥ ७ ॥

श्री जयदेव वचनरचनेन ।

प्रविशतु हरिरपि हृदयमनेन ॥ ८ ॥

श्री—ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जयदेव—ललाटस्थांजलिनावधूतेन शिरसा ।

वचन—अधरात्पुरोगतहंसास्त्रेन ।

रचनेन—परस्परामिलितमुखविलोकितहंसास्याभ्याम् ।

प्रविशतु—कर्णगतहंसास्येन हृद्गतसन्दंशेन च ।

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

हृदयं—हृद्गतसन्दंशेन ।

अनेन—पुरस्थितोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ॥ ८ ॥

मनोभवानन्दनचन्दनानिल

प्रसीद रे दक्षिण मुञ्च वामताम् ।

क्षणं जगत्प्राण निधाय माधवं

पुरो मम प्राणहरो भविष्यसि ॥

मनोभवानन्दन—हृद्यावेष्टितचतुरेण विकसितमुकुलेन च ।

चन्दनानिल—आवर्तितमुष्टिभ्यां चलदूर्ध्वगतपताकाभ्यां तिर्यकप्रसा

रितपताकेन चलत्पुरस्समानीत तैर्नैवं ।

प्रसीद—पुष्पपुटेन ।

रे—पुरःप्रसारितपताकेन ।

दक्षिण—तिर्यकप्रसारित पुरस्समानीतचलत्रिपताकेन ।

मुञ्च—शनैर्विच्युतमुष्टिना ।

वामतां—ताम्रचूडेन ।

क्षणं—विच्युतकपित्थेन ।

जगत्प्राण—पुरोविस्तारितपताकाभ्याम् हृद्गतमुकुलेन ।

निधाय—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

माधवं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

पुरः—पुरःप्रसारितपताकेन ।

मम—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

प्रागहरः—हृद्गतमन्दंशेन तिर्यक्प्रसारितमुष्ट्याकर्षितेन ।

भविष्यसि—किञ्चिदावेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ॥

बाधां विधेहि मलयानिल पञ्चबाण

प्राणान् गृहाण न गृहं पुनाराश्रयिष्ये ।

किंते कृतान्तभगिनि क्षमया तरङ्गैः

अङ्गानि सिञ्च मम शाम्यतु देहदाहः ॥

बाधां—अधोमुखशिरसा विषण्णया दृष्ट्या च ।

विधेहि—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

मलयानिल—ऊर्ध्वस्थितालपल्लवोपरिचलात्तिर्यक्प्रसारितत्रिपताकेन ।

पञ्चबाण—विरलांगुलि पुरस्तलपताकेन । वामप्रसारितमुष्ट्या कर्णा-
कृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

प्राणान्—हृद्गतमुकुलेन ।

गृहाण—अथोभागात्किञ्चिदूर्ध्वानीतमुष्टिना ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

गृहं—ऊर्ध्वपिलितमृगशीर्षाभ्याम् ।

पुनः—वारंवारवेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।

आश्रयिष्ये—अधस्तलीकृतपताकेन ।

किंते—विच्युतसन्दंशेन पुरोवर्तितपताकेन ।

कृतान्तभगिनि—कुद्वया दृष्ट्या अधोंगुलिपुरःप्रसारितत्रिपताकेन ।

क्षमया—हृत्समीपे शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

तरङ्गैः—परस्पराणुगञ्जलदंगुलयूर्ध्वधस्तलपताकेन ।

अङ्गानि—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

सिञ्च—विक्षिप्तांगुलिमुकुलेन ।

मम—हृद्रतपताकेन ।

शाम्यतु—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

देह—स्कन्धमूलदर्शितालपल्लवेन ।

दाहः—अभितप्तया दृष्ट्या विधुतेन शिरसा चलद्विरलांगुलि पताकाभ्याम्

अथ कथमपि याभिर्नीं विनीय

स्मरशरजर्जरितापि सा प्रभाते ।

अनुनयवचनं वदन्तमग्रे

प्रणतमपि प्रियमाह साभ्यसूयम् ॥

अथ—पुरोवर्तितपताकेन ।

कथमपि—आवेष्टितपताकेन ।

याभिर्नीं—ऊर्ध्वतलविस्तारित पताकेनोर्ध्वांगुलि पुरस्तलनिकुंचितेन ।

विनीय—उद्वेष्टितपताकेन ।

स्मर—हृद्यावेष्टित चतुरेण ।

शर—शराकर्षणमुद्रया ।

जर्जरित—हृदयदेशे द्वित्रिवारं लग्नांगुष्ठ शिखरेणाङ्गवलितेन च ।

अपि—आवर्तनेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

प्रभाते—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

अनुनय—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

वचनं—अधरात्पुरोगतहंसाखेन ।

वदन्तं—अधरात्पुरोगतहंसाखेन ।

अग्रे—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।

प्रणतं - ललाटस्थांजलिनाऽवधूतेन शिरसा ।

अपि—आवर्तनेन ।

प्रियं—हृद्गतपताकेन ।

आह—अधरात्पुरोगतहंसाखेन ।

साभ्यसूयं—कुद्वया दृष्ट्या ॥

अष्टपदी १७

रजनिजनितगुरु जागररागकषायितमलसनिमेषम् ।

वहति नयनमनुरागमिवस्फुट मुदितरसाभिनिवेशम् ॥१॥

रजनि—पृष्ठगतपताकेन ।

जनित - ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।

गुरु—ऊर्ध्वगतप्रसारित पताकेन ।

जागर—अलस दृष्ट्या ।

राग—हृद्गतसन्दंशेन ।

कषायितं—लोहितदृष्ट्या ।

अलस—अलसदृष्ट्या ।

निमेषं—नयनाधोगत कपित्थेन ।

वहति—स्कन्धगतालपल्लवेन ।

नयनं—अपाङ्गावर्तित चलत्रिपताकेन ।

अनुरागं—हृद्गतसन्दंशेन ।

इव—आवर्तनेन ।

स्फुटं—प्रसारिततिर्यग्गतपताकेन ।

उदित—ऊर्ध्वमुखविकसितमुकुलेन ।

रसाभिनिवेशं—हृद्गतावेष्टिताधोमुखचतुरेण ॥ १ ॥

याहिमाधव याहिकेशव मावद कैतववादम् ।

तामनुसर सरसीरुहलोचन या तव हरति विषादम् ॥

याहि—तिर्यगावेष्टितपताकेन ।

माधव—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

याहि—पूर्ववत् ।

केशव—केशबन्धेन ।

मा—जवेनोर्ध्वागुलिपुरस्तलकम्पितपताकेन ।

वद—अधरात्पुरोगतहंसाखेन ।

कैतव वादं—

तां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

अनुसर—तिर्यक्पुरोगतस्सन् पताकेन ।

सरसीरुह—कमलवर्तनया ।

लोचन—अपाङ्गेचलत्रिपताकेन ।

या—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

तव—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।

हरति—पुरोगतालपल्लवावर्तनपरावर्तनेन ।

विषादं—विषण्णया दृष्ट्या अधोमुखेन शिरसाङ्गवलितेन ॥

कज्जलमलिन विलोचन चुम्बन विरचित नीलिमरूपम् ।

दशनवसनमरुणं तव कृष्ण तनोति तनोरनुरूपम् ॥२॥

कज्जल—नयनगतसन्दंशेन ।

मलिन—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

विलोचन—अपाङ्गावर्तितचलत्रिपताकेन ।

चुम्बन—अधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्याम् ।

विरचित—अधोमुखहंसास्येन ।

नीलिम—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकाभ्याम् ।

रूपं—अङ्गदर्शितसन्दंशेन ।

दशन—अधरोपरि चालितसन्दंशेन ।

वसनं—अधरसमीपे अधस्तलीकृतचतुरेण ।

अरुणं—निष्पेषिताग्रसन्दंशाभ्याम् ।

तव—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।

कृष्ण—त्रिमङ्गीस्थानकेन ।

तनोति—लोलितालपल्लवेन विस्तारितपताकेन च ।

तनोः—अङ्गदर्शितपताकेन ।

अनुरूपं—मिलितस्रचीमुखाभ्याम् ॥ २ ॥

वपुरनुहरति तव स्मरसङ्गर खरनखरक्षत्ररेखम् ।

मरकतशकलकलितकलधौतलिपेरिव रतिजयलेखम् ॥३॥

वपुः—अङ्गदर्शितपताकेन ।

अनुहरति—मिलितत्रिपताकाभ्याम् ।

तव—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।

स्मर—हृत्तावेष्टितचतुरेण ।

सङ्गर—वाम

॥ श्रीः ॥

श्लोकानां, अष्टपदी प्रबन्धानाञ्च
अकरादिक्रमेण अनुक्रमणिका

	पुट		पुट
अ		उन्मीलन्मधु (श्लो)	21
अङ्गेष्वभरणं (श्लो)	103	उरसिमुरारेः	97
अत्रान्तरे (श्लो)	109	क	
अथतां (श्लो)	102	कञ्जल	141
अथकथमपि (श्लो)	139	कथितसमये	111
अथागतां (श्लो)	118	कनक	135
अनिलतरल	133	कन्दर्पञ्जर (श्लो)	85
अनेकनारी (श्लो)	30	करतल	37
अभिनव	18	कापिकपोल	36
अमलकमल	16	कापिचपला	119
अमृतमधुर	134	कापिविलास	35
अलसनिमीलित	53	कालिय विष	15
अविरल	72	किंकरिष्यति	62
अहमिह (श्लो)	86	किसलय	52
अहमिह	115	कुसुमविशिख	73
अहह	114	कुसुमसुकुमार	115
आ		केलिकला	36
आवासो (श्लो)	79	कोकिलकल	54
इ		कंसारिरपि (श्लो)	57
इतस्ततः (श्लो)	57	क्षणमपि (श्लो)	78
इहरस	129	क्षत्रियरुधिरं	9
उ		क्षम्यतामपरं	66
उन्मदमदन	23	क्षितिरति	6

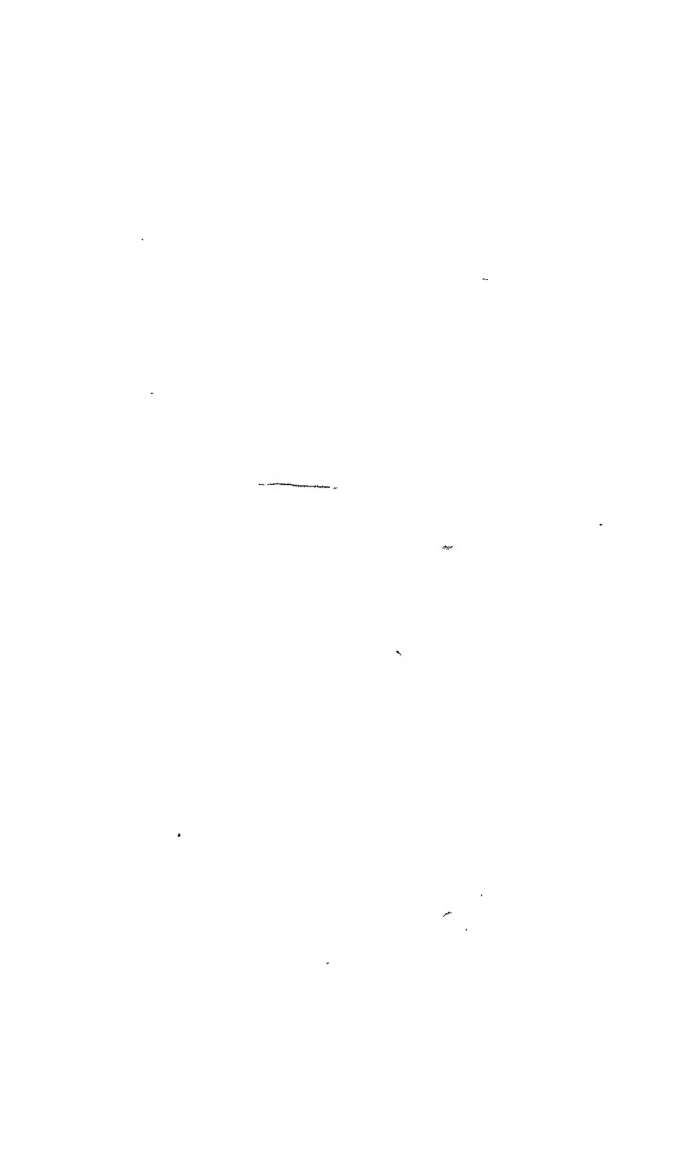
	पुट		पुट
ग		तामहं हृदि	63
गणयति (श्लो)	49	त्यजति च	83
गोपकदम्ब	42	त्वदभिसरण	105
घ		त्वद्भाष्येण (श्लो)	92
घटयति	126	त्वरितमुपैति	107
घनचय	125	द	
च		दहति शिशिर	88
चञ्चलकण्डल	121	दर विदलित (श्लो)	20
चन्दनचर्चित	33	दयित विलोकित	121
चन्द्रकचारु	41	दिनमणि	15
चरणकिसलये	128	दिशिदिशि	82
चरणरणित	54	दुरालोक (श्लो)	46
चिन्तयामि	63	दृश्यसे पुरतो	65
छ		ध	
छलयसि	8	धीरसमीरे	94
ज		ध्यानलयेन	75
जनकसुता	17	ध्वनतिमधुप	89
जलदपटल	44	न	
जितबिस	126	नयन विषयं	82
त		नामसमेतं	95
तवकर	8	नाथहरे	105
तव चरणे	18	नायातः सखि (श्लो)	130
तानिस्पर्श (श्लो)	68	नित्योत्सङ्ग (श्लो)	29
तत्किंकामपि (श्लो)	117	निन्दतिचन्दनं	71
तन्निखिन्नं	64	निन्दसियञ्ज	11
		निभृत निकुञ्ज	50

	पुट		पुट
		मामहह	114
प		मुखरमधीरं	96
पततिपतत्रे	95	मुहुरवलोकित .	106
पश्यति दिशि	104	मृगमद	24
पद्मापयो (श्लो)	13	मेघैर्मेदुरं (श्लो)	1
पाणौ मा कुरु (श्लो)	60	म्लेच्छ निवह	12
पीनपयोधर	34		
पूर्व यत्र (श्लो)	91	य	
प्रतिपदं	76	यदनुगमनाय	112
प्रथम समागम	52	यदि हरि (श्लो)	4
प्रलयपयोधि	6	यमुनातीर (श्लो)	70
प्रसरति (श्लो)	110	यामि हे	112
		याहि माधव	141
ब		र	
बाधां विधेहि (श्लो)	138	रजनिज नित	140
भ		रतिगृह	127
भणति कवि	90	रतिसुख	93
भवति विलंबिनि	108	,,	56
भ्रूचापे निहितः	67	रमते यमुना	125
भ्रूपल्लवं (श्लो)	69	रमयति	128
म		राधिका	80
मणिमय	44	रासे हरि	41
मदनमही	25	रासोल्लास (श्लो)	32
मधुमुर	16	रिपुरिव (श्लो)	131
मनोभव (श्लो)	137	ल	
मम मरणं	113	ललितलवङ्ग	22
माधविका	26	व	
मामियं	61	वर्णितं जयदेवकेन	66

	पुट		पुट
वपुरनु	142	श्रितकमला	14
वसतिदशन	7	श्रीजयदेव	12
वसन्ते (श्लो)	19	"	19
वसति विपिन	89	"	28
वहति च	74	"	38
वहति मलय	87	"	46
वहसि वपुषि	10	"	56
वाग्देवता (श्लो)	3	"	77
विगलित	98	"	84
विगलित	26	"	99
विकसित	133	"	108
विकिरति (श्लो)	100	"	123
विचलदलक	120	श्रीजयदेव	137
वितरसि	10	श्लिष्यति कापमि	33
विपुलपुलक	122	श्लिष्यति चुंघति	107
"	43	श्वसितपवन	18
" (श्लो)	109	स	
विरहपाण्डु (श्लो)	123	सकलभुवन	136
विलिखति	75	सखि सीदति	88
विशदकदम्ब	45	सखिहे केशि	51
विश्वेषामनु (श्लो)	31	सखि यारमिता	133
विहरति	23	सजलजलद	135
" (श्लो)	39	सञ्चरदधर	40
विहित विशद	106	सभय (श्लो)	101
वेदानुद्धरते (श्लो)	4	समुदित	124
श		सरसपसृण	81
श्रमजल	122	सा विरहे	72

	पुट		पुट
स्तन विनिहित	80	हरिचरण	116
स्थलजल	134	हरिपरिभ्रमण	120
स्फुरदति	27	हरिभिमानि	98
स्मरसभर	119	हरिहि	34
सारातुरां (श्लो)	84	हरिरिति	83
		हस्तस्रस्त (श्लो)	47
हरहर	62	हृदि चिस (श्लो)	58

Central Archaeological Library,
NEW DELHI. 8538

Call No. 898K/ Jarpiya.

Author—Jayadeva.

Title—Gita Govinda with
Ananya.

Borrower No. Date of issue

"A book that is shut is but a block."

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.